

**І. В. Середа
В. А. Кисличенко**

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА З ОСНОВАМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ

*Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи студентів з курсу
за змішаною формою навчання*

Частина II

Миколаїв
2021

УДК 378.147:376

С 32

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- ФОРОСТЯН-БОЙКО О. І. – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри фізичної реабілітації Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського;
- ІЛЬІНА Н. В. – кандидат педагогічних наук, ст. викладач кафедри природничо-математичних дисциплін та логопедії Херсонського державного університету

*Рекомендовано вченою радою
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 8 від 28.12.2020 р.)*

Середа І. В.

- С 32 Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів з курсу за змішаною формою навчання. Частина II / І. В. Середа, В. А. Кисличенко. – Миколаїв, 2021. – 198 с.

ISBN 978-316-148-410-3

У навчально-методичному посібнику представлені рекомендації щодо самостійної роботи студентів з вивчення курсу «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання для студентів III курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта. Наведено навчальну програму дисципліни, інструктивно-методичні матеріали, плани практичних та лабораторних занять. Висвітлено основні теоретичні аспекти з відповідних тем курсу. Запропоновано завдання для самостійної роботи студентів та тестової перевірки їх знань із курсу. До посібника включено словник основних термінів. У додатках подано матеріали для самопідготовки.

Видання буде корисним викладачам та студентам при вивченні курсу «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики».

УДК 378.147:376

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Програма навчальної дисципліни «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» (3 курс)	6
РОЗДІЛ 1.....	15
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	15
1.1. Становлення вітчизняної системи спеціального навчання.....	15
1.2. Основи дидактики спеціальної освіти	20
1.3. Навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами	46
1.3.1. Навчання та виховання дітей з порушеннями мовлення	46
1.3.2. Навчання та виховання дітей з порушеннями слуху	54
1.3.3. Навчання та виховання дітей з порушеннями зору	60
1.3.4. Навчання та виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату	65
1.3.5. Навчання та виховання дітей з затримкою психічного розвитку	68
1.3.6. Навчання та виховання дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери	71
1.3.7. Навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку	78
1.4. Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки	85
РОЗДІЛ 2.....	105
ПРАКТИКУМ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ	105
2.1. Практичні роботи	105
2.2. Лабораторні роботи.....	115
РОЗДІЛ 3	126
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ 3 КУРСУ.....	126
3.1 Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання	126
3.2. Карта самостійної роботи студента	129
3.3. Питання для самоперевірки та підготовки до екзамену	131
3.4. Тестові завдання для перевірки знань з курсу	134
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	144
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	151
ДОДАТКИ	166

ВСТУП

Впровадження сучасної гуманістичної концепції освіти, входження до європейського соціокультурного простору створюють в Україні передумови для оновлення змісту і технологій підготовки спеціального педагога. Сучасний фахівець цієї спеціальності має бути готовим працювати в умовах модернізації спеціальної освіти, створення інклюзивного освітньо-розвивального простору, який би максимально відповідав потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Оновлення системи спеціальної освіти, розвиток інклюзивного навчання, впровадження нових педагогічних підходів та технологій вимагають підготовки фахівця, який не лише глибоко володіє ґрунтовними психолого-педагогічними та медичними знаннями, а і здатний надавати якісні освітньо-корекційні послуги, який є компетентним, зорієнтованим на неперервний професійний саморозвиток, готовим до запитів і викликів сучасного суспільства в сфері спеціальної освіти.

Сучасний фахівець, працюючий у системі спеціальної освіти, має не лише володіти базовими вузькопрофесійними компетентностями, але й мати сформований гуманістичний світогляд, втілювати морально-етичні принципи педагогічної діяльності, володіти загальнопедагогічними підходами в галузі корекційної педагогіки. Спеціальний педагог повинен розумітись на основах корекційно-педагогічного процесу, вирізняти особливості реалізації принципів, форм, методів навчання і виховання в системі спеціальної освіти, володіти способами реалізації їх корекційної складової.

Навчально-методичний посібник «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» - це спроба авторів реалізувати зазначені методологічні підходи у професійній підготовці майбутнього корекційного педагога в сучасних умовах. У навчально-методичному посібнику представлені навчальні матеріали та методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів з

вивчення курсу «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання для студентів II-III курсів спеціальності 016 Спеціальна освіта. Видання складається з 2-х частин.

Посібник (Частина 2) складено відповідно до чинної програми нормативної дисципліни «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» для бакалаврів 3-го курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта. Наведено навчальну програму дисципліни, інструктивно-методичні матеріали, плани практичних та лабораторних занять. Висвітлено основні теоретичні аспекти з відповідних тем курсу. Запропоновано завдання для самостійної роботи студентів та тестової перевірки їх знань з курсу. До посібника включено словник основних термінів. У додатках подано вправи та завдання для самопідготовки.

Посібник складається з 3-х розділів: «Теоретичні основи спеціальної педагогіки», «Практикум зі спеціальної педагогіки», «Питання та завдання для самостійної роботи студентів з курсу». Перший розділ містить базові теоретичні питання курсу, серед яких: становлення спеціального навчання в Україні, дидактичні основи спеціальної освіти, психолого-педагогічні аспекти навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами відповідно до основних видів порушень психофізичного розвитку, профілактика важковиховуваності та психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки у дітей та підлітків. У другому розділі представлено завдання практичних і лабораторних робіт із курсу. Третій розділ містить загальні рекомендації, питання та завдання самостійної роботи студентів із курсу за змішаною формою навчання.

Видання буде корисним викладачам та студентам при вивченні навчального курсу «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики».

Програма навчальної дисципліни
«Спеціальна педагогіка з основами спеціальної
дидактики» (3 курс)

Анотація. Курс «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» належить до нормативних фахових навчальних дисциплін і є невід'ємною складовою у підготовці бакалаврів спеціальності 016 Спеціальна освіта, які навчаються за освітньо-професійною програмою Логопедія. Спеціальна психологія. Метою курсу є вивчення загальних положень спеціальної педагогіки як галузі наукових знань та ознайомлення з основами дидактики освітньо-корекційного процесу. Зокрема, з основними положеннями спеціальної педагогіки та сучасною системою освітньо-корекційних послуг; основними видами порушень психофізичного розвитку та їх причинами; особливостями організації корекційно-педагогічного процесу; визначенням можливостей застосування сучасних педагогічних форм, методів та засобів навчання у роботі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами. Передумовами для вивчення дисципліни є знання основ загальної та спеціальної педагогіки і психології при вивченні курсів «Педагогіка спеціальна (порівняльна)», «Психологія (спеціальна, порівняльна)».

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, корекційно-педагогічний процес, система освітньо-корекційних послуг, спеціальна педагогіка, спеціальна дидактика, форми і методи спеціальної дидактики.

Summary. The course "Special pedagogy with the basics of special didactics" belongs to the normative professional disciplines and is an integral part in the preparation of bachelors of specialty 016 Special education, who study in the educational-professional program Speech Therapy. Special psychology. The aim of the course is to study the general provisions of special pedagogy as a field of scientific knowledge and to get acquainted with the basics of didactics of the educational and correctional process. In particular, with the basic provisions of special pedagogy and the modern system of educational and correctional services; the main types of disorders of psychophysical development and their causes; features of the organization of correctional and pedagogical process; identifying opportunities for the use of modern pedagogical forms, methods and teaching aids in working with different categories of children with special educational needs. Prerequisites for studying the discipline are knowledge of the basics of general and special pedagogy and psychology in the study of courses "Special pedagogy (comparative)", "Psychology (special, comparative)".

Key words: children with special educational needs, correctional and pedagogical process, system of educational and correctional services, special pedagogy, special didactics, forms and methods of special didactics.

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 016 Спеціальна освіта за освітньо-професійною програмою Логопедія. Спеціальна психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є спеціальна педагогіка як галузь наукових знань та основи дидактики освітньо-корекційного процесу.

Міждисциплінарні зв'язки: зміст курсу ґрунтується як на класичних педагогічних теоріях вітчизняних і зарубіжних учених, так і на сучасних концепціях навчання і виховання, результатах наукових досліджень у галузі педагогіки та спеціальної педагогіки, вікової, педагогічної і спеціальної психології. Дисципліна пов'язана з загальною педагогікою (розділ дидактика), сучасними педагогічними технологіями та є основою для окремих методик спеціального навчання.

Мета та завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

1.1. Мета: вивчення загальних положень спеціальної педагогіки як галузі наукових знань та ознайомлення з основами дидактики освітньо-корекційного процесу.

1.2. Основними завдання вивчення дисципліни є:

- ознайомлення з основними положеннями спеціальної педагогіки та сучасною системою освітньо-корекційних послуг;
- розгляд основних видів порушень психофізичного розвитку та їх причин;
- розкриття особливостей організації корекційно-педагогічного процесу;
- визначення можливостей застосування сучасних педагогічних форм, методів та засобів навчання у роботі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Застосовувати отримані знання в галузі спеціальної та інклюзивної освіти при вирішенні навчально-виховних та науково-методичних завдань з урахуванням вікових та індивідуально-типологічних відмінностей учнів, соціально-психологічних особливостей учнівських груп та конкретних психолого-педагогічних ситуацій.

ПРН 3. Вирішувати питання, пов'язані з комплектуванням та організацією діяльності спеціальних навчально-виховних закладів, здійснювати спостереження за дітьми з порушеннями мовлення, інтелекту, зору, слуху, опорно-рухових функцій і проводити з ними корекційно-педагогічну роботу на основі диференційованого та індивідуального підходу.

ПРН 6. Організовувати колектив дітей з порушеннями психофізичного розвитку та інтегрований колектив.

ПРН 7. Здійснювати педагогічний супровід дітей з особливостями психофізичного розвитку в ролі асистента вчителя інклюзивного класу.

ПРН 8. Використовувати різноманітні методи та форми виховної роботи, прогресивні прийоми керівництва навчальною, трудовою та суспільною діяльністю учнів.

ПРН 10. Співпрацювати з батьками дітей, особами, які їх замінюють, спеціалістами інших галузей (медиками, психологами, вчителями, вихователями).

ПРН 15. Проводити лекційну та пропагандистську роботу з метою профілактики та подолання відхилень у розвитку дітей.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопедагогічні:

ЗК 1.1. Світоглядна компетентність. Здатність до розуміння предметної області професійної діяльності; володіння науковим світоглядом; знання основних теорій, концепцій, вчень, які формують наукову картину світу; вміння відстоювати власні стратегії професійної діяльності.

ЗК 1.3. Функціонально-поведінкова компетентність в спеціальній освіті. Здатність до виконання власних професійно-функціональних обов'язків; уміння дотримуватись норм загальнолюдського і

професійного етикету; здатність виявляти чесність, порядність, принциповість, толерантність під час освітньої та професійної діяльності; досвід відповідального і сумлінного ставлення до виконання своїх професійних обов'язків.

ЗК 1.5. Міжособистісна взаємодія. Здатність до ефективної міжособистісної взаємодії; зокрема, здатність успішно взаємодіяти з керівництвом, колегами, дітьми без та з порушеннями психофізичного розвитку та їхніми батьками; володіння алгоритмами конструктивного вирішення корекційно-педагогічних і навчально-реабілітаційних ситуацій і конфліктів. Здатність працювати в команді, здатність до співпраці, групової та кооперативної діяльності. Здатність бути критичним і самокритичним, наполегливим щодо поставлених завдань і взятих зобов'язань.

II. Фахові:

СК 1. Теоретико-методологічна. Здатність до застосування знань провідних гуманістичних теорій, концепцій, вчень щодо виховання і навчання осіб з обмеженими психофізичними можливостями; здатність відстоювати власні корекційно-педагогічні, навчально-реабілітаційні переконання, дотримуватись їх у житті та професійній діяльності.

СК 3. Комунікативно-педагогічна (відповідно нозології). Здатність до застосування знань основних принципів, правил, прийомів і форм педагогічної комунікації; вміння використовувати різноманітні інформаційні джерела та способи отримання інформації у професійних цілях, продумано й виважено будувати процес корекційно-педагогічного спілкування; здатність налагоджувати продуктивну професійно-корекційну і навчально-реабілітаційну взаємодії, суб'єкт-суб'єктну комунікацію.

СК 4. Проектувальна (загальна та з урахуванням нозологій). Здатність до застосування знань основних видів і технологічних

підходів до планування власної професійно-корекційної діяльності відповідно до порушень психофізичного розвитку та з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей особи; вміння здійснювати поточне планування, визначати умови його практичної реалізації, вміння планувати, організовувати і результативно здійснювати корекційно-педагогічний процес у загальноосвітніх та спеціальних закладах освіти з інклюзивним та інтегрованим навчанням з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного та шкільного віку.

СК 8. Корекційно-зорієнтована компетентність. Здатність виконувати корекційну навчально-виховну роботу з профілактики, подолання вад психофізичного розвитку дітей з психофізичними порушеннями (залежно від нозології) у навчально-виховному, реабілітаційному процесі незалежно від типу закладу і форми організації навчально-виховної діяльності. Володіння методами та засобами корекції пізнавальних психічних процесів, мовлення, сенсорних порушень, порушень опорно-рухових функцій, емоційно-вольової сфери в процесі виховання дітей. Здатність корекційно спрямовувати діяльність дитячого колективу, в якому є дитина/діти з психофізичними порушеннями. Здатність організовувати інклюзивний дитячий колектив, створювати в ньому умови для особистісного розвитку вихованців та їхньої суспільної інтеграції. Здатність здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний та соціальний супровід дітей з інвалідністю в різних типах закладів, підпорядкованих МОН, МООЗ, Міністерству праці та соціальної політики.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Становлення вітчизняної системи спеціального навчання

Еволюція ставлення суспільства і держави до осіб з особливими потребами: від нетерпимості та агресії до максимальної інтеграції до соціуму і освітнього простору. Етапи розвитку спеціальної освіти дітей з особливими потребами: сегрегаційний (медична модель), інтеграційний (модель «нормалізації»), інклюзивний (модель «включення/залучення»).

Ставлення українського суспільства до людей з обмеженими можливостями: церковної благодійності, монастирський, медичний, лікувально-педагогічний, сучасний. Еволюція поглядів на систему спеціального навчання на початку XXI століття. Курс на реорганізацію системи спеціального навчання та включення осіб з особливими потребами до здорового суспільства. Законодавчі основи та практичне впровадження інклюзивної форми навчання у вітчизняну систему освіти.

Тема 2. Основи дидактики спеціальної освіти

Навчання і виховання як складна педагогічна діяльність. Соціокультурні основи навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Сучасні системи освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Консультативно-діагностична робота і її роль у попередженні та корекції відхилень у розвитку і поведінці дитини.

Законодавчі основи спеціальної освіти.

Модель інтегрованої та інклюзивної освіти. Зміст, форми і методи навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Тема 3. Особливості розвитку, навчання та виховання дітей з порушеннями мовлення

Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями мовлення.

Навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення.

Особливості роботи вчителя з дітьми, що потребують логопедичної допомоги, в умовах загальноосвітніх шкіл.

Тема 4. Особливості розвитку, навчання і виховання дітей з порушеннями слухової та зорової функції

Роль слуху в розвитку людини. Причини виникнення та класифікація порушень слухової функції.

Навчання і виховання дітей з порушеннями слухової функції у спеціальних закладах. Організація допомоги учням з порушеннями слуху в умовах загальноосвітньої школи

Порушення зору як психолого-педагогічна проблема. Класифікація порушень зорової функції та причини їхнього виникнення.

Навчання і виховання дітей з порушеннями зорової функції у спеціальних закладах. Організація допомоги учням з порушеннями зору в умовах загальноосвітньої школи.

Порушення опорно-рухового апарату

Тема 5. Особливості розвитку, навчання та виховання дітей із затримкою психічного розвитку

Сутність, етіологія та класифікація затримки психічного розвитку. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ЗПР.

Навчання і виховання дітей із ЗПР у школах та класах інтенсивної педагогічної корекції. Корекційні прийоми реалізації індивідуального підходу до дітей із ЗПР в умовах інтегрованого навчання.

Тема 6. Психолого-педагогічна допомога дітям з порушеннями емоційно-вольової сфери та інтелекту

Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери. Організація корекційної роботи з дітьми, що мають порушення емоційно-вольової сфери.

Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями інтелекту.

Навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту у спеціальних закладах. Корекційні прийоми реалізації індивідуального підходу до дітей з порушеннями інтелекту в умовах індивідуального навчання.

Тема 7-8. Девіантна поведінка та її соціально-психологічні характеристики. Важковиховуваність. Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки

Поняття про девіантну поведінку. Соціально-психологічна характеристика видів девіантної поведінки. Деліквентна поведінка. Адиктивна поведінка. Суїцидна поведінка.

Біологічні, соціальні та психологічні детермінанти відхилень у поведінці.

Психологічна характеристика важковиховуваності як основи формування девіацій.

Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки школярів у навчально-виховному процесі. Превенція девіантної поведінки.

Психолого-педагогічна інтервенція девіантної поведінки.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання:

- індивідуальне і фронтальне опитування;
- самостійні роботи; тестування;
- контрольна робота;
- перевірка індивідуальних та групових творчих завдань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

1.1. Становлення вітчизняної системи спеціального навчання

Проблема навчання, виховання та розвитку осіб з особливими освітніми потребами була і залишається актуальним упродовж усієї історії розвитку суспільства. Погляди і підходи світового співтовариства у ставленні до таких осіб пройшли тривалий шлях змін, який цілком характерний і для України. Так, згідно досліджень М. Малофєєва [65], в еволюції ставлення суспільства і держави до осіб з особливими потребами можна виокремити п'ять основних етапів:

- *перший етап* (966–1715 рр.) – від нетерпимості та агресії до визнання необхідності турботи про дітей, які мають відхилення в розвитку;

- *другий етап* (1715–1806 рр.) – від розуміння необхідності піклування про дітей з відхиленнями в розвитку до визнання можливості навчання частини з них;

- *третій етап* (1806–1927 рр.) – від визнання можливості навчання до визначення доцільності навчання трьох категорій дітей: з порушеннями слуху, зору та розумово відсталих;

- *четвертий етап* (1927–1991 рр.) – від визнання необхідності навчання частини дітей з вадами до розуміння важливості навчання всіх атипових дітей;

- *п'ятий етап* (1991–донині) – від ізоляції до максимальної інтеграції дітей з особливими потребами до соціуму і освітнього простору.

Ґрунтуючись на дослідженнях І. Кузави [53] та О. Листопада [60], можна представити історичні етапи розвитку спеціальної освіти дітей з особливими потребами у вигляді таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

**Етапи розвитку спеціальної освіти дітей з особливими
потребами**

Назва етапу	Хронологічні межі	Освітня модель
Сегрегаційний	Початок XX ст. – 60-ті роки XX ст.	Медична модель
Інтеграційний	Середина 60-х років – сер. 80-х років XX ст.	Модель «нормалізації»
Інклюзивний	середина 80-х років XX ст. – поч. XXI ст.	Модель «включення/залучення»

Як бачимо з даних таблиці, науковцями взято за основу освітні моделі навчання дітей з особливими потребами, які еволюціонували від медичного варіанту (відторгнення, виявлення жалю, ставлення як до хворих, «недолудей») до моделі інтеграції (концепція «нормалізації» дітей з особливими потребами, виховання в дусі існуючих суспільних норм), і врешті-решт – до моделі інклюзії (ідея соціального прийняття дітей з особливими потребами шляхом модифікації стилю поведінки й ціннісних норм суспільства).

На думку В. Сачок, у ставленні українського суспільства до людей з обмеженими можливостями, можна простежити п'ять основних етапів:

- церковної благодійності (до X ст.);
- монастирський (X – середина XVIII ст.);
- медичний (XVIII – XIX ст.)
- лікувально-педагогічний (XX ст.)

• сучасний [102].

Як і більшість розвинених країн світу, Україна пройшла тривалий і складний шлях від громадської опіки дітей з особливими потребами (основна форма – патрунування) до створення виховних закладів для глухих і сліпих, а згодом і для розумово відсталих дітей. Зокрема, починаючи з середини ХІХ століття, у різних губерніях з ініціативи прогресивних громадських діячів, педагогів і лікарів було відкрито перші школи для глухих дітей: у Львові (1830), Одесі (1843), Харкові (1869), с. Тіге Таврійської губернії (1885), с. Вармс Херсонської губернії (1887) [138]. У другій половині ХІХ століття відкриваються й перші спеціальні заклади для сліпих дітей – це училища у Києві (1884), Кам'янці-Подільському (1885), Харкові (1887), Одесі (1887), Чернігові (1892), Полтаві (1894) [104]. А вже на початку ХХ століття створюються перші заклади для дітей з легким ступенем розумової відсталості.

Навчально-виховна робота у тогочасних спеціальних закладах мала свою специфіку. Зокрема, комплектування класів відбувалося меншою кількістю учнів, більш широко використовувалася наочність, скорочувалася загальна тривалість навчальних занять. Вивчення навчальних предметів згідно плану тісно поєднувалося з елементарними основами ремісничої праці. В організації діяльності цих закладів значна увага приділялася екскурсіям, прогулянкам, іграм, спостереженням на природі, самообслуговуванню. Єдиної педагогічної системи в роботі з глухими, сліпими, розумово відсталими дітьми на той час не було, як, до речі, не було і єдиних навчальних планів і програм. Значна розбіжність спостерігалася й у методах і формах навчання і виховання.

Зауважимо, що існуюча в Україні на початку ХХ століття мережа спеціальних закладів для різних категорій дітей була, на жаль, недостатньою і не задовольняла навіть мінімальних потреб

населення. Так, за даними деяких дослідників (О. Граборов, О. Щербина, М. Ярмаченко), на той час у різних типах спеціальних закладів вихованням було охоплено лише від 2 до 5 % глухих, сліпих та розумово відсталих дітей [23, с. 30]. Проте вже сам факт функціонування спеціальних закладів для дітей з особливими потребами зумовив необхідність розробки теоретико-методичних основ їх навчання і виховання, правил утримання і психолого-педагогічного супроводу таких дітей.

Різні аспекти розробки та використання форм і методів навчально-виховного процесу у спеціальних школах висвітлювалися у наукових педагогічних періодичних виданнях того часу: «Шлях освіти», «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології», «Питання дефектології» тощо. Найбільш відомими серед них були публікації: І. Соколянського «Дефективні діти в системі соціального виховання» (1923), «Про так зване читання з губ глухонімих» (1926), «Про ланцюгову методику навчання глухонімих усної мови» (1930); Р. Зеймана «Становище дітей у дитзакладах України» (1923); І. Левінсона «Діти, важкі у виховному відношенні і боротьба з дитячою дефективністю» (1923); М. Котельникова «Облік дефективного дитинства на Україні» (1926), «Одне з чергових завдань соціального виховання» (1926) тощо [23, с. 49].

Станом на 1941 рік в Україні функціонувало вже 128 спеціальних шкіл, серед яких: 84 школи для глухих дітей, 25 допоміжних шкіл, 17 шкіл для сліпих дітей і 2 – для слабкозорих. Усього в них виховувалося 14100 учнів [23; 104; 138]. Навчально-виховний процес у цих школах здійснювався вже за спеціальними навчальними планами та програмами. Підручники, які при цьому використовувались, були адаптовані для різних категорій дітей з особливими потребами.

У радянський період в Україні відбувались подальша диференціація та вдосконалення освітньої системи для дітей з

психофізичними особливостями, результатом чого стало розширення мережі спеціальних навчальних закладів. На зміну трьом типам спеціальних шкіл (для глухих, сліпих і розумово відсталих) створюються нові: для слабкозорих, слабкочуючих, для дітей із важкими порушеннями мовлення та опорно-рухового апарату. Крім цього, у школах для слабкочуючих дітей і дітей із важкими порушеннями мовлення починають діяти два відділення, кожне з яких мало певну специфіку навчання. Значно зросла мережа логопедичних пунктів. Так, наприклад, якщо у 1961 році їх налічувалося лише 56, то в 1968–1969 навчальному році – вже 253 [104, с. 54].

Суттєвим для подальшого розвитку теорії і практики спеціального навчання та підвищення якості корекційно-виховної роботи у спеціальних закладах освіти стало запровадження в Україні диференційованого навчання. Його теоретичні та методичні основи, зокрема, диференціальну діагностику розумової відсталості, порядок комплектування класів за рівнем розвитку дітей, варіативність змісту навчання, методики фронтальної та індивідуальної роботи, розробляли і активно впроваджували у практику спеціального навчання науковці відділу дефектології НДІ педагогіки УРСР Л. Вавіна, Г. Мерсіянова, В. Турчинська під керівництвом І. Єременка. Активну участь у розробці навчально-методичного супроводу брали також М. Козленко, К. Луцько та ін.

На початку ХХІ століття українське суспільство в еволюції своїх поглядів приходить, нарешті, до розуміння необхідності реорганізації системи спеціального навчання та включення осіб з особливими потребами до здорового суспільства. Зауважимо, що більшість європейських країн світу на той час уже понад 30 років успішно вирішують ці питання.

Одним із основних міжнародних документів, що дали значний поштовх розвитку спільної освіти дітей з особливими потребами і тих,

що нормально розвиваються, в Україні і світі, стала заява учасників Всесвітньої конференції в м. Саламанка, (Італія, 1994) «Доступність і якість освіти (World Conference on Special Needs Education. Access and Quality)». У ній стверджувалося, що:

- навчання дітей з особливими освітніми проблемами в загальноосвітніх школах є одним із найбільш ефективних методів подолання дискримінації та негативних настанов на взаємодію з такими дітьми;

- навчання дітей з особливими освітніми потребами в масовій школі має здійснюватися на основі справжньої дитиноцентрованої педагогіки («childcentered pedagogics») [103].

Сучасним свідченням продовження світових тенденцій розвитку спеціальної освіти в Україні є прийняття законодавчої основи та початок практичного впровадження інклюзивної форми навчання.

1.2. Основи дидактики спеціальної освіти

Наприкінці ХХ століття у більшості країн Європи відбулися докорінні зміни у законодавстві, які стосувалися спеціальної освіти. Прийняття конвенції ООН «Про права дитини» (1991), «Стандартних правил забезпечення рівних можливостей осіб із вадами розвитку» (1993) Саламанкської декларації та «Програми дій щодо освіти дітей з особливими потребами» (1994) сприяли значним змінам і у вітчизняному законодавстві.

Нові методологічні підходи до спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку обґрунтовані у «Концепції спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку на найближчі роки і перспективу» (1996), «Концепції реабілітації дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями» (1998),

«Концепції державного стандарту спеціальної освіти» (1999), «Проекті державного стандарту спеціальної освіти» (2004). У 2010 році внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» щодо можливості створення спеціальних та інклюзивних класів для навчання дітей з особливими потребами. Монмолодьспорту затвердило «Концепцію розвитку інклюзивної освіти» (2010), а в 2011 році – «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Згідно Конституції України (ст. 53) всім громадянам гарантоване право на освіту. Закон України «Про охорону дитинства» у ст. 26 «Захист прав дітей-інвалідів та дітей із вадами розумового та фізичного розвитку» забороняє дискримінацію дітей-інвалідів та дітей із вадами розумового або фізичного розвитку. А держава зобов'язується всіляко сприяти створенню дітям-інвалідам та дітям із вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для їх повноцінного життя та розвитку.

У нашій країні, як і в усьому світі, з різних причин, на жаль, стабільно зростає кількість дітей із відхиленнями у розвитку. Міжнародною спільнотою з огляду на ідеї гуманності, толерантності і рівних можливостей останнім часом використовується для дітей із порушеннями термін *«діти з особливими освітніми потребами»*, який стосується однаковою мірою як інвалідності у важкій формі, так і середніх за ступенями порушень. До них відносять:

- порушення слуху (глухі, зі зниженим слухом);
- порушення зору (сліпі, зі зниженим зором);
- порушення мовлення;
- порушення опорно-рухового апарату, ДЦП;
- розумова відсталість;
- затримка психічного розвитку.

Для реалізації основних положень міжнародного і вітчизняного законодавства забезпечення спеціального навчання дітей з особливими потребами в нашій країні здійснюється за трьома основними напрямками:

1. Спеціальні школи (школи-інтернати).
2. Інтегроване навчання в умовах загальноосвітньої школи.
3. Інклюзивне навчання – спільне перебування дітей із різними порушеннями психофізичного розвитку з їхніми здоровими ровесниками.

Зауважимо, що в Україні донедавна зберігалась досить жорстка вертикально-горизонтальна структура в системі спеціальної освіти, започаткована ще за радянських часів. Вертикальна структура розподілялась на відповідні вікові періоди: від 0 до 3 років (раннє дитинство); із 3 до 6 -7 років (дошкільний період); із 6 -7 до 16-21 років (період шкільного та професійного навчання). Горизонтальна структура була представлена 8-ма типами спеціальних навчальних закладів (переважно інтернатних): для дітей глухих, слабкочуючих, слабкозорих, сліпих, із тяжкими порушеннями мовлення, із порушеннями опорно-рухового апарату, для розумово відсталих, із затримкою психічного розвитку. Мусимо визнати, що при всіх можливих перевагах стосовно методичного і матеріального забезпечення, багаторічного досвіду, напрацьованого відповідними фахівцями високого рівня кваліфікації, спеціальні заклади не спроможні, на жаль, подолати закладену в них соціальну ізоляцію дитини з особливими потребами, на чому наголошував свого часу Л. Виготський [10] та реагувати на всі виклики сучасного суспільства. Тому, безумовно заслуговуючи на збереження найбільш ефективних методичних напрацювань та позитивного досвіду, система спеціальних навчальних закладів інтернатного типу нині потребує кардинального перегляду і реформування.

У розвитку системи спеціальної освіти в роки незалежності України вітчизняні науковці окреслюють 3 етапи [44, с. 8-12]:

- перший етап (1991 – 2000 рр.) був відображенням горизонтально-вертальної системи спеціальної освіти, передував процесам деінституалізації;
- другий етап (2000 – 2010 рр.) характеризувався модернізацією інтернатної системи навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку.
- третій етап (2010 р. – й донині) відрізняється тенденцією до суттєвого зменшення кількості спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та учнів з особливими потребами у них, розвитком інклюзивних форм навчання.

Офіційно прийнята в державі інтернатна модель перестає бути єдиним і обов'язковим типом закладу, в якому діти з особливостями психофізичного розвитку вчать відокремлено та ізольовані від соціуму. У батьків і учнів з'явилася можливість вибору різних форм навчання (індивідуальне в домашніх умовах, у спеціальній школі, школі-інтернаті, навчально-реабілітаційному або інклюзивно-ресурсному центрі, спеціальному чи інклюзивному класі при загальноосвітній школі, дитсадку-школі, у формі екстернату тощо).

Сучасна державна політика розвинених країн світу, й, зокрема, Європейського Союзу, ґрунтується на ідеї толерантного ставлення до дітей з особливими потребами як до повноцінних членів суспільства, які мають рівні права та можливості. Вирішуючи проблеми спеціальної освіти, європейські країни реалізують її в різних формах. Менша частина з них зберігає дві різні системи освіти: для звичайних та «проблемних» учнів. Досить великий відсоток країн практикує переважно форму включення майже всіх учнів з особливими потребами у звичайні школи. І найбільша кількість країн, до яких можна віднести й Україну, поєднує

форми навчання дітей з особливими потребами як у звичайних, так і в спеціалізованих школах.

Практика європейських країн свідчить, що більшість із цих учнів можуть навчатися в загальноосвітніх школах за моделлю інклюзивної освіти. Використання такої моделі означає надання якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами у звичайних класах (групах) загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладів за умови відповідної підготовки вчителів і активної участі сімей.

Інклюзивна освіта визначається науковцями як розширення участі всіх дітей, зокрема з особливостями психофізичного розвитку, в освітньому процесі [43]. Така модель передбачає істотні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності шкіл. Одним із важливих аспектів інклюзивної освіти є забезпечення ефективності навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому закладі. Особлива увага зосереджується на соціалізації дітей цієї категорії та якості їх навчання. Головною метою інклюзивної освіти є досягнення якісних змін в особистісному розвитку дітей з особливими потребами.

Важливо пам'ятати, що інклюзія передбачає, насамперед, перетворення освітньої системи, а не дитини. Інклюзивна освіта визнає, що всі діти різні, а школи й вся освітня система повинні підлаштовуватися під індивідуальні (особливі) потреби всіх учнів – із порушеннями розвитку і без них. Проте інклюзивність ні в якому разі не означає асиміляції або прагнення всіх зробити однаковими, її ключовим компонентом є гнучкість, урахування особистісних характеристик, які визначають індивідуальний темп навчання кожної дитини.

Як свідчить прогресивний вітчизняний і зарубіжний досвід педагогів-практиків, у більшості випадків дітям просто необхідне доступне викладання. Воно потребує, насамперед, використання

різноманітних загальних і спеціальних методів (прийомів, технологій), які відповідають індивідуальним вимогам, здібностям і особливостям розвитку конкретної дитини.

Отже, до основних характеристик інклюзивної освіти можна віднести такі аспекти:

- визнання, що всі діти можуть навчатися;
- сприйняття і повага до особливостей кожного учня;
- забезпечення відповідності освітніх структур і методів їх діяльності потребам усіх учнів;
- динамізм і постійне вдосконалення.

Загалом інклюзивну модель освіти можна вважати складовою більш широкої стратегії – стратегії розвитку інклюзивного суспільства.

Інклюзивна модель освіти згідно законодавства передбачає участь в освітньому процесі вчителів підтримки (асистентів учителів), які забезпечують безпосереднє включення всіх дітей до загальноосвітнього процесу. В деяких випадках у цій ролі можуть виступати волонтери, батьки, інструктори-практики, які надають підтримку декільком школам в одному районі.

Учитель підтримки може бути додатковим помічником у навчальному процесі й працювати з одним-трьома учнями одного або різних класів по-черзі. Нагадаємо, що провідною ідеєю сучасної спеціальної педагогіки є орієнтація на ефективне використання збережених систем і функцій, здатних узяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток психічних процесів, які зумовлюють рівень опанування знаннями, вміннями і навичками та відповідну освіченість дитини, її інтеграцію в суспільство. Тому, зокрема, навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку у школі I ступеня спрямоване передусім на

психолого-педагогічну корекцію і компенсацію відхилень у розвитку, формування у них початкової грамотності.

Реалізація інклюзивного навчання у закладах освіти на сучасному етапі передбачає два основних підходи: 1) створення спеціальних груп, класів компенсуючого навчання в умовах загальних навчальних закладів; 2) включення дитини з порушеннями розвитку до освітнього середовища звичайної групи, класу, але за умов створення для неї відповідних, адекватних її можливостям умов отримання освіти. В Україні нині впроваджуються обидва варіанти такої організації навчання, проте 2-й напрям переважає.

Інклюзивне навчання може здійснюватися за однією з форм:

- *повна інтеграція*, за якою дітей із психологічною готовністю до спільного навчання зі здоровими однолітками та рівнем психофізичного розвитку, що відповідає віковій нормі, по 1-3 особи включають до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу; при цьому вони мають одержувати корекційну допомогу за місцем навчання та проживання;
- *комбінована інтеграція*, за якої дітей із близьким до норми рівнем психофізичного розвитку по 1-3 особи включають до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу; у процесі навчання вони постійно одержують допомогу вчителя-дефектолога (асистента вчителя);
- *часткова інтеграція*, за якої дітей з особливостями психофізичного розвитку, які неспроможні разом зі здоровими однолітками оволодіти освітнім стандартом, уключають до загальноосвітніх класів (груп) по 1-3 особи лише на частину дня;
- *тимчасова інтеграція*, за якої дітей з особливостями психофізичного розвитку об'єднують зі здоровими однолітками 2-4 рази на місяць для проведення спільних виховних заходів [72].

Як свідчить досвід педагогів-практиків, повна і комбінована форми інтеграції прийнятні для дітей із високим рівнем психофізичного і мовленнєвого розвитку; часткова і тимчасова – для дітей з нижчим рівнем розвитку, зокрема і з його порушеннями.

Будь-яка форма інклюзивного (інтегрованого) навчання учнів з особливостями психофізичного розвитку може бути ефективною лише за створення відповідних для цього умов:

- раннього виявлення відхилень та початку корекційної роботи, що суттєво сприяють підготовці до інклюзивного навчання;
- правильного діагностування та об'єктивного потенціалу розвитку дитини (за даними інклюзивно-ресурсних центрів), зокрема можливості опанування освітнього стандарту в передбачені терміни;
- близького до вікової норми рівня психофізичного і мовного розвитку;
- психологічної готовності дитини та її батьків до навчання разом зі здоровими однолітками;
- надання кваліфікованої корекційно-реабілітаційної допомоги;
- готовності батьків надавати допомогу дитині у процесі її навчання;
- створення спеціального навчального середовища та побутових умов;
- забезпечення відповідної матеріально-технічної бази навчального закладу.

Важливу роль для рівного доступу до якісної освіти в різних країнах відіграє адаптація освітніми закладами навчальних планів та програм, методів та форм навчання до індивідуальних освітніх потреб дітей з особливими потребами, використання сучасних корекційних методик і технологій. Індивідуальні навчальні плани для учнів, які неспроможні опанувати загальноосвітню програму через ускладнений психофізичний розвиток, розробляють на підставі висновків

інклюзивно-ресурсного центру та за рішенням педагогічної ради навчального закладу, а також за участі батьків дитини. Вони розробляються на основі адаптації навчальних планів і програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх та відповідних типів спеціальних загальноосвітніх (дошкільних) закладів освіти.

Особливість індивідуального навчального плану полягає в тому, що він розробляється для конкретного учня. Адже діти з однаковими діагнозами часто мають різний вияв хвороби та різний прогрес у навчальному процесі. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливостями психофізичного розвитку, які навчаються за програмою загальноосвітніх закладів, здійснюють за критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів. Досягнення в навчанні дітей із порушеннями зору або слуху оцінюють за критеріями оцінювання для учнів початкових класів спеціальної загальноосвітньої школи інтенсивної педагогічної корекції (для дітей із ЗПР) з урахуванням особливостей психофізичного розвитку конкретного учня.

За умови відповідного висновку інклюзивно-ресурсного центру, в інклюзивних класах (групах) загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладів можуть навчатися діти з такими особливостями психофізичного розвитку:

- з порушеннями і деформаціями опорно-рухового апарату, церебральним паралічем, наслідками поліомієліту, артрогрипозом, хондродистрофією, міопатією;
- з порушеннями слуху (глухі - з втратою слуху від 30 і більше децибел, слабчучі),
- з важкими мовленнєвими порушеннями;
- з порушеннями зору;
- із затримкою психічного розвитку;

- з обмеженими можливостями розумового розвитку.

У класі (групі) може навчатися не більше *трьох дітей* з особливостями психофізичного розвитку. Вважається доцільним навчання учнів, які мають порушення однієї категорії (слуху або зору тощо), разом в одному класі. Час перебування дітей з особливостями розвитку в загальноосвітньому навчальному (дошкільному) закладі може бути змінено наказом директора цього закладу на підставі висновків інклюзивно-ресурсного центру про стан психофізичного розвитку кожного учня (за результатами обов'язкового щорічного обстеження).

Зміст, форми та методи навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку завжди мають бути корекційно спрямованими. Ефективності навчально-виховного процесу сприяє комплексне поєднання різних форм роботи: фронтальна робота в класі, навчання в парах, в мікрогрупах, за індивідуальними інструкціями вчителя, самостійні заняття та ін. Форма організації навчальної роботи визначається типом та метою уроку, з обов'язковим урахуванням рівня психофізичного розвитку та індивідуальних особливостей учнів. Слід пам'ятати, що кожна тема, яку вивчають на уроках у школі, кожний метод і прийом, використаний учителем або вихователем, мають не лише сприяти засвоєнню знань, умінь і навичок, формуванню поведінки, а в першу чергу спрямовуватися на виправлення вад психофізичного розвитку (залежно від конкретного дефекту).

Система корекційного впливу на учнів розраховується на тривалий час і діє на особистість загалом, поєднуючи такі її компоненти: пізнавальні та емоційно-вольові психічні процеси, досвід (знання, вміння, навички), спрямованість, поведінку. З огляду на це, вчителів необхідно узгоджувати всі педагогічні впливи з медичними та психологічними. Важливо дотримуватися послідовності й

наступності в корекційно-виховній роботі, вимог єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї. Починаючи працювати з учнями, педагог має враховувати індивідуальну структуру дефекту (первинний дефект, вторинні дефекти, подальші ускладнення) та збережені функції і можливості конкретної дитини, тобто вивчити її особливості, попередній досвід, спрямованість, поведінку.

Великою мірою успіх навчання і корекційного виховання учнів із вадами психофізичного розвитку залежить від правильної організації та здійснення медичного супроводу, а вдале проведення лікувально-профілактичних заходів, у свою чергу, від скоординованості дій медичних працівників і педагогічного колективу. Тому, крім планової диспансеризації, залежно від свого психічного і фізичного стану, ці діти потребують системного лікування відповідно до структури дефекту (у лікарів-психіатрів, неврологів, педіатрів за місцем проживання, в дитячих поліклініках і диспансерах).

Направлення дітей до всіх спеціальних шкіл відбувається через інклюзивно-ресурсні центри. Вони встановлюють діагноз, визначають тип школи, в якій рекомендовано навчатися дитині, ведуть спостереження за динамікою її розвитку, надають консультації батькам, учителям, вихователям, спеціальним педагогам.

Важливою сферою діяльності вчителів, психологів, спеціальних педагогів закладів загальної середньої освіти є інформаційна та психологічна підтримка сімей із проблемними дітьми. Ці фахівці проводять індивідуальні та групові консультації, виступають перед батьками на класних і загальношкільних зборах, розкриваючи можливі причини виникнення ускладнень у розвитку, висвітлюючи роль сім'ї у навчанні та вихованні. Вони ознайомлюють батьків із їхніми обов'язками та правилами спілкування з особливими дітьми.

Специфіка роботи з особливими дітьми розрізняється залежно від типу і ступеня порушення, рівня психофізичного розвитку та

індивідуальних особливостей конкретної дитини. Розглянемо, наприклад, специфічні особливості роботи з учнями, які мають розумову відсталість і затримку психічного розвитку. Порухення розумового розвитку є наслідком органічних ушкоджень кори головного мозку, які зумовлюють недостатню сформованість усіх складових психіки, насамперед, порушення пізнавальних процесів. Такі порушення виявляються у своєрідності розвитку відчуттів, сприймання, пам'яті, уваги, уяви, мовлення. Головною ознакою розумової відсталості є знижена здатність дитини до узагальнень у процесі розв'язання інтелектуальних завдань. Тому робота педагогів та інших фахівців із цією категорією дітей спрямовується передусім на формування у них загальних соціально-адаптаційних здібностей, практичну підготовку до життя у суспільстві, самообслуговування, спілкування, адекватну соціальну поведінку.

На відміну від дітей із розумовою відсталістю, для учнів із затримкою психічного розвитку характерні порушення у структурі так званих «передумов інтелекту». Вони охоплюють працездатність, пізнавальну активність, емоційно-вольові компоненти діяльності, увагу, пам'ять, сприйняття. У той же час «власне інтелект» (різні форми мисленнєвої діяльності, особливо словесно-логічне мислення) зберігає досить високу здатність до розвитку. Це може бути реалізовано виключно в процесі своєчасної та адекватної корекційної роботи. Також необхідно враховувати, що дитині із ЗПР слід давати більше часу на засвоєння тих чи інших навичок. Учні із затримкою психічного розвитку мають постійно перебувати під наглядом лікарів: педіатра, психіатра. А педагогам і психологам, у свою чергу, необхідно систематично вивчати результати спостережень лікарів і враховувати їх при організації освітнього процесу.

Важливим моментом у роботі з усіма категоріями дітей, які мають порушення психофізичного розвитку, є забезпечення

обережності педагогічного процесу, уникнення перевантажень вразливої нервової системи та інших органів і систем дитини. Тому навчання учнів із різними видами порушень психофізичного розвитку має свої загальні особливості, серед яких:

- повільність навчального процесу;
- простий виклад матеріалу;
- повторюваність;
- поглиблений індивідуальний і диференційований підхід;
- предметно-наочний і практичний характер навчання;
- опора на розвинені здібності й подолання загальної недостатності та вад інтелектуальної сфери;
- спеціальна організація навчальної діяльності: розвиток стимулів до навчання та пізнавальних інтересів, керівна роль учителя в різних формах (дає нові знання, організовує спостереження, інструктує, перевіряє, оцінює).

Незважаючи на різноманітність причин, які обумовлюють порушення психофізичного розвитку дітей, їх прояви мають низку спільних особливостей. Це певна інтелектуальна недостатність, яка виявляється у навчально-пізнавальній діяльності, інертність і повільність мислення, схильність до конкретизації, недорозвинення словесно-логічного мислення, порушення мовленнєвого розвитку; недостатня концентрація та швидка розсіюваність уваги, недостатність сформованості всіх видів сприймання (зорового, слухового, нюхового, шкірного тощо) і просторової орієнтації; порушення логічної, опосередкованої пам'яті; недорозвинення емоційно-вольової сфери (послаблення активності, зниження ініціативи в інтелектуальній діяльності, неспроможність керувати власною поведінкою, емоційна незрілість).

У поєднанні зі швидкою втомлюваністю ці фактори можуть суттєво гальмувати навчання, виховання і розвиток. У стані втоми у

учні можуть бути розгубленими, метушливими, не помічати власних помилок, не доводити справу до завершення. Як ми вже зазначали, навички у таких дітей формуються повільніше, ніж у здорових однолітків. А нові або незвичні способи діяльності можуть спричиняти розпач, незадоволення, а іншді навіть протест. Окремі невдачі можуть сформувати негативне ставлення до навчальної діяльності загалом.

Варто підкреслити, що дефекти розвитку у дітей послаблюються або й зовсім нівелюються лише завдяки кваліфікованій допомозі, тобто спеціальній, системній і тривалій корекційній роботі. Така робота має охоплювати всі напрями навчальної діяльності з учнями, які мають вади, спрямовуватись передусім на розвиток різноманітних психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, мовлення, емоційно-вольової сфери) і на формування особистості загалом. Але цей розвиток найбільш ефективно і повноцінно відбувається за відповідних педагогічних умов. Основна з них полягає в тому, що учні мають свідомо розібратися в логічній суті всіх тих навчальних і трудових завдань, які вони виконують у школі. Спрямовання навчального процесу на свідоме засвоєння матеріалу, на введення логічної основи в навчальну діяльність сприяє корекції та вдосконаленню не лише вищих психічних функцій, але й розвиває та коригує елементарні психічні процеси.

Корекція дефектів дітей з особливими потребами відбувається у процесі всієї навчально-виховної роботи школи, проводиться на навчальному матеріалі, який є змістом різних навчальних предметів. Тому корекційно-розвивальна мета навчання має бути чітко сформульована для кожного навчального предмета, уроку, виховного заходу. Комплексний підхід у корекційному вихованні школярів може бути реалізований лише тоді, коли педагоги, працюючи з певним класом або групою, чітко уявлятимуть усю систему конкретних завдань, їхню ієрархію, і бажаний кінцевий результат. Отже, ефект

корекційно - розвивального навчання буде значно вищим, якщо його мету буде сформульовано точно й адекватно, виходячи з контексту ситуації розвитку конкретних учнів.

Нагадаємо, що загальною *метою* корекційної роботи є виправлення, послаблення недоліків психофізичного розвитку. Вона реалізується в таких основних напрямках:

- дотримання вимог охоронно-педагогічного режиму;
- виправлення особливостей недорозвинення пізнавальної діяльності;
- урахування навчального потенціалу дитини;
- визначення мети кожного уроку з урахуванням потенціалу кожного учня;
- формування навчальних умінь і навичок, позитивного ставлення до навчання;
- урахування рівня знань, умінь і навичок кожного учня;
- корекція мимовільної уваги та поведінки;
- розвиток уміння сприймати завдання вчителя та вихователя, контролювати свою активність, оцінювати результати (самооцінка);
- формування прийомів розумової діяльності у певній системі (постійне ускладнення змісту навчання, поступове переведення практичних дій аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо у сферу уявлень і понять);
- діагностика для поширення й поглиблення знань педагогів про учнів;
- підвищення кількості та якості вимог до розумової діяльності (з урахуванням індивідуальних можливостей дітей);
- використання повноцінних зразків для здійснення розумових операцій;
- заохочення правильно оформлених результатів пізнавальної діяльності;

- зв'язок розумової діяльності учнів із суспільним життям і практикою;
- формування мовленнєвих навичок у поєднанні з практичними і розумовими здібностями [106].

Зауважимо, що крім окреслених загальних напрямів, кожен предмет має і свої специфічні прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів.

Окремо слід визначити роль психолога у системі спеціальної освіти. Його робота полягає переважно в діагностичних, корекційних процедурах, розробці рекомендацій і методичного матеріалу для вчителів, вихователів, батьків. Тому особливо важливим є визначення всіх психологічних аспектів життя дитини, її стосунків у родині, з однолітками та однокласниками, ставлення педагога до дитини. Слід зібрати повний анамнез, який якнайповніше відображатиме процеси становлення дитини упродовж всіх років її життя.

Дитина з особливостями психофізичного розвитку не повинна займати особливого становища у класі. Принципово важливо, щоб вона почувалася природно, досягла, наскільки це можливо, самостійності. Тому в інклюзивному класі необхідно створити атмосферу порозуміння та взаємодопомоги між учнями, щоб забезпечити дитині з особливостями психофізичного розвитку можливість самоствердження, подолання неадекватних стереотипів, набуття навичок соціальної поведінки.

Результативність навчально-виховної, корекційно-реабілітаційної та лікувально-профілактичної роботи в інклюзивному класі (групі) значною мірою залежить від скоординованості впливів усього колективу (керівника закладу, педагогів, лікарів, психолога, дефектолога, реабілітолога, батьків) на дітей з особливостями психофізичного розвитку, від комплексного підходу до планування і реалізації корекційно - розвивальних заходів. Важливо також

заохочувати організацію неформальної підтримки серед учнів школи, адже це сприятиме соціальній адаптації та реабілітації дітей з особливими потребами.

Науковці і педагоги-практики неодноразово наголошували на тому, що завдання навчання і виховання для загальноосвітньої масової та спеціальної школи єдині, але шляхи їх реалізації в спеціальному закладі є набагато складнішими. Адже при роботі з особливими дітьми треба вирішувати не лише пізнавальні і виховні завдання відповідно їх віковим особливостям і освітній програмі закладу, але й повсякчас долати наслідки дефекту, вирівнювати аномальний розвиток дітей.

Для правильної побудови системи навчально-виховної роботи в спеціальній школі та дошкільному закладі першочергову роль відіграє правильне розуміння співвідношення навчання і розвитку при корекції та компенсації дітей з обмеженими можливостями. Л. Виготський свого часу зазначав, що навчання є внутрішньо необхідним і загальним компонентом процесу розвитку у дитини психічних особливостей. При цьому він вказував, що ефективним є лише те навчання, яке випереджає розвиток і будується з урахуванням потенційних можливостей дитини, орієнтуючись не тільки на сформовані, але й функції, що формуються, тобто на зону найближчого розвитку дитини [10]. Положення Л. Виготського про роль навчання в розвитку має величезне значення для педагогічної практики навчання як дітей з нормальним рівнем розвитку, так і з обмеженими можливостями. Для дітей з особливими потребами навчання має ще більше значення, оскільки у них формування всіх психічних процесів можливе лише при певній системі навчання й настанови. Дитина багато пізнає в процесі широкого соціального спілкування з оточуючими, тому складні види психічної діяльності можуть бути сформовані у таких дітей шляхом корекційного

педагогічного впливу, спрямованого на подолання відхилень у розвитку.

Виключно важливого значення при цьому набувають раннє розпізнавання дефекту і рання корекція аномалій розвитку. При аномальному розвитку спостерігаються порушення сенсорної і рухової сфери різного ступеня, що звужує коло практичної діяльності і тим самим зменшує життєвий досвід дитини. Значні збитки заподіюються мовленню, сприйманню, пам'яті, емоційно-вольовій сфері, загальному розвитку особистості. Недорозвинення мовлення не лише порушує спілкування, а й затримує розвиток сприймання і цілеспрямованого спостереження, перешкоджає розвитку словесно-логічної пам'яті та мислення. Не розвивається характерна для цього віку ігрова діяльність, відповідно не формуються навички поведінки в колективі, які мали б сприяти підготовці дитини до навчання в школі та формувати її особистість загалом. Звичайно, ці моменти при різних дефектах проявляються по-різному, але у всіх випадках, безперечно, потрібне раннє корекційне навчання і виховання, яке дозволяє попередити або певною мірою послабити закономірне виникнення вторинних і наступні відхилень у розвитку дитини.

Спеціальне освіта дитини з обмеженими можливостями – це глибоко специфічний та індивідуальний процес. Його обсяг, якість і кінцеві результати визначаються багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами, зокрема: характером відхилень у розвитку, збереженням аналізаторів, функцій і систем організму; часом виникнення і тяжкістю порушення; соціокультурними й етнокультурними умовами життя дитини та її родини; бажанням і можливостями сім'ї брати участь у процесі освіти; можливостями і готовністю навколишнього соціуму, системи освіти до виконання всіх вимог і створення відповідних умов для навчання, виховання і

розвитку; рівнем професійної компетенції педагогів і психологів, які працюють із дитиною та її родиною.

Сучасна спеціальна дидактика має певні досягнення щодо розробки системи спеціального навчання для кожної категорії дітей з обмеженими психофізичними можливостями. Так, діти з порушенням зору, інтелекту, множинними порушеннями потребують спеціального розділу навчання, т. з. «соціально-побутової орієнтації». Діти з різними порушеннями потребують цілеспрямованої підтримки соціально-емоційного розвитку, формування механізмів свідомої регуляції поведінки і взаємодії з оточуючими людьми тощо. У спеціальній педагогіці будуються «обхідні шляхи» навчання, для кожної категорії учнів з особливими освітніми потребами використовуються не лише загальнопедагогічні методи і прийоми корекційно-педагогічної роботи, але й специфічні методи і засоби, які не застосовують в традиційній освіті.

Відповідно до поширеної класифікації методів навчання на основі діяльнісного підходу в процесі навчання дітей з відхиленнями у розвитку виділяються *методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; її стимулювання і мотивації; методи контролю і самоконтролю*. Використовуючи загальнопедагогічні методи і прийоми навчання, спеціальна педагогіка передбачає спеціальний відбір тих із них, які більше відповідають особливим освітнім потребам учня і специфіці корекційно-педагогічної роботи з ним. Ці методи не використовуються ізольовано, а лише в необхідному поєднанні один з одним. Так, наприклад, на початкових етапах навчання при поясненні нового матеріалу провідними можуть бути наочно-практичні методи з елементами словесного пояснення або бесіди. На більш пізніх етапах провідне місце займають словесні методи з доповненням наочних і практичних методів.

Із курсу загальної педагогіки (розділ дидактика) нагадаємо, що існують такі методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: *перцептивні* (методи словесної передачі та слухового та / або зорового сприйняття навчального матеріалу; наочні, практичні методи); *логічні* (індуктивний і дедуктивний); *гностичні* (репродуктивні, проблемно-пошукові, дослідницькі). Методи навчання можуть реалізовуватися в загальній освітній практиці як під керівництвом вчителя, так і самостійно учнями. В умовах спеціальної освіти можливості учнів, на жаль, не завжди дозволяють реалізувати методи самостійної роботи.

Отже, відбір конкретних методів навчання із зазначених груп для корекційно-педагогічної роботи з дітьми, які мають відхилення у розвитку, визначається рядом важливих факторів. При *відхиленнях у розвитку перцептивної сфери* (слух, зір, опорно-рухова система та ін.) в учнів значно звужені можливості повноцінного сприйняття навчальної інформації. *Відхилення в розумовому розвитку* також не дають можливості повноцінного сприйняття навчальної інформації. Тому, з урахуванням наявних відхилень у розвитку, перевага надається саме тим методам, які допомагають найбільш повно передавати, сприймати, утримувати та обробляти навчальну інформацію в доступному для учнів вигляді з опорою на збережені аналізатори, функції, системи організму. Тобто відбір дидактичного інструментарію (форм, методів, прийомів і засобів) відбувається у *відповідності з природою особливих освітніх потреб конкретної дитини*.

Якщо розглядати перцептивні методи, то на початкових етапах навчання дітей з відхиленнями у розвитку на першому плані знаходяться практичні та наочні методи, які формують сенсомоторну основу уявлень і понять про навколишню дійсність. Доповненням до них є методи словесної передачі навчальної інформації. Пізніше

словесні методи посідають уже більш значне місце в навчальному процесі. При будь-яких відхиленнях у розвитку, як відомо, зазнає порушень і розвиток мовлення. Виходячи з цього, особливо на початкових етапах навчання, словесні пояснення вчителя, словесні методи в цілому не можуть бути використані як провідні.

Різні типи порушень розвитку у дітей ускладнюють формування їх словесно-логічного мислення, призводячи до переважання наочно-образних видів мислення. Це значно обмежує можливості використання в освітньому процесі логічних і гностичних методів, тому перевага віддається методу індукції, пояснювально-ілюстративним, репродуктивним і частково пошуковим методам. При підборі конкретних методів навчання враховуються не лише віддалені корекційно-освітні завдання, але й найближчі, конкретні цілі і завдання, наприклад, формування певної групи умінь, активізація словникового запасу, необхідного для освоєння нового навчального матеріалу та ін.

Серед словесних методів навчання поширеною в практиці масової школи є бесіда, яка дозволяє залучити всіх дітей до навчального процесу, навчити живому спілкуванню, сприяє виявленню та закріпленню наявних знань. У той же час є певні недоліки при використанні бесіди у системі спеціального навчання. На думку дефектологів, цей метод часто перетворюється на універсальний, проте він реально стимулює лише один вид діяльності учнів, а саме – відтворення наявних у них знань. При проведенні бесіди недостатньо враховуються здібності і можливості, психологічні особливості кожного окремого учня; вчитель є центральною і єдиною активною фігурою на уроці. Відповіді учнів часто бувають формальними, заздалегідь вивченими. Дітям з особливими потребами необхідний значний час, щоб навчитися словесно формулювати свої висловлювання, міркувати, ставити запитання, висловлювати власну

думку, користуватися досить складними мовними конструкціями. Тому бесіда в початковій ланці освіти низки категорій дітей з особливими освітніми потребами є малопродуктивною як метод отримання нових знань. Проте вона може бути використана для закріплення словника та зворотів мови при ознайомленні з новим матеріалом на початковому і завершальному етапах.

Має свою специфіку для ряду категорій дітей з особливими освітніми потребами і метод роботи з підручником. Так, у молодших класах пояснення нового матеріалу за підручником не проводиться, оскільки для повноцінного засвоєння матеріалу дітям необхідна власна предметно-практична діяльність, підкріплена живим, емоційним словом учителя і яскравими наочними образами досліджуваного матеріалу.

Психологічними особливостями сприймання, найбільш характерними для всіх категорій молодших школярів із відхиленнями у розвитку є його сповільненість, залежність від минулого досвіду, менша точність сприйняття деталей об'єкта, неповнота аналізу та синтезу окремих частин, труднощі в знаходженні спільних і окремих рис, недостатньо точне розрізнення об'єктів за формою і контуром. Це зумовлює специфіку щодо реалізації наочних методів навчання. Так, педагог не демонструє об'єкт, який вивчається, а організовує спостереження, вивчення об'єкта, вчить дітей способам і прийомам такого вивчення. В педагогічному процесі спеціального навчання важливо забезпечити достатню практику спостережень для накопичення необхідного сенсомоторного досвіду, закріплення способів і прийомів спостереження і вивчення об'єктів, використовуваних при цьому словесних засобів.

Ефективність корекційно-педагогічної роботи підвищується, якщо наочні методи поєднуються з практичними. В умовах спеціальної освіти дітей молодшого віку з відхиленнями у розвитку

дотримуються *єдності наочних і практичних методів навчання*, тобто предметно-практичне навчання виділяється як окремий вид. Різновидом практичного методу навчання є використання різноманітних дидактичних ігор та цікавих вправ, які виступають також в якості методу стимулювання навчальної діяльності. Гра, як творча діяльність, посідає значне місце в навчанні. Проте її використання як способу навчання дітей з обмеженими можливостями має свою специфіку. Недостатність і звуженість життєвого і практичного досвіду, недорозвинення психічних функцій, значущих для розвитку уяви, фантазії, мовного оформлення гри, інтелектуальна недостатність зумовлюють необхідність спершу навчання таких дітей грі з поступовим подальшим залученням її як методу навчання до корекційно-освітнього процесу.

У спеціальній освіті з метою досягнення максимального корекційно-педагогічного ефекту завжди використовується поєднання кількох методів і прийомів роботи, комбінація яких визначає специфіку процесу спеціальної освіти. У зв'язку з цим освітній процес забезпечується застосуванням спеціальних освітніх (корекційно-педагогічних) технологій, а не окремими методами і прийомами роботи. Наприклад, для розвитку сенсомоторного і соціального досвіду, навичок навчально-пізнавальної діяльності, розвитку комунікативної функції мовлення у дітей створюється спеціально організоване дидактичне середовище, яке стимулює пізнавальний інтерес і природну потребу в мовному спілкуванні та спільній діяльності, привабливий для дитини. У таких випадках доцільно говорити не просто про доцільну комбінацію різних дидактичних методів, а про спеціальні корекційно-освітні технології, метою яких є розв'язання конкретних корекційно-педагогічних завдань. Під *освітньою технологією* розуміється послідовна взаємопов'язана система дій педагога, спрямованих на вирішення

педагогічних завдань або як планомірне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу. Педагогічна технологія - це наукове проектування і точне відтворення, що гарантують успіх педагогічних дій, спрямованих на досягнення певних освітніх стандартів. Технологія завжди містить сукупність пов'язаних між собою форм, методів, прийомів і засобів, спрямованих на поетапне (покрокове) досягнення конкретної мети [109].

Існуючі освітні нормативи, складені з урахуванням фізичних і психічних особливостей і обмежень розвитку учнів, державні стандарти загальної освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я в якості державної норми освіченості представляють систему основних параметрів, яка, з одного боку, відображає уявлення сучасного суспільства про необхідний рівень освіти даної категорії осіб, а з іншого боку, враховує можливості реальної особистості в досягненні цього рівня. *Стандарт спеціальної освіти* стосовно кожної категорії осіб з особливими освітніми потребами відображає вимоги до загальноосвітньої підготовки, корекційно-розвиваючої роботи, профілактичної та оздоровчої роботи, а також до трудової та початкової професійної підготовки.

Спеціальна школа для дітей з порушеннями розумового і фізичного розвитку, має спільні з масовою школою завдання: гуманістичне виховання особистості, навчання, трудова підготовка, профорієнтація. Але водночас вона виконує і специфічні функції, зокрема, корекцію порушень розвитку, спеціальне навчання, лікувально-профілактичну і оздоровчу роботу, професійно-трудова підготовку, роботу з соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Таким чином вирішуються такі головні *завдання*:

- корекція сенсорних, рухових та інших порушень;
- корекційна спрямованість навчально-виховного процесу;

- спеціальні індивідуальні та групові заняття з корекції порушених функцій;
- психолого-педагогічне вивчення дітей, діагностика їх розумового і психофізичного розвитку.

Важливу роль у спеціальній освіті відіграє система трудового навчання. Випускники шкіл для дітей з обмеженими можливостями здоров'я набувають спеціальності, навчаючись на навчально-виробничих підприємствах товариств глухих, сліпих, у профтехучилищах, коледжах, вищих закладах освіти і безпосередньо на підприємствах. На жаль, мусимо констатувати, що пропоновані сьогодні профілі професійної підготовки значно відстають від вимог сучасного виробництва і не враховують можливостей і прагнень осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Переважаючими професіями для них залишаються інженерно-технічні, значно рідше такі особи отримують художні професії, культурно-освітню підготовку, професійну підготовку в галузі фізичної культури і спорту, а також економічну, педагогічну та медичну.

Варто наголосити, що соціальна адаптація та інтеграція людей з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство не обмежується лише професійною складовою. Багато в чому вона залежить від соціокультурної ідентифікації, тобто від усвідомлення себе членом тієї чи іншої спільноти, субкультури. Ця проблема гостро постає в системі спеціальної освіти у зв'язку з необхідністю для молодих людей життєвого самовизначення, створення сім'ї, формування кола друзів.

Основним напрямком всього навчально-виховного процесу спеціальної школи є трудова та допрофесійна підготовка учнів та їх соціально-побутова адаптація. Це передбачає профільність навчання учнів починаючи з 9-го класу з переходом на професійне навчання з деяких предметів в 11 - 12 класах з використанням гуртків для навчання різних професій. До навчальних планів уведено предмети

«Соціально-побутова орієнтація» (з 1 по 7 клас) та «Домоведення» (у 8-му класі).

Особливістю організації навчального процесу спеціальних шкіл є введення пропедевтичного періоду в початковій школі і середній ланці (5-7 класи) з метою адаптації учнів як при вступі до школи, так і при переході з початкової до середньої ланки навчання. Комплектують підготовчий клас із дітей, які не мають дошкільної підготовки або не досягли функціональної шкільної зрілості. У 4-7 класах введення пропедевтичних курсів з основних предметів (історія, фізика, хімія, біологія, географія) дозволяє, з одного боку, підготувати учнів до засвоєння більш складних предметів, а з іншого - скоротити час на проходження цих курсів у старшій ланці, звільняючи час для предметів, що вивчаються за вибором. Зокрема, рекомендовано в 5-7 класах проходити програмний матеріал масової школи за 5-6 класи, а в 8-му класі - за 7-9 класи, що дає можливість деяким учням після закінчення основного курсу лікування переходити після 7-го класу до масової загальноосвітньої школи. Вивчення предметів у 5-8 класах має на меті підготувати учнів до подальшого диференційованого навчання в 9-12 класах і з 9-го класу виділити час для предметів, що вивчаються за вибором.

У практику навчання останнім часом вводяться нові предмети: з 3 по 12 клас - інформатика, в 10-12 класах - допрофесійна та професійна підготовка за профілем «Користувач електронно-обчислювальної машини»; з 1 по 7 клас - соціально-побутова орієнтація; у 8-му класі - домоведення; у початковій школі - ритміка; в 10-12 класах - введення в економіку, основи економіки (в 10 класі - обов'язково, далі - за вибором). Зазначені предмети мають практичну спрямованість, орієнтуються на трудове і професійне навчання, допомагають у досягненні рівня загальноосвітньої і професійної підготовки, необхідного випускникам для соціальної адаптації в

суспільстві. Корекційна спрямованість навчально-виховного процесу передбачає також застосування спеціальних методів і прийомів у навчанні та вихованні, активного використання принципів індивідуального підходу.

Особливу роль у спеціальних школах (школах-інтернатах) відіграють корекційні куточки, наявні не тільки в навчальних кабінетах, але і в спальнях, фойє. Це своєрідне освітньо-корекційне середовище, представлене набором спеціальних пристосувань, ігор, наочно-дидактичного матеріалу з усіх розділів корекційної роботи з дітьми: розвитку дрібної моторики, розвитку мовлення і мислення, сенсорного виховання, формування просторово-часових уявлень та ін.

1.3. Навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами

1.3.1. Навчання та виховання дітей з порушеннями мовлення

Корекційна робота з дітям із різними порушеннями мовлення здійснюється як у загальній, так і спеціальній системі дошкільної та шкільної освіти. Тип закладу, форми і методи корекційного впливу обираються залежно від таких основних *показників*:

- вік дитини;
- етіологія мовленнєвого порушення;
- група мовленнєвого порушення (відповідно до психолого-педагогічної класифікації);
- клінічний діагноз;
- ступінь та виразність мовленнєвого порушення;

- рівень розвитку комунікативної функції мовлення;
- ступінь інтелектуального розвитку;
- особливості психофізичного розвитку;
- потреби і можливості дитини.

У вітчизняній системі дошкільної освіти діти з порушеннями мовлення можуть одержувати допомогу у спеціальних логопедичних групах (окремих ДНЗ), які поділяються за 3-ма типами:

- 1) для дітей із ФФНМ (фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення);
- 2) для дітей із ЗНМ (загальним недорозвиненням мовлення);
- 3) для дітей із заїканням.

У ці групи приймають дітей із первинними порушеннями мовлення у поєднанні зі збереженим слухом та інтелектом. Тривалість виховання і навчання у таких групах визначається, насамперед, якістю мовленнєвого порушення дитини. Адже основною *метою* спеціальних логопедичних дошкільних закладів (груп) є корекція мовленнєвих порушень у дітей та їх повноцінна підготовка до навчання у масових закладах загальної середньої освіти.

Виховання і навчання здійснюються на основі типових програм масового дошкільного закладу, адаптованих до особливостей психофізичного розвитку вихованців із порушеннями мовлення. Ефективність логопедичної корекції у дошкільних закладах залежить від організації комплексного психолого-медико-педагогічного впливу та налагодженої співпраці з батьками. Звичайно, безпосередню корекцію мовленнєвих порушень здійснюють фахівці-логопеди. Але з вихованцями логопедичних груп також активно працюють вихователі. Ця робота спрямовується не тільки на загальний розвиток дітей та формування у них знань відповідно до програми ДНЗ, але і на закріплення мовленнєвих навичок, вироблених на логопедичних заняттях. На заняттях із фізичного виховання і музики здійснюється

не лише зміцнення здоров'я дітей, розвиток координації їхніх рухів і отримання позитивних емоцій та естетичного задоволення, але й спеціальний логоритмічний вплив. Завданням психологів є подолання недорозвитку окремих пізнавальних процесів, проблем емоційно-вольової сфери і поведінки дітей. За необхідності діти також можуть одержувати медикаментозне лікування, відвідувати фізпроцедури, заняття з ЛФК (лікувальної фізкультури). Закріплення одержаних знань, створення позитивної атмосфери для розвитку забезпечують батьки дитини.

Діти шкільного віку, які мають невиразні, часткові порушення мовлення, одержують логопедичну допомогу на додаткових заняттях у логопедичних кабінетах при закладах загальної середньої освіти (іноді – при управліннях освіти). Логопедичні заняття мають корекційно-розвивальну спрямованість, проводяться паралельно із загальним навчальним процесом і орієнтуються на діючі навчальні програми (насамперед - з рідної мови та математики).

Очновними завданнями логопедичної допомоги при закладах загальної середньої освіти є:

- своєчасне виявлення первинних порушень і попередження виникнення вторинних у структурі дефекту дитини;
- виправлення порушень усного й писемного мовлення;
- формування повноцінних знань, умінь і навичок з рідної мови;
- стимулювання розвитку пізнавальної активності дітей, формування необхідних прийомів розумової діяльності для повноцінного оволодіння мовою;
- розвиток мовленнєвої активності дітей;
- поширення корекційно-логопедичних знань серед педагогів і батьків.

На заняття зараховуються, в першу чергу, учні початкових класів, у яких мовленнєві порушення перешкоджають повноцінному

навчанню, сприяють неуспішності, зниженню рівня комунікації. Корекційна робота з ними проводиться протягом року переважно у групових формах. Групи для занять формуються відповідно мовленнєвого діагнозу та віку дітей.

Робота логопеда в умовах школи передбачає тісну співпрацю з психологом, учителями, батьками дітей. Логопед постійно узгоджує із педагогами навчальне навантаження дітей, повідомляє вчителів і батькам про досягнення і труднощі дітей на логопедичних заняттях, пропонує корекційні вправи та завдання для закріплення набутих мовленнєвих навичок. Батьки за наявності бажання можуть бути присутніми на логопедичних заняттях. Якщо вади мовлення учня впливають на розвиток його пізнавальної діяльності, особливості поведінки, необхідна співпраця логопеда з психологом. Психолог коригує програму корекційного впливу, залучивши дитину до психотерапевтичних або психокорекційних занять. Зауважимо, що саме такий комплексний підхід забезпечує більшу ефективність та результативність корекційно-логопедичного впливу.

У тих складних випадках, коли порушення мовлення набуває виразного характеру і не може коригуватись в умовах шкільного логопедичного пункту, а дитина через наявне порушення не може навчатися у масовій школі, навчання здійснюється у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей із тяжкими порушеннями мовлення. До таких шкіл відповідно нормативних документів приймаються діти із первинно збереженим інтелектом та нормальним слухом.

Спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) для дітей із тяжкими порушеннями мовлення, як правило, мають два відділення.

✓ І відділення: приймаються діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ), зумовленим алалією, афазією, дизартрією,

ринолалією. При зарахуванні враховується рівень мовленнєвого розвитку.

✓ II відділення: приймаються діти із тяжким ступенем заїкання і нормальним мовленнєвим розвитком.

В обох відділеннях наповнюваність класів складає 10-12 дітей. У кожному класі, окрім учителя загальноосвітніх предметів, обов'язково працює вчитель-логопед. Навчання здійснюється за спеціальними корекційно спрямованими програмами, які ґрунтуються на принципах логодидактики у поєднанні з використанням специфічних методів і прийомів корекційно-виховного впливу.

Завданнями корекційної роботи в таких закладах є:

- подолання порушень усного та писемного мовлення на основі індивідуального та диференційованого підходу;
- нормалізація психічного розвитку та комунікативної поведінки дітей;
- забезпечення навчальної успішності в межах стандарту спеціальної освіти з урахуванням можливостей кожної дитини;
- підготовка дітей до самостійного життя, соціально-побутової і трудової інтеграції в суспільство.

Узагальнюючи вищезазначене, можна констатувати, що подолання порушень мовлення забезпечується, з одного боку раціональним поєднанням фронтальних, групових та індивідуальних логопедичних занять, а з іншого – логопедизацією всього освітнього процесу. Корекція та розвиток мовлення учнів здійснюються, як у навчальному процесі, так і у позакласній діяльності всім педагогічним колективом у поєднанні з психологічною і лікувально-оздоровчою діяльністю.

Отже, успішність навчальної та корекційно-виховної роботи у спеціальній загальноосвітній школі (школі-інтернаті) для дітей із тяжкими порушеннями мовлення забезпечується, насамперед,

узгодженими діями логопедів, учителів, вихователів, психологів та медичного персоналу, співпрацею з родинами учнів.

Дітям із порушеннями мовлення логопедична допомога також може надаватися і в структурах, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я, зокрема: у логопедичних кабінетах при дитячих поліклініках та стаціонарах при дитячих лікарнях і психоневрологічних диспансерах (дитячих санаторіях).

Логопед дитячої поліклініки надає допомогу дітям з усіма видами мовленнєвих порушень незалежно від рівня їхнього інтелекту та збереженості слуху. Має бути налагоджена взаємодія фахівця-логопеда не лише з окремими родинами, але, насамперед, із тими дошкільними закладами, в яких відсутні спеціальні логопедичні групи. У спеціальних відділеннях стаціонарів надається лікувально-оздоровча та психолого-педагогічна допомога дітям, які, окрім мовленнєвих порушень, мають також інші відхилення у своєму психофізичному розвитку.

Успішність навчання дитини з порушеннями мовлення залежить не лише від виправлення в неї конкретних вад і недоліків, а й від створеної психологічної атмосфери, від правильного ставлення вчителя, врахування у навчальному процесі наявних проблем і особливостей дитини. Зупинимось на деяких важливих аспектах роботи педагога з такими дітьми.

Передусім діти-логопати потребують сприятливого режиму навчання. Такий режим знаходить вияв у доброзичливому ставленні вчителя, розумінні та врахуванні у навчальному процесі особливостей дитини (насамперед, при більш складних діагнозах: дизартрії, ринології, заїканні), психологічній підтримці (підбадьорюванні, заохочуванні, створенні ситуації успіху).

Важливим аспектом логопедичної роботи є стимулювання пізнавальної та мовленнєвої активності дітей. Адже у багатьох із них

комунікативна діяльність значно знижена через вади мовлення, діти невпевнені у собі, пасивні на уроках. Тому важливо спочатку залучати дітей до таких видів діяльності (як на уроках, так і у позакласній роботі!), в яких можна створити ситуацію успіху, підтримати віру дитини у власні сили, забезпечити емоційно-позитивне спілкування з однолітками.

Слід пам'ятати, що в учнів-логопатів часто бувають проблеми безпосередньо в розумінні мовлення, тому варто проводити детальний інструктаж перед виконанням всіх завдань і обов'язково переконатись, що дитина його зрозуміла. Мовлення ж самого педагога завжди має бути зразковим, чітким, емоційно виразним, складатись із коротких і зрозумілих речень.

Значну увагу варто приділяти формуванню прийомів розумової діяльності, необхідних для оволодіння граматиною. З метою розвитку зв'язного мовлення слід учити дитину міркувати, самостійно робити розгорнуті висновки. Логопед і вчитель мають допомагати дитині грамотно і логічно будувати висловлювання, стежити за використанням і закріпленням у самостійному мовленні навичок, набутих на логопедичних заняттях.

Як свідчить досвід багатьох логопедів-практиків [96; 105], у дітей-логопатів часто виявляються недорозвиненими важливі для навчання функції, серед яких: просторове сприймання і уявлення; зорове сприймання; аналіз і синтез; координація системи «око-рука»; складна координація рухів пальців і кисті рук; фонематичне сприймання, фонематичний аналіз і синтез. Отже, саме ці проблеми мають стати об'єктом корекційної роботи педагога як у навчальному, так і позанавчальному процесі. За наявності значних порушень дитина потребує також спеціального впливу психолога, узгодження з ним змісту і прийомів роботи вчителя і логопеда.

У створенні сприятливого освітнього середовища важливе місце посідає індивідуальний підхід до дітей-логопатів. Варто акцентувати увагу на тому, що конкретний зміст і прийоми корекційної роботи педагога будуть залежати від клінічного діагнозу дитини, її психологічних особливостей, а також мають ретельно узгоджуватись із логопедом і психологом. Наприклад, форма опитування дитини із заїканням: усна чи письмова відповідь, з місця чи біля дошки, на уроці чи після уроку, - буде залежати від етапу корекційного впливу. За наявності грубих і стійких помилок дитини у читанні й письмі не варто давати їй додаткових завдань, навпаки, важливо узгодити із логопедом спеціальні види завдань, які будуть ураховують специфіку помилок. У дітей із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення необхідно розвивати фонематичне сприймання, аналіз і синтез.

Навчання і виховання дитини з вадами мовлення обов'язково має бути поєднане з систематичними логопедичними заняттями, оздоровленням, за необхідності – з лікуванням, психотерапевтичним і психокорекційним впливом, заняттями з ЛФК.

Важливого значення для повноцінного включення дітей із порушеннями мовлення у навчальний процес набуває підготовка колективу учнів до позитивного емоційного сприймання такого однокласника. Педагог або психолог мають пояснити дітям, що в класі є дитина, яка має певні проблеми (невизначно говорить, з помилками пише або читає, робить запинки у розмові тощо), і що такий учень дуже потребує підтримки й допомоги однокласників, адже для подолання більшості мовленнєвих проблем потрібен деякий час. Водночас педагог разом із психологом мають залучати дитину-логопата до таких колективних форм діяльності, у яких вона почуватиметься комфортно і в яких порушення її мовлення не висуватимуться на перший план.

Серйозну роботу логопеду, вчителю й психологу необхідно провести з родиною учня з порушенням мовлення, адже співпраця спеціалістами із батьків – одна з головних умов успішності корекційно-виховної роботи.

1.3.2. Навчання та виховання дітей з порушеннями слуху

Навчання дітей із порушеннями слуху, як і всіх інших категорій, має свої особливості організації і потребує системного підходу. Свого часу Л. Виготський зазначав, що навчання глухих потребує використання спеціальної педагогічної техніки, особливих методів і прийомів. Але при цьому він наголошував, що виховувати і навчати потрібно не глуху або сліпу дитину, а дитину взагалі. «З біологічної точки зору глухонімота є значно меншим недоліком, ніж сліпота, і глуха тварина менш безпомічна, ніж сліпа. Але у людини глухонімота являє собою значно більший недолік, оскільки вона ізолює її від будь-якого спілкування з іншими. Глухонімота є недоліком соціальним. Вона пряміше, ніж сліпота, порушує соціальний статус особистості» [9].

Як ми вже зазначали раніше [110], при порушеннях слуху насамперед страждає мовлення дитини. За наявності глухоти або глибокого зниження слуху вона практично не спроможна оволодіти мовленням без спеціального навчання. Відсутність або недорозвинення мовлення не лише ускладнюють комунікацію дитини з оточуючими, а й ведуть за собою інші порушення у формуванні пізнавальної діяльності та особистості загалом. Тому важливо дотримуватись принципу: чим раніше розпочатий корекційний вплив, тим швидше й ефективніше можливо подолати негативні наслідки порушень слухової функції.

Якщо у батьків є підозра щодо зниження слуху у дитини, необхідно вже з раннього віку провести її обстеження у спеціальному сурдологічному кабінеті при дитячій поліклініці або іншому медичному закладі. Фахівці-сурдологи зможуть не лише визначити стан слухової функції, а й за необхідності призначити адекватне лікування або слухопротезування, скоригувати методи і прийоми педагогічного впливу.

Протягом перших років життя (від 0 до 3 років) корекційна педагогічна допомога надається дитині у сім'ї під керівництвом сурдопедагога та лікарів – отоларинголога і педіатра.

У дошкільному віці діти з вадами слуху можуть одержувати корекційну допомогу в спеціальних дитячих садках або групах при масових дошкільних закладах освіти. Такі групи створюються з урахуванням не лише віку дітей, а й стану їх слухової функції (глухота чи зниження слуху), мовлення, рівня психофізичного розвитку. Програми цих закладів (груп) адаптовані до рівня розвитку та особливостей таких дітей, використовують спеціальні методи і прийоми для реалізації комплексу освітніх, виховних і корекційних завдань.

Організація шкільного навчання також ураховує стан слухової функції та мовлення у дітей. Виокремлюють два типи спеціальних шкіл:

- ✓ *для глухих дітей* – I – III ступенів (I ступінь – підготовчий, 1 - 4 класи; II ступінь – 5 – 10 класи; III ступінь – 11 – 13 класи);

- ✓ *для дітей зі зниженим слухом* - I – III ступенів (I ступінь – підготовчий, 1 - 4 класи; II ступінь – 5 – 10 класи; III ступінь – 11 – 13 класи).

У спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для *глухих* дітей можуть навчатися діти, які не реагують на гучний голос та голос розмовної гучності біля вуха, проте розрізняють окремі мовні

звуки (а, о, у, р), що вимовляються біля вуха голосом підвищеної гучності. Для таких дітей характерний середній ступінь втрати слухової функції у мовному діапазоні понад 80 децибел частоти від 500 до 40000 герц.

У спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей *зі зниженим слухом* можуть навчатися діти, починаючи з 6 (7) років, які:

- мають втрату слуху в діапазоні від 30 до 80 децибел, розрізняють мовлення (слова і словосполучення звичайної розмовної гучності на відстані 3 метрів) і мають різні рівні недорозвинення мовлення;
- утратили слух у дошкільному або шкільному віці, але зберегли мовлення, повністю або частково;
- розрізняють мовлення розмовної гучності на відстані 3 метрів, але мають значне недорозвинення мовлення, що зумовлює труднощі для навчання у загальноосвітньому навчальному закладі.

Залежно від стану сформованості мовлення у дітей з вадами слуху, їм рекомендують навчання в одному з 2-х відділень спеціальної школи.

✓ *I відділення:* приймаються діти зі зниженим слухом, пізнооглухлі діти, які володіють розмовним мовленням із деякими недоліками (недорікуватість, нерізко виразний аграматизм, недоліки на письмі).

✓ *II відділення:* приймаються діти зі зниженим слухом і глибоким мовленнєвим недорозвиненням; діти, які користуються фразовим мовленням, але зі значними порушеннями його граматичного оформлення та обмеженим словниковим запасом.

До спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для глухих дітей та дітей зі зниженим слухом не зараховуються:

- діти з вадами слуху в поєднанні з глибокою розумовою відсталістю;
- діти з тяжкими порушення мовлення на фоні нормального слуху (алалія, афазія);
- діти з психопатоподібними розладами;
- діти зі стійким енурезом та енкопрезом.

Тривалість уроків у школі для дітей зі зниженим слухом у підготовчих та перших класах становить 35 хвилин, у других – четвертих – 40 хвилин, у п'ятих – тринадцятих – 45 хвилин. Обов'язковим є проведення фізкультхвилинок. Наповнюваність класів у школах для глухих дітей складає 8 осіб, у школах для дітей зі зниженим слухом – 12 осіб. Навчально-виховна робота у таких школах здійснюється в тісному поєднанні з корекційною. Корекція спрямовується передусім на розвиток слухового сприймання та формування у дітей вимови. Як і в спеціальних закладах для інших категорій дітей, програмою навчання передбачено також оволодіння певною професією.

Як свідчить досвід багатьох педагогів-практиків, у перших класах закладів загальної середньої освіти іноді зустрічаються ситуації, коли досить кмітливі й адекватні у зовнішньому вигляді і поведінці діти відчують незрозумілі педагогу труднощі з оволодіння грамотою. Така дитина не завжди відповідає на запитання вчителя, наприклад, під час пояснювального читання. Поступово вона взагалі стає замкненою, боязкою, плаксивою, впертою, апатичною, а інколи навіть здається розумово неповноцінною. За свідченням фахівців, деякі з цих ознак можуть свідчити саме про порушення слуху. У таких випадках важливо мати на увазі, що дитина, як правило, не жаліється на зниження слуху, а оточуючі часто помічають це лише тоді, коли час для проведення ефективних лікувально-корекційних заходів буває вже втраченим.

Тому педагогам і батькам слід бути особливо уважними передусім до мовлення учнів. Так, у дітей із порушеним слухом помітними є *вади мовлення*, серед яких:

- обмежений запас слів;
- недостатнє засвоєння звукового складу слова, що виявляється не лише у неточностях вимови, а й у помилковому написанні слів;
- неточне розуміння та неправильне вживання слів;
- недоліки граматичної будови мовлення;
- неправильна побудова та неправильне узгодження всередині речення;
- обмежене розуміння усного мовлення або прочитаного тексту.

Подібні відхилення у розвитку мовлення дітей зі зниженим слухом зумовлюють низку специфічних *труднощів* у процесі навчання, зокрема:

- 1) труднощі засвоєння первинної грамоти (читання й письма);
- 2) специфічні помилки в диктантах і самостійному письмі;
- 3) труднощі розуміння пояснень учителя;
- 4) труднощі у роботі з підручником через недостатнє розуміння прочитаного тексту.

Якщо вчитель виявив дитину з такими проблемами, він має обов'язково порекомендувати батькам звернутись за консультацією до логопеда та лікаря - отоларинголога. Фахівці перевірять слух і стан розвитку мовлення дитини та нададуть необхідні рекомендації щодо корекційної роботи. Після обстеження дитини відповідними фіхівцями може постати питання про можливість подальшого її навчання у масовій школі або переведення до спеціального закладу. Його вирішення напряду залежить від з'ясування таких факторів:

- стану слухової функції дитини;
- рівня мовленнєвого розвитку дитини;

- можливості створення вдома умов для навчання і розвитку дитини, допомоги батьків у навчальному процесі;
- готовності школи щодо надання необхідного психолого-педагогічного супроводу.

Комплексне обстеження дитини та остаточне вирішення питання щодо рекомендованого закладу освіти здійснюється фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів. Якщо навчання у масовій школі виявиться для дитини можливим, то воно обов'язково має бути корекційно спрямованим і ґрунтуватись на індивідуальному підході.

В організації навчання дітей з вадами слуху слід дотримуватись таких спеціальних правил і прийомів:

- розташовувати робоче місце дитини таким чином, щоб їй було добре видно обличчя вчителя;
- вимагати, щоб дитини завжди дивились на вчителя у момент його мовлення;
- контролювати, як дитина почула й зрозуміла матеріал (попросити повторити, продовжити фразу, переказати тощо);
- пропонувати завдання і вправи (на уроках рідної мови) зі складання словосполучень і речень, невеличких текстів із теми, що вивчається;
- приділяти увагу корекції звуко-буквеного складу слів, активно використовуючи предметні малюнки, розрізну абетку та ін.;
- багаторазово усно промовляти слова, після правильного їх прочитання;
- аналізувати з дитиною звуковий склад слів, у яких зроблено помилки, записати його правильно декілька разів;
- проводити роботу над звуковим складом слів з використанням звукопосилючої апаратури або вимовляючи слова біля вуха дитини;

- заздалегідь знайомити дітей зі змістом тексту, складним звуко-буквеним складом, значенням і граматичним оформленням слів і словосполучень;
- поетапно готувати учнів до переказу тексту (читання мовчки, прослуховування читання вчителем, складання запитань або плану до тексту);
- стимулювати самостійне читання дитини за допомогою спеціальних книг для дітей зі зниженим слухом (з виразними й зрозумілими ілюстраціями до тексту);
- з новими словами необхідно знайомити дітей у писемній формі;
- застосовувати наочні засоби (наприклад, на уроках математики для розуміння словесної умови задачі);
- проводити роботу з розвитку мовлення дитини необхідно на всіх уроках.

Таким чином, навчання і виховання дитини з вадами слухової функції має бути тісно поєднаним із її оздоровленням, систематичними корекційними заняттями сурдопедагога з розвитку слуху і мовлення, а за необхідності – також із лікуванням та заняттями з психологом.

1.3.3. Навчання та виховання дітей з порушеннями зору

Згідно даних вітчизняної статистики станом на 2009 рік в Україні функціонувало 6 шкіл для сліпих дітей, в яких навчалося близько 850 учнів; 29 шкіл для дітей зі зниженим зором, з кількістю 4400 учнів; 102 дошкільних заклади, в яких виховувалося біля 8000 дітей із різними патологіями зору. У цей же період в Україні налічувалося близько 70 000 дорослих сліпих людей.

Постійне збільшення кількості дітей з вадами зору (вродженими та набутими) – надзвичайно актуальна проблема сучасності, яка потребує особливої уваги як медиків, так і працівників освіти.

Розглянемо особливості навчання дітей з порушеннями зору в спеціальних закладах освіти. До спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для сліпих дітей зараховують дітей у віці 6 (7) років з такими показниками гостроти зору:

- 0,04Д і нижче на оці, яке краще бачить із корекцією;
- 0,05 - 0,08Д на оці, яке краще бачить із корекцією, у разі наявних складних порушень зорових функцій та прогресуючих захворювань очей, що призводять до сліпоти.

До спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей зі зниженим зором зараховують дітей 6 (7) років із такими показниками гостроти зору:

- 0,05 - 0,4Д на оці, яке краще бачить із корекцією; враховується також стан інших зорових функцій (поле зору, гострота зору на близькій відстані, форми та перебіг порушення);
- з більш високою гостротою зору при прогресуючих або частих рецидивах захворювань, а також у разі наявності астенопічних явищ, що виникають при читанні та письмі на близькій відстані.

Для навчання в обох типах зазначених спеціальних закладів діти обов'язково мають читати (розрізняти) шрифт №9 таблиці для визначення гостроти зору зблизька (на відстані не ближче 15 см) з корекцією звичайним оптичним склом.

До спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для сліпих дітей або зі зниженим зором не можуть бути зараховані діти:

- які мають розумову відсталість помірного, важкого або глибокого ступеня;
- які мають глибокі відхилення у поведінці;

- які мають значні порушення рухової сфери, не пересуваються самостійно і не вміють себе обслужити;
- які мають стійкий енурезом або енкопрез.

Освітня програма спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для сліпих та дітей зі зниженим зором, як і в інших загальноосвітніх закладах, розрахована на 3 ступені навчання: I ступінь – підготовчий клас, 1 - 4 класи; II ступінь – 5 – 10 класи; III ступінь – 11 – 13 класи. Програма масової загальноосвітньої школи адаптована до особливостей психофізичного розвитку дітей із порушенням зорової функції.

Головний акцент навчання у таких закладах робиться на процесі сприймання учнями інформації. Тому у закладах для сліпих дітей учні користуються спеціальними підручниками, посібниками, оптичними засобами для використання залишкового зору. Для них розроблені тифлотехнічні прилади та пристрої, спеціальні рельєфні посібники і карти та ін. Максимальна наповнюваність класів у такій школі – до 6 учнів.

Загалом зміст освіти у школі-інтернаті для дітей зі зниженим зором більшою мірою відповідає змістові навчання в масовому закладі загальної середньої освіти. Проте є деякі особливості. Так, наприклад, терміни вивчення освітнього матеріалу збільшуються. Зазнає деяких змін і зміст окремих предметів (трудове навчання, малювання, креслення, фізкультура). Як і в інших спеціальних закладах, до програми навчання включено професійно-трудову підготовку, після проходження якої діти одержують професію. У такій школі наповнюваність дітей у класі складає 12 осіб. Дуже важлива роль відводиться дотриманню спеціальної системи гігієнічних заходів з охорони і розвитку неповноцінного зору. Велика увага приділяється нормативам освітлення та режиму зорового навантаження.

Після отримання атестату про закінчення таких шкіл випускники мають право вступати до середніх спеціальних і вищих закладів освіти

на ті спеціальності, для яких порушення зорової функції не є протипоказанням.

Спеціальні (допоміжні) класи створюються для сліпих і дітей зі зниженим зором, у яких вади зору поєднуються з первинними порушеннями інтелектуального розвитку (наприклад, із розумовою відсталістю легкого ступеня). У таких класах навчається не більше 6 учнів. Навчають таких дітей за навчальними планами і програмами відповідного їх інтелектуального рівню типу шкіл.

Якщо у дітей нерізко виражені порушення зорової функції, вони можуть навчатись в умовах масової школи. Це питання вирішується комісією фахівців інклюзивно-ресурсних центрів. Передусім беруться до уваги такі фактори:

- конкретний зоровий діагноз і рекомендації лікаря – офтальмолога;
- рівень соціальної адаптації та орієнтація дитини у просторі;
- психологічна готовність дитини та її родини до спільного навчання зі здоровими однолітками;
- спроможність створення школою відповідних умов для дитини та забезпечення професійного психолого-педагогічного супроводу.

Зауважимо, що педагогам, які будуть навчати учнів із порушеннями зору, важливо добре знати психологічні особливості цих дітей та можливі варіанти їх прояву в навчально-виховному процесі. Потребує уваги й підготовка учнівського та батьківського колективу до перебування дитини з вадами зору у класі. Дітям важливо пояснити, чому один із їхніх однокласників носитиме окуляри (чи матиме інші особливості), та налаштувати на допомогу своєму товаришеві, сформувати позитивне ставлення до нього. Не менш важливо провести певну підготовчу роботу і з дитиною з вадами зору. Слід налаштувати її на готовність до подолання труднощів у навчальному процесі, до рівноправної співпраці з іншими дітьми. Як

показує досвід фіхівців, у дітей з вадами зору часто виникають труднощі спілкування з іншими людьми, зокрема, ведення діалогу, бесіди. Подолати цю проблему можуть заняття з психологом і логопедом, зміст яких визначається після обстеження дитини та спостереження за нею в освітньому процесі.

За наявності у класі дитини (дітей) з порушеннями зорової функції педагогам важливо використовувати у процесі навчання певні корекційні прийоми. Звернемо увагу на головні з них:

- робоче місце дитини має бути гарно освітленим;
- в організації робочого місця, обсягу матеріалу, методів навчання, наочності враховують конкретний зоровий діагноз (короткозору дитину саджають ближче до дошки, далекозору – далі);
- наочні посібники мають бути чіткими, яскравими, не дрібними. Важливо переконатись, що дитина повноцінно сприймає інформацію з дошки чи посібника;
- враховуючи підвищену втомлюваність зору, зорову роботу завжди слід чергувати з усною чи дотиковою;
- після 10-15 хвилин зорового навантаження для зняття втоми слід виконати спеціальні розслаблюючі вправи для очей;
- не перебільшувати обсяг домашніх завдань, щоб не перевантажувати зір (ця вимога стосується як дітей із вадами зору, так і здорових учнів – для профілактики порушень зору);
- у роботі з дітьми використовувати не лише зір, а й інші збережені аналізатори (слух, дотик, нюх);
- при виконанні письмових завдань, читанні враховувати повільність дитини, коригуючи обсяг її роботи;
- учням із вадами зору для фронтальних форм роботи необхідно підготувати індивідуальний дидактичний матеріал (картки, таблиці, схеми);

- ретельно слідкувати за поставою дитини: відстань від очей до робочої поверхні - не менше 30 см, для читання використовуються підставки;

- вчитель має вголос коментувати всі свої дії (малювання, показ, письмо) чітким, виразним, зрозумілим мовленням;

- за необхідності слід використовувати спеціальні адаптивні умови, як оптичні (окуляри, лінзи, призми), так і неоптичні (фломастери чорного кольору, кольорові маркери тощо).

Навчання і виховання дитини із вадами зорової функції має бути комплексним, поєднаним із оздоровленням, систематичними корекційними заняттями з розвитку зору, за необхідності - із спеціальним лікуванням, логопедичними заняттями та психокорекцією.

1.3.4. Навчання та виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату

Важливе місце в системі спеціальної освіти посідає робота з навчання і виховання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Пріоритетним напрямом освітньої роботи з такою категорією дітей з особливими потребами в сучасних умовах визначається реалізація інклюзивних форм навчання. Хоча значна частина дітей із порушеннями опорно-рухового апарату поки що навчається в спеціальних закладах освіти.

В Україні традиційно існує окремий тип спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату I – III ступенів (I ступінь - підготовчий клас, 1-4 класи; II ступінь – 5 – 10 класи; III ступінь – 11 – 13 класи). До таких закладів направляються на навчання діти віком 6 (7) років, які самостійно пересуваються, не потребують індивідуального догляду, з такими видами порушень:

- церебральні паралічі;
- наслідки поліомієліту у відновному і резидуальному станах;
- артрогрипоз, хондродистрофія, міопатія, наслідки інфекційних поліартритів;
- інші деформації опорно-рухового апарату (вроджені і набуті).

Діти, у яких рухові розлади поєднуються із затримкою психічного розвитку та розумовою відсталістю, навчаються в окремих класах у складі такої школи.

До шкіл цього типу не можуть бути зараховані діти, у яких:

- бувають часті епілептичні напади;
- наявний стійкий енурез та/або енкопрез унаслідок органічного враження центральної нервової системи;
- є терапевтично-резистентні судомні напади, шизофренія, тяжкі порушення поведінки, небезпечні для дитини та її оточення;
- тяжка, глибока розумова відсталість;
- є протипоказання для перебування у дитячому колективі.

Тривалість уроку в школах для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату I – III ступенів дещо відрізняється від інших типів шкіл: у підготовчому класі – 30 хв., у 1-2-му класах – 35 хв., у 3-му і наступних – 40 хв. На кожному уроці після 20 хвилин занять обов'язково проводиться 5-ти хвилинна перерва з використанням комплексу лікувально - коригуючих вправ.

Важливе місце в роботі навчальних закладів такого типу посідають профілактичні заходи для запобігання посилення основного дефекту. Серед них можна виділити, зокрема, такі:

- специфічна медикаментозна терапія для запобігання декомпенсації стану організму дитини;
- дозування навантажень педагогами і вихователями;

- ретельний медичний контроль за дотриманням рухового та ортопедичного режиму на уроках і в позаурочний час.

Діти, у яких порушення опорно-рухового апарату є нерізко вираженими, які мають збережений інтелект, самотійно пересуваються і себе обслуговують, можуть навчатись у масових загальних закладах освіти. Проте соціальна адаптація і навчальна успішність таких дітей багато в чому будуть залежати від вчителя, застосування ним індивідуального підходу.

Серед головних особливостей у роботі з дітьми з порушеннями опорно-рухового апарату можна виокремити такі:

- визначити оптимальне дозування виконання письмових робіт з урахуванням порушень загальної та дрібної моторики;

- використовувати варіативність письмових робіт (самотійне письмо, роздаткові картки з друкованою основою; ручка, магнітна дошка, комп'ютер або планшет);

- давати більше часу на виконання письмових завдань, частину з них замінити на усні;

- за наявності порушень просторових відносин і несформованості зорово-просторової координації використовувати спеціальні прийоми: вказати (ручкою, олівцем) рядок і місце, де потрібно починати писати або малювати; позначати відстань між рядками чи частинами завдання; використовувати перфокарти, а при читанні - спеціальні закладки з прорізами;

- оцінюючи дитину, не знижувати бали за особливості письма, повільну відповідь, недостатню інтонаційну виразність.

Отже, навчання і виховання дитини з вадами опорно-рухового апарату має свою специфіку. Його ефективність значною мірою залежить від комплексного підходу. Тому таке навчання має бути поєднаним із оздоровленням і лікуванням дітей, логопедичними

заняттями, заняттями з психологом, лікувальною фізкультурою та масажем.

1.3.5. Навчання та виховання дітей з затримкою психічного розвитку

Затримка психічного розвитку у дітей зумовлюється багатьма різними причинами. Достатньо часто її буває важко виявити. Прояви ЗПР часом можуть сприйматись як невихованість і погана поведінка дітей або навіть як розумова відсталість [57; 62; 71; 76].

В Україні система шкіл інтенсивної педагогічної корекції для таких дітей почала активно розвиватись з 1985 року. Нині в країні існують спеціальні школи (школи-інтернати) для дітей із затримкою психічного розвитку I – II ступенів (спеціальні школи інтенсивної педагогічної корекції) (I ступінь - підготовчий клас, 1-4 класи; II ступінь – 5 – 9 класи). До таких шкіл направляються для навчання діти 6 (7) річного віку з уповільненим темпом психічного розвитку, але з потенційно збереженими можливостями інтелектуального розвитку. Ці діти мають такі клінічними характеристиками:

- затримка розвитку конституційного походження (т.з. гармонійний психічний і психофізичний інфантилізм);
- затримка розвитку соматогенного походження з явищами стійкої соматичної астенії, соматогенної інфантилізації;
- затримка розвитку психогенного походження у разі патологічного розвитку особистості невротичного характеру з явищами психічної загальмованості та психогенної інфантилізації.

У спеціальних школах інтенсивної педагогічної корекції не можуть навчатися діти з такими клінічними формами і станами:

- розумова відсталість;

- органічна деменція різного походження;
- виразні порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату;
- психопатія і психопатоподібні стани різного характеру;
- різні нервово-психічні розлади, які не впливають на пізнавальну діяльність;
- педагогічна занедбаність, яка не зумовлена порушеннями пізнавальної діяльності.

Учні із ЗПР, які навчаються у школі І ступеня (1-4 класи), в міру відновлення свого здоров'я, досягнення стабільних успіхів у навчанні за висновком інклюзивно-ресурсного центру можуть бути переведені до загальноосвітньої школи.

Наповнюваність класів у школі інтенсивної педагогічної корекції - до 12 учнів. Тривалість уроків в школах інтенсивної педагогічної корекції становить: у підготовчому, 1-му класах – 35 хв., у 2-му і наступних – 45 хв. На кожному уроці після 20 хвилин занять проводиться 5-ти хвилинна перерва з використанням розвантажувально - корекційних вправ. Для дітей, які потребують відновлення сил, передбачений денний відпочинок.

Слід зауважити, що більшість дітей із різними варіантами ЗПР навчається в умовах загальноосвітньої школи. Тому дуже важливо для кожного педагога володіти хоча б базовими знаннями про особливості психофізичного розвитку цієї категорії учнів і враховувати їх в освітньому процесі.

У процесі навчання даної категорії дітей слід звернути увагу на такі прийоми *й особливості корекційної роботи*. Оскільки основною характерною рисою дітей з ЗПР є недостатність знань про навколишній світ, важливо акцентувати увагу на розвитку у них спостережливості, досвіду практичної діяльності, формуванні вмінь і навичок самостійного оволодіння знаннями та їх використання. Необхідно виявити найбільш типові прогалини у знаннях дітей з

метою недопущення подальшого відставання цих учнів. Оскільки діти із ЗПР є недостатньо активними та дуже невпевненими у своїх знаннях, слід максимально стимулювати їхню активність на уроках, підтримувати навіть незначні успіхи, створювати атмосферу позитивного і дружнього до них ставлення. В процесі роботи необхідно використовувати наочність, докладно пояснювати нові алгоритми, враховуючи недостатнє вміння дітей із ЗПР засвоювати абстрактні знання. Зважаючи на труднощі запам'ятовування і порушення працездатності дітей, слід додатково пояснювати навчальний матеріал, давати можливість виконувати завдання в уповільненому темпі, зменшувати їхню кількість, надавати додаткові запитання, наводити відомі аналогії. Також необхідно використовувати поетапні інструкції, поділяти завдання на складові, формувати вміння планувати свою діяльність, словесно звітувати про виконання завдань. Темп роботи слід підвищувати поступово, зважаючи на працездатність дитини. Ігрові прийоми зменшувати поступово, поетапно формуючи загальноприйняті прийоми навчальної діяльності. Постійно підтримувати і стимулювати мотивацію пізнавальної діяльності, у випадку необхідності зменшувати кількість завдань для самостійного опрацювання.

Необхідно залучати до роботи з такими дітьми інших фахівців – логопеда, психолога, спеціаліста з лікувальної фізкультури. Не менш важливо організувати співпрацю з батьками, пояснити їм особливості психічного розвитку цієї категорії дітей, визначити напрями і шляхи спільної роботи батьків і школи з метою ефективного подолання у дітей затримки психічного розвитку.

1.3.6. Навчання та виховання дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери

Вади емоційно-вольової сфери у дітей знаходять вияв у порушеннях поведінки та неадекватності афективних реакцій, труднощах побудови взаємин із дорослими та однолітками, відсутності мотивації до навчання та низьких навчальних досягненнях, соціальній дезадаптації. В гармонізації особистісного розвитку таких дітей провідна роль належить психологу. Цей фахівець має здійснити психологічне обстеження з метою визначення структури дефекту у дитини та напрямків корекційного впливу, потреби у залученні інших спеціалістів (психіатра, невропатолога, дефектолога, соціального педагога). Він же надає дитині та її сім'ї психокорекційну та/або психотерапевтичну допомогу.

У якості *основних завдань педагогічної корекції* можна визначити такі:

- встановлення взаємин з дитиною на основі розуміння та емпатії;
- підтримка найменших позитивних проявів у спілкуванні, поведінці, навчанні;
- створення умов для нівелювання впливу проблем психічного розвитку дитини на результати її навчання;
- виявлення та використання здібностей дитини, її сильних сторін для компенсації дефекту;
- допомога у побудові взаємин з однолітками;
- моделювання ситуацій для набуття дитиною позитивного досвіду адекватних емоційних реакцій та дотримання норм поведінки.

Важливим *принципом корекційного впливу* є чітке розуміння педагогом того факту, що він має справу не з неслухняністю,

лінощами, впертістю або недисциплінованістю, а з серйозними наслідками порушення розвитку, з якими дитина не може впоратись самотійно, без підтримки та кваліфікованої допомоги дорослих.

На жаль, педагогічному колективу школи у виховній роботі часто доводиться протистояти тому негативному впливу з боку соціального оточення, що здійснюється на учнів, які мають вади емоційно-вольової сфери. Існуючі в суспільстві соціальні установки та стереотипи щодо осіб із психофізичними вадами часом створюють атмосферу неприйняття, нерозуміння, насміхань, а іноді навіть ворожості. Це може зумовлювати не лише формування відповідних захисних механізмів, а й комплексу неповноцінності. Тоді дитина навмисно починає демонструвати негативні якості, стверджуватись за допомогою агресії або взагалі відмовляється від будь-яких спроб самоствердження, пригнічуючи цим свою природну потребу у прийнятті. Такі ситуації можуть породжувати нездорові соціальні прояви в колективі, провокуючи різні форми дитячої та підліткової агресії, насилля, булінгу тощо. З огляду на це у сучасній вітчизняній школі особливо важливим і необхідним є широке впровадження засад гуманістичної педагогіки, яка у центр навчально-виховного процесу ставить потреби кожної дитини у повазі, розумінні, прийнятті, самоствердженні. Практична реалізація такого виховання спирається на його особистісну орієнтацію, передбачає постійне позитивне стимулювання дитини до активності і віри у власні можливості, прояв інтересу до її потреб, думок, переживань, визнання її особистісної цінності та унікальності, ствердження переваги її позитивних рис над недоліками.

На початковому етапі виховної роботи (етапі «пристосування до дефекту») вчитель або психолог, використовуючи схильність дітей до навіювання та їхнє прагнення виконувати вимоги авторитетної дорослі людини, роз'яснюють основні правила поведінки та моральні

вимоги, навчають дотримуватись цих правил і здійснюють відповідний контроль.

На думку психологів, однією з природних потреб людини є необхідність структурування часу. Тобто людина жодної миті не може знаходитись у стані спокою, вона постійно має бути чимось зайнята, а вимушені ситуації бездіяльності переносяться нею дуже важко. Особливо це стосується дітей. Проте активність може бути як зовнішньою, практичною, так і внутрішньою, психічною. У дітей раннього віку внутрішні психічні процеси є ще не сформованими, тому в них переважає зовнішня активність. Доросла ж людина часто віддає перевагу психічній активності і виявляється більш гнучкою у своїй поведінці через те, що має досвід використання особистих прийомів структурування часу. Звісно, що дітям із вадами емоційно-вольової сфери важко самотійно навчитися структурувати час. Тому, під час дозвілля, на перервах педагоги мають пропонувати вихованцям різноманітні цікаві й адекватні форми структурування часу: організовувати ігри, вирішувати конфліктні ситуації, запобігати імпульсивним проявам поведінки.

Етап «власне корекції» починається з розвитку самосвідомості дитини. Для ефективності цієї копіткої роботи важливо враховувати закономірності розвитку «я-концепції» дитини в онтогенезі. Адже, як відомо, процес самоусвідомлення розвивається ззовні всередину: дитина спочатку відображає своє оточення, бажання, уміння, результати власної поведінки, фізичне «я», і лише згодом починає вивчати власний внутрішній світ. При цьому, перш ніж вдаватись до самоаналізу, дитина має виробити його критерії шляхом аналізу поведінки інших людей і порівняння себе з ними. Для такої роботи широко використовують обговорення літературних (казкових) персонажів, пояснення слів, що позначають різні якості людини. Етичні поняття доцільно розглядати парами (позитивна якість і

протилежна їй негативна), наводячи дітям життєві приклади прояву цих якостей у різних ситуаціях. Можна аналізувати вчинки персонажів улюблених літературних творів та кінофільмів. Ефективними прийомами можуть бути ігри-драматизації на відтворення певних людських рис, листування, ведення особистих щоденників, різноманітні тренінги, спрямовані на самопізнання та розуміння інших людей. Важливу роль у цьому процесі психологи відводять казці, в якій добро і зло є чітко розмежованим, добро завжди перемагає, викликає позитивні емоції. Під час сприйняття казки діти ідентифікують себе з позитивним героєм, приписують собі його позитивні якості, прагнуть бути на нього схожим. Тому в ситуації вибору вчинку дитині можна запропонувати, наприклад, повести себе спочатку так, як би це зробив негативний герой казки, а потім – як позитивний. А після цього самостійно зробити вибір, як він сам хоче чинити в залежності від того, на кого прагне бути схожим.

Поступово необхідно стимулювати учнів до вибору власного ідеалу, який спочатку може ототожнюватись ними з конкретними образами, а пізніше – з абстрактним набором певних позитивних якостей. Важливо, щоб дитина врешті усвідомила, що образ її «я-реального» не співпадає з «я-ідеальним», а отже необхідно прагнути до постійного самовдосконалення. Педагоги ж та інші фахівці, батьки мають спільними зусиллями створити такі умови, за яких дитина буде одержувати задоволення від подолання труднощів, від змін на краще. Необхідно, щоб кожна така найменша зміна у дитині та її поведінці була помічена, одержала позитивне підкріплення (емоційне схвалення, гарну оцінку, міні-приз тощо). Життєдіяльність дитини в школі та поза нею має організовуватись таким чином, щоб вона мала можливість проявити свої кращі якості, пережити від цього позитивні емоції й закріпити відповідні форми і типи поведінки.

Наявність прагнення до прояву позитивних якостей у поведінці,

безперечно, має велике значення, але важливо постійно актуалізувати у дитини подібні прагнення. Шлях виховання рис характеру вкладається у слова загальновідомого східного прислів'я: «Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер...». Тобто, для формування певної риси необхідно створити умови для систематичного виконання відповідних дій, в яких ця риса актуалізується. Наприклад, щоб дитина росла чуйною, вона повинна мати можливість проявляти цю якість у своїй поведінці, ставленні до інших. Умовою переростання вчинку в звичку і далі в рису характеру є переживання позитивних емоцій щодо самого процесу і наслідків цього вчинку. Дитина повинна відчувати задоволення від своїх дій. Наприклад, що вона робить кімнату чистою, або дбає про молодших за себе. Лише за таких умов дитина буде прагнути робити це кожного разу, при чому без усіляких нагадувань. А чуйність з поодинокого прояву поступово перетвориться в якість характеру, якщо такі дії будуть супроводжуватись радістю і задоволенням.

Корекційно-виховна робота педагога передбачає не лише формування позитивних якостей у дітей, а й запобігання негативним. При цьому діє подібний механізм, але заснований на негативних емоціях. Щоб у характері дитини не закріпилася негативна риса, відповідний їй вчинок або дія мають бути пов'язані з переживаннями негативних емоцій. Дозвілля вихованця має бути заповненим корисними і цікавими справами, які викликать у нього позитивні емоції.

Діти з вадами емоційно-вольової сфери зазвичай погано усвідомлюють свої потреби та мотиви поведінки, що зумовлює їх імпульсивність та залежність від безпосередніх ситуативних прагнень. Допомогти подолати це може обговорення бажань, причин та наслідків поведінки літературних або казкових героїв («Чому герой вчинив так, а не інакше?», «Чого персонаж хотів домогтись і чи

вдалось йому це?», «Що б сталося, якби він повівся інакше?», «Що би ти зробив на його місці?»). Дуже корисними можуть бути бесіди про власні потреби дітей, про те, що їм подобається, а що ні, про улюблені іграшки, заняття тощо.

Значну роль у формуванні соціально бажаних мотивів у поведінці відіграє аналіз поведінки позитивних та негативних героїв оповідань, казок, кінофільмів; обговорення конкретних вчинків самих дітей; моделювання різних конфліктних ситуацій і залучення дітей до їх розв'язання. Важливо спонукати дітей до аналізу власної поведінки, допомагати розібратися у її мотивах, учити протистояти безпосереднім імпульсам, передбачати наслідки того чи іншого вчинку (поведінкового акту).

Часто соціальні потреби учнів з вадами емоційно-вольової сфери не витримують конкуренції з органічними потребами саме через несформованість ієрархії мотивів. Засобом формування такої ієрархії, довільної регуляції поведінки, соціального досвіду конструктивного розв'язання конфліктів є організація сюжетно-рольових ігор. Дітей слід учити розподіляти ролі, розвивати і змінювати сюжет, розв'язувати ігрові та позаігрові конфлікти. Тематика таких ігор має бути пов'язана з проблемами суспільного життя (родина, робота, професії, соціальні явища). Для підлітків це можуть бути театральні постановки літературних творів та подій з життя самих учнів.

Зауважимо, що виховання дітей з вадами емоційно-вольової сфери здійснюється не лише під час спеціально організованих для цього заходів, або як реалізація виховної мети під час уроку. Кожний момент взаємодії педагога з учнями має бути виховним та корекційно-спрямованим.

Одним із основних завдань корекційної роботи є розвиток довільної регуляції поведінки у дітей. Важливу роль при цьому відіграє формування прагнення та вміння самостійно приймати

рішення та реалізовувати його, самостійно вирішувати конфлікти. Спочатку організацією такої діяльності та подоланням труднощів, які в ній виникають, опікується педагог, поступово залучаючи до цього вихованця. Але поступово роль педагога зменшується, а вихованця – відповідно збільшується, до повної самостійності. З цією метою використовують прийом моделювання типових ситуацій вибору з наступним пошуком різних варіантів виходу з них. Ефективним також вважається прийом доступної трудности, який полягає у систематичному пропонуванні дитині завдань, виконання яких потребує певних зусиль, і ці завдання поступово ускладнюють. Проте, дуже важливо, щоб зусилля не були надмірними. Важливо, щоб дитина відчувала задоволення від того, що впоралась зі складним завданням самостійно.

Ураховуючи загальні психологічні закономірності генези волі, фахівці радять особливу увагу у роботі з цією категорією дітей звернути на корекцію у них недоліків регулюючої функції внутрішнього мовлення. Але, як відомо, удосконалення усного мовлення саме по собі не сприяє розвитку внутрішнього. За висловом Л.С.Виготського, ключем до його розвитку виступає писемне мовлення, яке вимагає максимальної довільності усіх психічних процесів, виразного усвідомлення власних думок, переживань, дій, урахування минулого і планування майбутнього [9]. Тому одним із прийомів формування довільності поведінки дітей є розвиток у них писемного мовлення. Важливо спеціально спонукати дітей до висловлювання власних думок на письмі, вчити їх писати твори, вести особисті щоденники, листуватися з рідними та друзями, складати найближчі та перспективні життєві плани тощо.

Поширеною і популярною методикою у практиці психологічної допомоги, яка сприяє усвідомленню психічних станів, розвитку творчості, усунення напруження, є психогімнастика. За визначенням

М. Чистякової, психогімнастика – це курс спеціальних занять із використанням мімічних та пантомімічних етюдів, ігор та вправ на психом'язове тренування та вираження окремих емоцій і рис характеру, спрямованих на розвиток та корекцію різних сторін психіки дитини, формування навичок релаксації, емоційної експресивності, здатності усвідомлювати та керувати власними переживаннями [134]. Кожна вправа та гра з психогімнастики забезпечує активізацію уяви та фантазії, оскільки всі заняття мають будуватися виключно на уявному матеріалі. Важливо також те, що на заняттях із психогімнастики всі діти є успішними, тому що все те, що вони роблять, кожен по-своєму, так, як уміє, є апріорі правильним.

Таким чином, досягнення корекційної мети в роботі з дітьми із вадами емоційно-вольової сфери забезпечується шляхом формування у них довільності психічних процесів, навичок самостійності та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, розвитку дій щодо планування, контролю та оцінювання, виховання внутрішнього мовлення через формування писемного, розвитку самосвідомості, подолання комплексу неповноцінності.

1.3.7. Навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Загальновідомо, що ранній та дошкільний вік є дуже важливими для розвитку кожної дитини. Адже саме у цьому віці здійснюється інтенсивний розвиток дитини, формується її особистість. Саме тому створення спеціальних умов для корекційно-виховної роботи з розумово відсталою дитиною на цьому етапі дозволяє врахувати сензитивні періоди становлення її психіки, попередити виникнення

ускладнень у структурі дефекту, сприяє гармонійному розвитку особистості дитини.

Нагадаємо, що основною *метою* спеціального дошкільного виховання (як і виховання в масовому дошкільному закладі освіти) є забезпечення кожній дитині максимально можливого рівня фізичного, розумового і морального розвитку. Виходячи з цього, основними *завданнями* корекційно-виховної роботи є:

- подолання і попередження вад розвитку кожної дитини;
- підготовка розумово відсталої дитини до навчання з урахуванням її індивідуальних можливостей.

МОН України рекомендована «Програма виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку», за якою працюють спеціальні дитячі садки та дошкільні групи при допоміжних школах і дитячих будинках. Вона містить 8 розділів, у яких визначається зміст корекційно-виховної роботи з провідних видів діяльності для дошкільного віку, зокрема:

- розвиток мовлення;
- формування елементарних математичних уявлень;
- ігрова діяльність;
- конструювання;
- образотворче мистецтво;
- трудове виховання;
- фізичне виховання;
- музичне виховання та ритміка.

Колективи спеціальних ДЗО, в складі яких працюють учителі-дефектологи, вихователі, музичний керівник, психолог, логопед, медичні працівники, забезпечують комплексну виховну, навчальну і корекційну роботу з дітьми, які мають вади інтелекту. Вони стежать

за дотриманням режиму дня, здійснюють поглиблене вивчення та лікування вихованців, організовують роботу з їх батьками.

Згідно статистичних даних МОН України найбільша кількість розумово відсталих дітей здійснює навчання у загальноосвітніх спеціальних (допоміжних) школах або школах-інтернатах. Діяльність таких шкіл регулюється відповідними нормативними документами, зокрема «Положенням про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» [85].

Спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (допоміжна школа) для дітей з вадами розумового розвитку – це школа 1-2-го ступеня. Її *метою* є розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації дитини, виховання у неї загальнолюдських цінностей. Серед *завдань* допоміжної школи можна виділити такі:

- створення системи навчальної, виховної і корекційної роботи та відповідного режиму;
- створення спеціальних умов для корекційної спрямованості навчання, відновлення здоров'я, подолання порушень психо-фізичного розвитку;
- реалізація індивідуального та диференційованого підходу у навчанні і вихованні з урахуванням характеру порушень у дітей;
- забезпечення умов для розвитку здібностей та здобуття учнем необхідного мінімуму обов'язкових вимог до стандарту загальної середньої освіти.

Допоміжна школа, окрім освіти, також забезпечує дітей професією.

Склад учнів такої школи визначається «Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (2008).

Відвідування спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (школи, класу) для розумово відсталих дітей рекомендують розумово відсталим дітям, як тим, які навчались у 1-2-х класах загальноосвітньої школи, так і тим, які не навчались, за такими медичними показаннями:

- олігофренія в ступені дебільності, в т ч. при хворобі Дауна;
- органічна деменція негрубого ступеня, що є наслідком уражень головного мозку;
- епілептична деменція (за відсутності судомних нападів);
- шизофренічна деменція (за відсутності психотичних розладів);
- помірна розумова відсталість (за умови створення окремого класу).

До спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (школи, класу) для розумово відсталих дітей не зараховують дітей з такими показниками:

- важкою формою недоумства;
- психічними захворюваннями з важкими нервово-психічними порушеннями;
- олігофренією або органічною деменцією з психопатоподібними розладами;
- органічним захворюванням головного мозку з судомними нападами;
- шизофренією зі стійкими психотичними розладами;
- різними відхиленнями у психічному розвитку, зумовленими порушеннями слуху, зору, моторики;
- затримкою психічного розвитку.

Такі діти потребують певних видів допомоги (лікувальної, психологічної, соціальної), не передбачених можливостями допоміжної школи. Вони перебувають в інших закладах: спеціальних

школах інших типів, реабілітаційних центрах, дитячих будинках-інтернатах, лікарнях тощо.

Діти-імбецили залежно від ступеня збереженого інтелекту, фізичного здоров'я, можливостей і потреб перебувають у закладах Міністерства охорони здоров'я або Міністерства праці та соціальної політики. У дитячих будинках (будинках-інтернатах) для таких дітей, здатних самотійно пересуватись, здійснюється не лише догляд, а й корекційно-виховна робота.

Метою корекційно-виховної роботи з цією категорією дітей є їх працевлаштування і подальша адаптація в умовах навколишнього соціального середовища. При цьому вирішуються такі *завдання*:

- розвиток всіх психічних функцій і пізнавальної діяльності дітей у процесі навчання і корекції (у першу чергу розумовий розвиток);
- виховання глибоко розумово відсталих дітей та формування у них правильної поведінки (основна увага приділяється моральному вихованню);
- трудове навчання та підготовка до доступних видів праці, фізичне виховання, самообслуговування;
- побутова орієнтація та соціальна адаптація.

До дитячих будинків (будинків-інтернатів) для фізично здорових глибоко розумово відсталих осіб системи соціального захисту населення (Міністерство праці та соціальної політики) приймаються діти-імбецили віком від 4-х до 18-ти років (хлопці й дівчата утримуються окремо).

Корекційно-виховна робота з ними здійснюється у кілька *етапів*:

1-й етап (вік 4-8 років) – формування санітарно-гігієнічних навичок; розвиток моторики; привчання до адекватної поведінки у громадських місцях; розвиток мовлення, пізнавальної діяльності; підготовка до шкільного навчання.

2-й етап (вік 8-16 років) – закріплення навичок самообслуговування і особистої гігієни; навчання господарсько-побутовій праці; навчання навичкам рахунку і елементарної грамоти; розвиток мовлення.

3-й етап (вік 16-18 років) – соціальна адаптація дітей.

У роботі з такими дітьми слід урахувати, що вони не вміють переносити набуті знання у практику. Тому важливо не тільки сформувати у них певний обсяг знань, а й виробити адекватність поведінки й уміння діяти у типових життєвих ситуаціях.

Найскладнішим фахівці вважають початковий етап, оскільки глибоко розумово відсталі діти дуже важко адаптуються до нових умов життя. Тому передусім важливо налагодити контакт із дітьми, сформувати у них вміння слухати старших, дотримуватись правил поведінки та режиму дня. Поступово дітей включають до колективної діяльності, зокрема, ігрової. На першому етапі методи навчання цієї категорії дітей наближені до методів дошкільної і ясельної педагогіки. На другому і третьому – до методики роботи допоміжної школи. Проте, це не може бути лише механічним перенесенням певних методів, а має бути їх адаптація до можливостей і потреб конкретних дітей з імбецильністю.

Навчання дітей з легким та помірним ступенем розумової відсталості традиційно здійснюється у спеціальних закладах, проте окремим із них протипоказане перебування у колективі (за наявності епілептичних нападів, психотичних розладів тощо). У таких випадках інклюзивно-ресурсними центрами рекомендується індивідуальне навчання, яке здійснюється за програмою допоміжної школи з урахуванням індивідуальних особливостей дитини. Таке навчання, звичайно, має бути корекційно спрямованим. Для цього педагогами застосовуються певні корекційні прийоми, серед яких:

- адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів (зменшення обсягу матеріалу, спрощення за характером і структурою);
- наочність навчання (використання різних видів наочності з поступовим їх ускладненням, задіювання якомога більшої кількості аналізаторів, поєднання наочних методів зі словесними та практичними);
- уповільненість процесу навчання з урахуванням інертності нервових процесів у дітей;
- повторюваність у навчанні та вихованні;
- залучення дитини до діяльності, спрямованої на подолання труднощів і перешкод (принцип вправляємості);
- спеціальна організація праці (планування діяльності, послідовність та способи виконання, порівняння результату зі зразком);
- використання гри у навчально - корекційній роботі (дидактичні, сюжетно-рольові ігри);
- дотримання охоронно-педагогічного режиму з урахуванням конкретного клінічного діагнозу;
- позитивне емоційне налаштування педагога, віра у можливості дитини.

Корекційне навчання і виховання розумово відсталих дітей – дуже нелегкий і тривалий процес. Він обов’язково має поєднуватися з оздоровленням і лікуванням дітей, логопедичними заняттями, заняттями з психологом, лікувальною фізкультурою.

1.4. Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки

Профілактика та корекція девіантної поведінки дітей та підлітків – окремий важливий розділ спеціальної педагогіки. Така корекційна робота вимагає комплексного підходу, і здійснюється у поєднанні соціального, педагогічного, психологічного, медичного, юридичного аспектів. Профілактичною та корекційною роботою мають бути охоплені всі сфери діяльності та соціальної взаємодії дитини. Окремо відповідна робота проводиться з батьками, педагогами, учнівськими групами.

Як зазначає О. Змановська, психолого-педагогічна допомога особам із девіантною поведінкою реалізується у 2-х основних напрямках: *превенція* (попередження, профілактика) та *інтервенція* (подолання, корекція, реабілітація) [33].

Система профілактики девіантної поведінки передбачає сукупність загальних та спеціальних заходів різного рівня: загальнодержавного, правового, суспільного, економічного, медико-санітарного, педагогічного, соціально-психологічного. Серед основних умовами успішної профілактичної роботи виділяють її комплексність, послідовність, диференційованість, своєчасність.

Згідно рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я виділяють 3 види профілактики девіацій: первинну, вторинну, третинну. *Первинна профілактика* спрямована на усунення несприятливих чинників, які зумовлюють певне явище, а також на підвищення стійкості особистості щодо впливу цих чинників. Завданням *вторинної профілактики* виступає раннє виявлення та реабілітація нервово-психічних розладів та робота з т. з. «групою ризику» (дітьми, схильними до девіантної поведінки). *Третинна профілактика* вирішує більш специфічні завдання, наприклад,

лікування нервово-психічних розладів, які супроводжуються порушеннями поведінки. Вона має бути спрямована на попередження рецидивів у осіб з уже сформованою девіантною поведінкою.

Превенція девіантної поведінки

У корекційно-педагогічній роботі використовують різноманітні *форми* соціальної превенції девіантної поведінки.

Перша форма – *організація соціального середовища*, вплив на суспільство загалом, наприклад, шляхом створення негативної суспільної думки щодо проявів девіантної поведінки. У рамках цієї моделі профілактика зосереджується, передусім, на соціальній рекламі щодо формування установок на здоровий, соціально орієнтований спосіб життя. До такої роботи залучаються засоби масової інформації, преса і телебачення, інтернет-ресурси. У закладах загальної середньої освіти часто створюють свої газети, радіо, телебачення, у роботі яких беруть участь діти.

Друга форма профілактичної роботи – *інформування*, проведення спеціальних лекцій, бесід, поширення відповідної літератури, відеопродукції про шкідливі наслідки різних форм девіантної поведінки. Механізм такого підходу полягає у впливі на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття критичних, конструктивних рішень. Цей метод, дійсно, збагачує знання, але, на жаль, погано впливає на зміну поведінки. Тобто інформування саме по собі не знижує рівня девіації. А у деяких випадках навіть навпаки, раннє знайомство з девіаціями стимулює посилення інтересу до них. Так, наприклад, досвід роботи фахівців із підлітками свідчить, що бесіди з попередження наркозалежної поведінки слід проводити у віці не пізніше 12-ти років. Проте вони не повинні містити детального опису конкретних наркотиків і тих ефектів, які вони викликають.

Третя форма профілактичної роботи – *активне соціальне навчання* соціально важливим навичкам. У сучасних умовах найбільш поширеними є тренінгові форми роботи. Наведемо деякі з них.

Тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу. У процесі проведення змінюються установки на девіантну поведінку, формуються навички розпізнавання рекламних стратегій, розвивається здатність говорити «ні» у випадку тиску з боку однолітків, дається інформація про можливість негативного впливу батьків та інших дорослих, які мають різні форми девіацій.

Тренінг асертивності (афективно-ціннісного навчання). Він базується розумінні безпосереднього зв'язку девіацій з емоційними порушеннями. Для попередження цієї проблеми дітей навчають розпізнавати емоції, виражати їх прийнятним чином і продуктивно справлятися зі стресом. В процесі групової психологічної роботи формуються навички прийняття рішень, підвищується самооцінка, стимулюються процеси самовизначення.

Тренінг формування життєвих навичок – допомагає сформувати найважливіші соціальні вміння та навички особистості: уміння спілкуватися, підтримувати дружні зв'язки і конструктивно розв'язувати міжособистісні конфлікти; здатність брати на себе відповідальність; визначати цілі, відстоювати свою позицію та інтереси; навички самоконтролю, впевненої поведінки, зміни себе та власного оточення.

Четверта форма – *організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці*. Альтернативними формами активності вважаються такі, як: пізнання (мандрівки), випробування себе (спорт), значуще спілкування, кохання, творчість, суспільна діяльність (у тому числі професійна, релігійно-духовна, доброчинна).

У сімейному вихованні провідним профілактичним завданням виступає раннє виховання стійких інтересів, розвиток здатності

любити і бути любимим, формування вміння працювати і розважати себе. І, звичайно, найбільш ефективно такі аспекти виховуються власним позитивним прикладом батьків та інших членів родини.

Як свідчать сучасні психологічні дослідження формування особистості (О. Дусавицький, О. Безверхий та ін.), головною складовою цього процесу є розвиток інтересів індивіда. Тому, якщо у дитини актуалізується широке коло пізнавальних та соціальних потреб та інтересів, прагнення самоактуалізації, то вона може успішно протидіяти негативним впливам, а у неї в житті не буде місця девіаціям. І, навпаки, утилітарність, бідність інтересів, несформованість життєвих перспектив активно сприяють розвитку девіантної поведінки.

Важливою формою профілактики виступає створення мережі шкільних та позашкільних закладів (гуртків, студій, секцій, клубів тощо), у яких діти й підлітки могли б знайти собі заняття за інтересами. Добре відомі випадки, коли відвідування гуртка чи спортивної секції надавали життю дитини сенс, запобігаючи появі схильності до девіантної поведінки. І навіть кардинально змінювали життя такої дитини на краще. Діти, які з різних причин в класі мають низький соціальний статус, є відторгнутими або ізольованими, в гуртках часто знаходять можливість компенсувати недостатність у спілкуванні з однолітками, що утримує їх від залучення до асоціальних угруповань.

П'ята форма – *організація здорового способу життя*. Вона ґрунтується на уявленнях про особисту відповідальність за власне здоров'я, гармонію з навколишнім світом і самим собою. Труднощі реалізації цього підходу зумовлені, на жаль, особливостями пострадянського менталітету, в якому існують досить міцні установки щодо нехтування власним (і чужим) здоров'ям та фізичним станом.

Шоста форма – *активізація особистісних ресурсів*, яка стає можливою після проведення потужної психоконсультативної роботи. В результаті такої роботи дитина набагато краще усвідомлює свій внутрішній світ з його суперечностями та конфліктами, прагне змінитися та вірить у власні сили.

Сьома форма – *мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки*. Цю форму роботи використовують у випадках уже сформованих девіацій. Вона спрямована на профілактику рецидивів або їх негативних наслідків.

Як відомо, девіантний підліток, пройшовши курс реабілітації, повертається у середовище, в якому, зберігаються чинники, що зумовили асоціальну спрямованість його розвитку. До того ж незмінними, як правило, залишаються його установки щодо поведінки. Труднощі адаптації та самоствердження в такому середовищі можуть зумовити рецидиви. Тому і виникає необхідність третинної профілактики, яка полягає в контролі, наданні допомоги у розв'язанні актуальних проблем та психологічній підтримці. Психопрофілактика здійснюється переважно у вигляді тренінгів, освітніх програм, психологічного консультування, кризової допомоги (телефон довіри), психотерапії межових станів та нервово-психічних розладів.

На відміну від соціально-психологічної превенції девіацій, орієнтованої на соціальні групи загалом, психолого-педагогічна є індивідуально спрямованою. Об'єктом психолого-педагогічної інтервенції виступає не група учнів, а лише ті з них, у кого виявлено психологічну схильність до девіацій - це діти так званої «групи ризику». Однією з умов результативності психолого-педагогічного впливу на групу ризику є системний підхід, за якого до роботи залучається команда фахівців: психолог, соціальний педагог, вчителі, батьки, за потреби - медичні працівники і соціальні служби.

У психолого-педагогічній профілактиці девіантної поведінки фахівці виділяють *3 основних етапи*:

- діагностика готовності до девіантної поведінки і складання програми корекції;
- встановлення довірливих взаємин з дитиною, формування у неї мотивації щодо особистісного саморозвитку;
- реалізація програми психолого-педагогічної корекції.

Діагностика психологічної готовності до девіантної поведінки проводиться у початковій школі з метою виявлення дітей групи ризику. До такої групи відносять дітей, які: не встигають у навчанні, мають проблеми у взаєминах в сім'ї або школі, уникають спілкування з однолітками, мають низький соціальний статус в учнівському колективі, виявляють обмеженість інтересів та соціальних потреб, схильні до імпульсивності, гіперактивності, тривожності, агресії, характеризуються зниженими можливостями саморегуляції поведінки, виявляють конфліктну самооцінку та рівень домагань, мають асоціально спрямованих або психічно хворих батьків.

До діагностичної роботи з групою ризику залучаються вчитель, психолог, соціальний педагог. Вчитель шляхом педагогічного спостереження виявляє дітей зі стійкими труднощами у навчанні, з наявністю проблем у поведінці та побудови взаємодії з іншими учнями. Соціальний педагог збирає інформацію про сім'ї учнів, дізнається про наявність стійких конфліктів у родині, оцінює, наскільки сімейна атмосфера може сприяти або перешкоджати формуванню девіацій дитини. Психолог вивчає особливості ставлення учня до родини, його соціальний статус у класі, коло інтересів, наявність та зміст конфліктних переживань, оцінює здатність до саморегуляції поведінки, ступінь особистісної зрілості, ставлення до навчання і школи, діагностує психологічну схильність до девіантної поведінки.

Комплексний аналіз результатів обстеження дозволяє зважити ризики формування схильності до важковиховуваності та скласти індивідуальну програму психолого-педагогічної профілактичної роботи для кожної дитини. Індивідуальна програма психолого-педагогічної профілактики девіантної поведінки містить систему заходів, спрямованих на оптимізацію психічного розвитку і гармонізацію соціальної адаптації дитини. До здійснення корекційної роботи залучають батьків. Важливо розуміти, що єдиної універсальної програми корекції бути не може, оскільки особливості, ситуація розвитку, супутні проблеми, компенсаторні можливості кожної дитини є індивідуальними.

Науковцями і практиками визнано, що головною проблемою, яка спонукає дитину до девіацій, є насичення її життя негативними емоціями і фрустрованість щодо потреби у самореалізації. Тому важливим в корекційній роботі є створення умов для відреагування негативних емоцій. Практичні психологи традиційно використовують з цією метою засоби арттерапії (музикотерапія, психомалюнок). Переживання позитивних емоцій забезпечується шляхом моделювання ситуацій успіху, досягнень, подолання труднощів.

Якщо джерелом неприємностей виступає відставання у навчальній діяльності, дитині має бути надана допомога для його подолання. Спеціальні розвивальні вправи розумового характеру сприятимуть удосконаленню інтелектуальні процеси, підвищенню гнучкості мислення, формуванню пізнавальних інтересів. Якщо через значні відставання у розвитку, педагогічну занедбаність успішності в навчальній діяльності досягти неможливо, слід обов'язково знайти вид діяльності, в якому дитина могла б самоствердитись і компенсувати неприємні переживання. Універсальним джерелом задоволення виступає творчість. Важливо, щоб на таких заняттях діти могли проявити фантазію, видумку. Доведено, що творчість дітей та

підлітків, обтяжених негативними особистісними новоутвореннями, сприяє подоланню їх невпевненості в собі, соціальних обмежень, страху негативної оцінки.

Важливим завданням корекції є формування умінь правильно реагувати на невдачі. З цією метою учням пропонуються ігри-змагання, в яких психолог моделює ситуації успіху і невдачі. При цьому розглядаються різні варіанти поведінки у випадку поразки і обираються для наслідування найбільш прийнятні, аналізуються можливі почуття та установки людини, що програла.

Проблемними моментами в особистості важковиховуваного є як правило, все, що пов'язано з міжособистісною взаємодією: від несформованості елементарних навичок спілкування та висловлювання почуттів до нездатності йти на компроміс, конструктивно вирішувати конфлікти. Розвиток комунікативних навичок здійснюється шляхом їх відпрацювання і тренування на моделях типових для конкретної дитини життєвих ситуацій.

Головним завданням корекції у дітей схильності до девіантної поведінки є подолання незрілості особистості, розвиток самосвідомості та саморегуляції. Ці механізми формуються на основі адекватного, зрілого, диференційованого уявлення про себе як особистість. Дитина має усвідомити свої потреби, позитивні та негативні якості, побудувати образ ідеального "я", визначити різницю між ідеальними прагненнями та реальною поведінкою і на основі цього намагатись керувати власними вчинками. Спочатку увагу дітей привертають до власної зовнішності та фізичних якостей, а згодом пропонують дослідити й особисті внутрішні якості. Спершу діти навчаються виділяти характерні риси і якості у літературних героїв, у своїх однокласників, а вже потім у себе. Цінним у цьому аспекті є обговорення з учнями подій їхнього дитинства, ближніх та перспективних планів, узгоджуючи їх з бажаннями та можливостями,

а також із суспільними цінностями, визначаючи, що у реальному сприяє або перешкоджає здійсненню цих планів.

У формування довільної регуляції поведінки, розвитку волі. Важливу роль відіграє формування прагнення та умінь самотійно приймати рішення та реалізовувати його, самотійно розв'язувати конфлікти. З цією метою використовують прийом моделювання типових ситуацій вибору з пошуком різних варіантів виходу з них.

Отже, корекційна робота щодо профілактики важковиховуваності може містити такі *напрямки*: розвиток пізнавальної діяльності; стимуляція до творчості та реалізації власних здібностей; створення умов для відреагування негативних емоцій (тривожності, агресивності); забезпечення ситуації успіху, подолання труднощів; формування умінь адекватної реакції на невдачу; розвиток здатності до емоційної децентрації, навичок асертивності, спілкування, конструктивного вирішення конфліктів; підвищення рівня самосвідомості та довільної саморегуляції поведінки.

Для реалізації зазначених напрямків традиційно використовують, наприклад, такі *методи психокорекції*: пісочна терапія, арттерапія, ігрова психотерапія, казкотерапія, психогімнастика, психодрама, ведення особистого щоденника тощо.

Інтервенція девіантної поведінки

Корекції важковиховуваності передуює діагностичний етап вивчення особистості важковиховуваного підлітка. Психологічне обстеження організовується таким чином, щоб його результати дозволяли визначити тип важковиховуваності, виявити патологічні риси характеру, потяги і схильності до шкідливих звичок.

Метою педагогічної діагностики є з'ясування: виховних можливостей сім'ї та учнівського колективу; причин виникнення важковиховуваності, несприятливих умови, що їй сприяють; позитивні якості підлітка, на які слід орієнтуватися у перевихованні;

рівень його педагогічної занедбаності.

Вивчення виховних впливів сім'ї передбачає:

1. Уточнення складу, культурних, матеріальних та побутових умов сім'ї. Визначення соціальної спрямованості сім'ї (соціальна за духом та змістом; з правильним ставленням до суспільства, але з порушеними внутрішніми взаєминами; з егоїстичними установками; з асоціальними установками; з конфліктними взаєминами).

2. Оцінку педагогічної атмосфери сім'ї (сімейні взаємини, їх характер, зміст, стиль і тон сімейного життя; поєднання поваги, любові, вимог до дитини; наявність проблем і труднощів у сімейному вихованні; визначення ставлення дитини до членів родини; наявність помилок у вихованні).

3. Вивчення сімейних традицій, звичаїв, прав та обов'язків кожного члена сім'ї.

4. Діагностику типу сім'ї.

Діагностика виховного впливу школи передбачає:

1. Визначення провідних педагогічних установок, які склалися в педагогічному колективі (наявність/відсутність єдиної педагогічної думки та творчого підходу до організації педагогічного процесу).

2. Встановлення виховних можливостей учнівського самоврядування та різних видів діяльності учнів (гуртки і т.д.).

3. Оцінку результатів роботи школи у напрямку виховання провідних особистісних якостей дитини (колективізму, працьовитості, чесності, нетерпимості до аморальних вчинків, самостійності, людинолюбства, почуття гідності й совісті).

4. Констатацію наявності педагогічних помилок учителів, батьківського активу, активу учнів (роз'єднаність у діяльності педагогів; збільшення числа прогулів у школі; невірний підхід до важковиховуваності; невміння досліджувати духовний світ підлітка; педагогічна безтактність).

Вивчення виховних можливостей первинного колективу має на меті складання його загальної психолого-педагогічної характеристики за такою приблизною схемою:

1. Спрямованість колективу (інтереси, потреби учнів, цілі, завдання колективу, духовні цінності).

2. Зрілість суспільної думки (наявність єдиних критеріїв для оцінки діяльності один одного, ефективність впливу на думку учня з боку більшості, спільність ідеалів, наявність хибних ідеалів та помилкових поглядів).

3. Співвідношення офіційної та неофіційної структури колективу.

4. Організованість колективу (наявність/відсутність згуртованості, взаємодопомоги; особливості міжособистісних взаємин).

5. Наявність традицій.

6. Охоплення учнів дорученнями, чергування керівництва і підлеглості.

7. Статус особистості важковиховуваного в колективі за даними соціометрії.

Безпосереднє вивчення важковиховуваного підлітка передбачає, насамперед, діагностику провідної лінії аморальної поведінки, яка має на меті визначення 3-х провідних моментів:

1) який недолік об'єднує всі негативні прояви особистості (спотворена спрямованість особистості; комплекс антисоціальних потреб; комплекс об'єднаних егоїзмом негативних якостей);

2) наскільки підліток чинить опір педагогічному впливу, як до нього ставиться (активно-вороже; пасивно – байдуже).

3) співвідношення позитивних та негативних аспектів особистості підлітка.

Для з'ясування зазначених обставин використовуються методи психолого-педагогічної діагностики, зокрема, спостереження та бесіда.

Цілісний аналіз результатів психолого-педагогічного обстеження має бути спрямований на вирішення таких основних аспектів:

- які психологічні механізми лежать в основі формування важковиховуваності;
- якою є структура особистості підлітка (спрямованість, інтереси, потреби, цінності, ставлення до себе та до інших, здатність до саморегуляції);
- на які збережені сторони особистості можна спиратись під час корекції;
- які соціальні умови сприяють, а які перешкоджають ефективності корекційної роботи.

На основі результатів проведеного психолого-педагогічного обстеження на підлітка складається характеристика з зазначенням історії його психічного розвитку, причин та механізмів важковиховуваності, особливостей особистості, соціальних зв'язків, а також тих цінностей та властивостей індивіда, які можна використати у корекційній роботі. Від точності та глибини діагностичної інформації залежатиме ефективність психолого-педагогічного впливу.

Робота з педагогічної корекції важковиховуваності реалізується шляхом перевиховання дитини. За визначенням А. Кочетова перевиховання – це перебудова ціннісних установок людини, зміна її способу життя з метою забезпечення соціальної адаптації [52].

Процес перевиховання є значно складнішим, ніж виховання. І не лише за своїм змістом, але й через те, що важковиховуваний підліток чинить активний опір такому педагогічному впливу. Нівелювання наслідків неправильного виховання передбачає вплив не лише на підлітка, а й на його виховуюче оточення. Слід, насамперед, усунути

причини, які призвели до викривлення особистісного розвитку дитини. З цією метою проводять психолого-педагогічну роботу з батьками та педагогами, аналізуючи помилки у побудові взаємин з учнем, визначаючи шляхи та засоби їх виправлення, формуючи конструктивні установки щодо подальшої взаємодії. Така робота проводиться у різних формах: лекцій, консультування, рольових ігор, дискусій та ін. Її кінцевою метою має стати оптимізація соціальної ситуації розвитку конкретного учня.

На основі діагностики особистості «важкого» підлітка та умов її формування складається індивідуальний план перевиховання з урахуванням вікових особливостей, інтелектуальних можливостей, своєрідності емоційно-вольового розвитку. Такий план обговорюється з усіма учасниками виховного процесу для забезпечення скоординованості дій. Для забезпечення системності та послідовності змін особистості і поведінки підлітка пропонується вести щоденник.

А. Кочетов визначив такі *основні напрямки перевиховання*:

1) Відновлення позитивних якостей, які отримали незначну деформацією.

2) Компенсація прогалин і недоліків у духовному світі підлітка. Подолання негативізму.

3) Стимуляція та інтенсифікація позитивного розвитку особистості, формування свідомості і самосвідомості.

4) Гуманізація особистості підлітка шляхом виховання колективізму, формування емпатії.

5) Ізоляція від антисоціального середовища, залучення до сфери колективних взаємин, заохочення до суспільної діяльності, стимуляція соціальної активності.

6) Нормалізація та збагачення взаємин важковиховуваних з оточуючим світом.

7) Перебудова усіх ставлень особистості «важкого» підлітка (до себе, до діяльності, до інших).

8) Засвоєння та накопичення соціально цінного життєвого досвіду.

9) Стимуляція до прояву творчих інтересів. Компенсація недостатності культурної інформації та пізнавальної спрямованості.

10) Формування почуття відповідальності. Активізація самовиховання [52].

О. Грошкова, в свою чергу, наголошує на необхідності реалізації 2-х напрямків роботи щодо перевиховання: з колективом класу, зокрема з формальними та неформальними лідерами та з «важким» підлітком [77]. Часто важковиховувані діти у класі мають статус ізольованих або відторгннутих. Тому для підвищення статусу учню пропонують доручення, які відповідають його інтересам, сприяють демонстрації його позитивних якостей та здібностей. Виключно важливим є виховання в колективі доброзичливого ставлення, зокрема до «важких» підлітків. Л. Зюбін акцентує увагу на необхідності опори в процесі перевиховання на позитивні якості особистості важковиховуваного, пропонує педагогам долати негативні установки щодо таких учнів, помічати їхні здібності та щонайменші прояви прагнення бути кращим [77].

Таким чином, серед важливих умов успішності процесу *перевиховання* можна визначити: єдність педагогічного впливу на підлітка, підкреслення поваги до його особистості, демонстрацію педагогічного оптимізму та довіри до нього, наявність діяльності, в якій він зможе позитивно ствердити себе, опору на згуртований учнівський колектив, який має прийняти важковиховуваного.

Щоб перевиховати підлітка, необхідно змінити його ставлення до власних недоліків. Часто деградація особистості відбувається через неможливість або невміння проявити свої позитивні якості. Тому

перевиховання полягає в зміні духовного світу особистості. Перш за все слід зупинити подальшу деформацію особистості шляхом створення сприятливих умов для прояву позитивного, яке таким чином вступає в конфлікт з негативним і сповільнює його розвиток. Це реалізується за рахунок зміни способу життя та вилучення із середовища, в якому підліток застосовує свої недоліки.

Не слід забувати, що перевиховання – це лише складний, але і доволі тривалий процес. Успіхи і досягнення на цьому шляху часто чергуються зі зривами та розчаруваннями, які супроводжуються негативними переживаннями. Щоб знизити руйнівний ефект таких переживань у перевихованні використовується т. з. *методика «рубевжів»*, сутність якої полягає у постановці та виконанні реально досяжних зобов'язань із наступним поступовим їх ускладненням.

У педагогічній роботі з важковиховуваними підлітками також використовують форму *індивідуального шефства*. В учня з'являється авторитетний для нього керівник, якого він намагається наслідувати, від якого одержує моральну підтримку, який залучає його до суспільно-корисної діяльності, сприяє розвитку інтересів, допомагає долати труднощі. Ефективність такої роботи залежатиме від того, наскільки шеф зможе налагодити психологічний контакт із підлітком.

До основних *методів перевиховання* А. Кочетов відносить такі: зміна переконань, переучування, «вибух», «реконструкцію характеру», переключення, заохочення та покарання [52].

Використання методу *зміни переконань* сприяє руйнуванню виправдувальних мотивів негативної поведінки і формуванню соціальних цінностей. Переконання використовується для зміни свідомості, життєвого досвіду та моральних почуттів підлітка. Створюються умови, за яких підліток може висловити усі аргументи на захист своїх поглядів, після чого заперечити кожен аргумент. Необхідно спонукати його до порівняння себе зі значущими іншими,

показати, до чого можуть призвести його негативні установки та цінності в майбутньому, довести парадоксальність його логіки.

Для усунення негативних звичок, виправлення спотворених потреб, відучування від неправильних дій та вчинків використовується метод *переучування*. При цьому обов'язково негативні риси, мають замінюватись, компенсуватись позитивними. Відучування здійснюється з допомогою прийомів заборони, контролю, перевірки. Заборони мають бути категоричними, але глибоко вмотивованими. Відсутність можливості прояву негативної звички повинна поєднуватись зі сприятливими умовами для позитивної.

Метод «вибуху» розробив А. Макаренко, який вважав перебудову особистості важковиховуваного еволюційним шляхом малоефективною [64]. «Вибух» передбачає загострення до крайньої межі конфлікту між індивідом та колективом. Члени колективу відверто висловлюють все, що накопилось. Важкий підліток опиняється перед альтернативою: або він змінюється, або стає об'єктом презирства та зневаги. Він переживає внутрішню катастрофу, йому ніколи роздумувати, хитрувати, намагатись зберегти своє показове негативне «я». Відбувається руйнування негативних стереотипів поведінки, що створює передумови для використання інших методів перевиховання. Метод «вибуху» може бути ефективним лише у сильному колективі, думка і ставлення якого є значущими для підлітка.

Наявність у важковиховуваного підлітка окремих позитивних властивостей особистості дозволяє у процесі перевиховання використовувати метод *«реконструкції характеру»*. Для цього необхідно виділити позитивні, псевдо позитивні та негативні якості підлітка і створювати умови, що є сприятливими для прояву позитивних та неможливості використання негативних якостей.

Позитивний досвід при цьому супроводжується схваленням з боку однокласників та дорослих, викликає приємні переживання.

Переключення як метод перевиховання теж був запропонований А. Макаренком. Його сутність полягає у тому, щоб зону активності «важкого» підлітка перемістити зі сфери асоціальних вчинків в сферу суспільно значущої діяльності. При цьому враховуються особливості мотиваційної сфери підліткового віку, використовуються позитивні якості, створюються умови для прояву його здібностей і навіть часткове використання колишнього досвіду, сформованого в асоціальній діяльності. Наприклад, недисциплінованим можна давати доручення, пов'язані з відповідальністю; підлітків, схильних до хуліганства, можна переключити на шефську роботу з молодшими.

Заохочення та покарання у перевихованні застосовуються лише як допоміжні методи. Слід пам'ятати, що покарання сприймається важковиховуваними як ще один негативний чинник, а заохочення – як виняток. Зловживання покаранням викликає у підлітка роздратування і активізує смислові бар'єри. Реакція підлітка на стимуляцію позитивної поведінки залежить від його ставлення до педагога, актуального психічного стану, усвідомлення справедливості застосованого впливу. *Заохочення завжди повинно поєднуватись з вимогливістю, а покарання - з повагою.* Дуже важливо, щоб покарання не сприймалось підлітком, як негативна оцінка його особистості в цілому. На заохочення заслуговують лише ті вчинки, які свідчать про досягнення у роботі над собою. Покарання має бути тактовним за формою, служити зниженню напруження та вирішенню конфлікту.

Дослідники виділяють такі *типові помилки* при використанні педагогами методів стимулювання: поверхова оцінка вчинку учня, без аналізу його мотивів і з'ясування обставин; використання покарання як помсти, як відображення негативного ставлення до дитини або як засобу підтримки дисципліни; використання заохочення як засобу

задобрювання для завойовування або відновлення позитивного статусу; відсутність міри у використанні прийомів позитивної та негативної стимуляції; якісна однотипність засобів стимуляції; переважання покарання над заохоченням; порівняння дітей між собою, наведення когось у приклад іншим; використання таких прийомів покарання, які принижують гідність підлітка; заохочення підлітків від імені осіб, які знаходяться з ними в конфлікті; застосовування прийомів заохочень, які не відповідають віковим та індивідуальним потребам.

Логіка гуманістичної особистісно орієнтованої педагогіки веде до висновку про необхідність відмовитись від зовнішніх прийомів оцінювання. Якщо дитина не усвідомлює своєї провини, то покарання не виконає своєї функції. Якщо дитина шкодує про свій вчинок, то необхідність у покаранні відпадає. Якщо мотиви позитивного вчинку дитини є моральними, то вона не потребує заохочення, оскільки діє відповідно до своїх потреб. Якщо ж поведінка зумовлена очікуванням позитивних санкцій чи винагород, тоді вона не заслуговує заохочення.

Разом із цим, метод заохочення, а особливо - метод покарань на практиці є найпоширенішими в педагогічному арсеналі батьків та вчителів. Такий підхід часто позначається на психосоціальному розвитку дітей, які навчаються в школі для оцінки, а не здля знань; дотримуються норм поведінки не через моральні переконання, а щоб уникнути неприємностей або одержати певну винагороду.

Метод самовиправлення, на відміну від покарання та заохочення, повністю узгоджується з положеннями особистісно орієнтованої педагогіки. Сутність його полягає у цілеспрямованому створенні умов для самовиховання. Для того, щоб підліток із власної ініціативи руйнував негативні якості власної особистості та формував позитивні, у нього, по-перше, має виникнути потреба у цьому, по-друге, - можливості, тобто здатність до критичного самоаналізу та до

саморегуляції. Роль педагога полягає у стимулюванні вихованців до самопізнання, заохочення їх до самооцінки та самовиховання, підтримці у них віри у власні можливостей. Ефективність самовиправлення, як головного інтегруючого методу перевиховання, значно підвищується за умови залучення до корекційної роботи фахівця-психолога.

Психологічна інтервенція розглядається як психологічне втручання в особистісний простір з метою стимулювання позитивних змін. Мета інтервенції полягає в послабленні або усуненні тих форм поведінки, які перешкоджають соціальній адаптації дитини.

Відмінною особливістю психологічної інтервенції виступає бажання змін з боку самої особистості, її готовність співпрацювати з психологом. У випадку девіантної поведінки неповнолітніх ініціатива та згода повинні йти від законних представників інтересів дитини.

Зазвичай, на перших етапах соціально-психологічної допомоги девіантні підлітки чинять опір змінам, не зважаючи на виразні негативні наслідки власної поведінки. У таких випадках підставою для корекційного втручання може бути міра шкоди, яку наносить девіація. Наприклад, причиною звернення по допомогу наркозалежної людини можуть бути серйозні проблеми зі здоров'ям, або досягнення нею ситуації т. з. «соціального дна».

Провідними завданнями психологічного втручання є: формування мотивації на соціальну адаптацію або видужання; стимулювання особистісних змін; корекція конкретних форм девіантної поведінки; збільшення гнучкості поведінки; створення сприятливих соціально-психологічних умов для особистісних змін або видужання.

Основними методами психологічної інтервенції вважаються: психотерапія, психологічне консультування, психологічний тренінг, організація терапевтичного або саногенного середовища.

Шляхи психологічної інтервенції девіантної поведінки є найбільш розробленими у поведінковій психотерапії. Залежно від мети інтервенції фахівці застосовують 3 види психотерапії:

- *підтримуюча* – забезпечує підтримку наявних захисних сил та вироблення нових, більш ефективних засобів поведінки;
- *переучуюча* – створює зовнішні та внутрішні умови, які забезпечують перебудову поведінкових патернів;
- *особистісно реконструктивна* – спрямована на внутрішньо-особистісні зміни шляхом усвідомлення інтрапсихічних конфліктів.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКУМ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

2.1. Практичні роботи

Практичне заняття 1

Тема: Історія становлення і розвитку національної системи спеціальної освіти

Мета: розглянути основні етапи становлення і розвитку національної системи спеціальної освіти, порівняти зі світовими тенденціями.

План

1. Періоди становлення систем спеціальної освіти (за періодизацією М.М. Малофєєва).
2. Перший період еволюції (VII до н.е. – XII ст.): від агресії і нетерпимості до усвідомлення необхідності піклування інвалідами.
3. Другий період еволюції (XII ст. – XVIII ст.): від усвідомлення необхідності піклування інвалідами до усвідомлення можливості навчання глухих і сліпих дітей.
4. Третій період еволюції (кінець XVIII ст. – початок XX ст.): від усвідомлення можливості навчання дітей з сенсорними порушеннями до визнання права аномальних дітей на освіту.
5. Четвертий період еволюції (початок XX ст. – до 70-х р.): від усвідомлення необхідності спеціальної освіти для окремих категорій дітей з відхиленнями в розвитку до розуміння необхідності

спеціальної освіти для всіх, хто її потребує. Розвиток і диференціація системи спеціальної освіти.

6. П'ятий період еволюції (від 70-х р. – до сьогодні): від рівних прав до рівних можливостей.

7. Етапи розвитку освіти дітей з особливими потребами за часів незалежності України (за періодизацією О.М. Таранченко). Соціокультурний контекст змін в освіті осіб з особливими потребами в Україні.

Завдання:

8. Скласти та заповнити таблицю «Етапи становлення системи спеціальної освіти» за схемою:

Назва	Характеристика етапу	Хронологічні межі

Література

1. Кисла О.Ф. Корекційна педагогіка: навчальний посібник / О.Ф.Кисла. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 338 с.

2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко – К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»)

3. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посіб. Для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»] / Олена Валеріївна Мартинчук. – К.: Київськ. Ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 288 с.

4. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. Зб.: Вип. 3. Частина 1. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 184 с.

5. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва; за заг. Ред. С.П.

Миронової. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.

6. Специальная педагогика: в 3 т.: учеб. пособие для студ. Высш. Учеб. заведений / под ред. Н. М. Назаровой. – Т. 3: Педагогические системы специального образования / Н.М. Назарова, Л.И. Аксенова, Л.В. Андреева и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 400 с.

7. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015 – 103 с.

Практичне заняття 2

Тема: Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями мовлення

Мета: розглянути основні закономірності розвитку мовлення, причини та класифікації його порушень; визначити особливості логопедичної допомоги дітям на різних вікових етапах.

План

1. Основні закономірності розвитку мовлення
2. Причини порушень мовлення. Класифікація порушень мовлення.
3. Особливості розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями.
4. Навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення (Додаток Д).
5. Особливості роботи вчителя з дітьми, що потребують логопедичної допомоги, в умовах загальноосвітніх шкіл (Додаток К, Л).

Завдання:

1. Заповнити таблицю: «Вікові етапи розвитку мовлення та їх характеристика».
2. Схематично зобразити класифікацію порушень мовлення згідно клініко-педагогічного та психолого-педагогічного підходів.

Література

1. Кисла О.Ф. Корекційна педагогіка: навчальний посібник / О.Ф.Кисла. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 338 с.
2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко – К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»)
3. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»] / Олена Валеріївна Мартинчук. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 288 с.
4. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.: Вип. 3. Частина 1. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 184 с.
5. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва; за заг. ред. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
6. Специальная педагогика: в 3 т.: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. Н. М. Назаровой. – Т. 3: Педагогические системы специального образования / Н.М. Назарова, Л.И. Аксенова, Л.В. Андреева и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 400 с.
7. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015 – 103 с.

Практичне заняття 3

Тема: Особливості розвитку, навчання та виховання дітей з порушеннями зору

Мета: визначити особливості розвитку, навчання та виховання дітей з порушеннями зору; розробити поради щодо профілактики і корекції порушень зору у дітей.

План

1. Порушення зору як психолого-педагогічна проблема
2. Класифікація порушень зорової функції та причини їхнього виникнення
3. Навчання і виховання дітей з порушеннями зорової функції у спеціальних закладах
4. Організація допомоги учням з порушеннями зору в умовах загальноосвітньої школи

Завдання:

1. Визначити, в чому проявляються особливості психічного розвитку сліпих дітей та дітей зі зниженим зором?
2. Дати загальну характеристику системи корекційно-розвивальної та початково-виховної роботи з дітьми з порушеннями зорової функції в умовах загальноосвітніх спеціальних закладів.
3. Розробити поради щодо профілактики і корекції порушень зору у дітей (Додаток Е).

Література

1. Ермаков В.П., Якунин Г.А. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушением зрения: Справочно-методическое пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 223 с.

2. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва; за заг. ред. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.

3. Синьова Є.П. Тифлопсихологія: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 365 с.

4. Федоренко С.В. Тифлодидактика: навчальний посібник для студентів ВНЗ. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 144 с.

Практичне заняття 4

Тема: Особливості розвитку, навчання та виховання дітей з порушеннями інтелекту

Мета: визначити структуру дефекту у розумово відсталих дітей, дати психолого-педагогічну характеристику дітей з різним ступенем розумової відсталості.

План

1. Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями інтелекту
2. Навчання і виховання дітей з порушеннями інтелекту у спеціальних закладах
3. Корекційні прийоми реалізації індивідуального підходу до дітей з порушеннями інтелекту в умовах індивідуального навчання

Завдання:

1. Схематично зобразити структуру дефекту у розумово відсталих дітей.

2. Скласти та заповнити таблицю: «Психолого-педагогічна характеристика дітей з різним ступенем розумової відсталості».

Література

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 368 с.

2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6-ти томах. Основы дефектологии / Под ред. Т.А.Власовой. - М.: Педагогика, 1983. –Т. 5. – 368с.

3. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 308 с.

4. Завражин С.А, Фортова Л.К. Адаптация детей с ограниченными возможностями: Учеб. пособие для студ. пед учеб. заведений. – М.: Академический Проект: Трикста, 2005. – 400 с.

5. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Навчально-методичний посібник. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – 164 с.

6. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

7. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. – К. - 2008. – 24 с.

8. Психология детей с отклонениями и нарушениями психического развития / Сост. В.М.Астапов, Ю.В.Микадзе. – СПб.: Питер, 2001. – 384 с.

9. Синьов В.М., Коберник Г.М. Основи дефектології: навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 143 с.

10. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина І. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.

11. Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема. Навчальний посібник. – К.: Діа, 2007. – 118 с.

12. Специальная психология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. В.И.Лубовского. – М.: Академия, 2006. – 464 с.

Практичне заняття 5

Тема: Психолого-педагогічна допомога дітям з порушеннями емоційно-вольової сфери

Мета: визначити зміст та особливості основних видів порушень емоційно-вольової сфери; розробити психолого-педагогічні рекомендації щодо корекційної роботи з дітьми, які мають порушення емоційно-вольової сфери.

План

1. Характеристика різних видів порушень емоційно-вольової сфери:

- недостатній розвиток;
- асинхронний дисгармонічний розвиток екстрапунітивного, інтрапунітивного та апатичного типів;
- асинхронний викривлений розвиток.

2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери.

3. Організація корекційної роботи з дітьми, що мають порушення емоційно-вольової сфери.
4. Корекція різних видів порушень емоційно-вольової сфери.

Завдання:

1. Скласти таблицю «Основні види порушень емоційно-вольової сфери: їх зміст та особливості».
2. Психолого-педагогічні рекомендації щодо корекційної роботи з дітьми, які мають порушення емоційно-вольової сфери.
3. Огляд наукових джерел з теми: «Ранній дитячий аутизм: причини та шляхи подолання» (Додаток 3).

Література

1. Гилберт К., Питерс Т. Аутизм. Медицинское и педагогическое воздействие. - М.: ВЛАДОС, 2005.- 144 с.
2. Мурашова Е.В. Дети-"тюфяки" и дети-"катастрофы": Гиподинамический и гипердинамический синдром. - Екатеринбург: У-Фактория, 2005. - 176 с.
3. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. - М.: Теревинф, 2000. - 336 с.
4. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва; за заг. ред. С.П. Миронової. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.
5. Политика О.И. Дети с синдромом дефицита внимания и гиперактивностью. - Спб.: Речь, 2005.- 208 с.
6. Н.Я.Семаго, М.М.Семаго Проблемные дети: Основы диагностической и коррекционной работы психолога. - М.: АРКТИ, 2006. - 208 с.

Практичне заняття 6

Тема: Проблема важковиховуваності. Корекція девіантної поведінки

Мета: ознайомитись із різними видами девіантної поведінки, їх причинами та особливостями; дати психологічну характеристику важковиховуваності; визначити напрями психолого-педагогічної корекції девіантної поведінки у дітей та підлітків.

План

1. Поняття про девіантну поведінку.
2. Соціально-психологічна характеристика видів девіантної поведінки:
 - делінквентна поведінка;
 - адиктивна поведінка;
 - суїцидна поведінка.
3. Біологічні, соціальні та психологічні детермінанти відхилень у поведінці.
4. Психологічна характеристика важковиховуваності.
5. Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки школярів у навчально-виховному процесі:
 - превенція девіантної поведінки;
 - інтервенція девіантної поведінки.

Завдання:

1. Порівняти поняття «девіація» та «психофізична вада».
2. Проаналізувати типи сімейного виховання та визначити їх вплив на формування девіацій.
3. Визначити особливості педагогічної корекції

Література

1. Борба М. Нет плохому поведению: 38 моделей плохого поведения ребенка и как с ним бороться. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2004.- 320 с.
2. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением / под ред. М.И.Рожкова. - М.: ВЛАДОС, 2001.- 240 с.
3. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб.пособие для студ. высш. учеб. завед. - М.: Издательский центр «Академия», 2003.- 288 с.
4. Медико-соціальні та правові аспекти девіантної поведінки дітей та підлітків / Г.О.Слабкий, В.В.Беспалько, О.В.Коган, О.О.Федьков.- Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004.- 32 с.
5. Шмалей С.В. Основы наркологии. - Херсон, 2000.- 224 с.

2.2. Лабораторні роботи

Лабораторна робота 1

**Тема: Становлення спеціальної педагогіки як науки:
дослідження, ідеї, персоналії**

Мета: розширити знання студентів щодо основних ідей, досліджень та персоналій педагогів-дефектологів; розвинути вміння порівнювати різні концепції та підходи, виявляти їх сутність, характеристики, визначати роль для розвитку спеціальної педагогіки.

Теоретична частина

1. Еволюція ставлення суспільства і держави до осіб з обмеженими можливостями.
2. Моделі спеціальної освіти: медична, «нормалізації» (інтеграційна), «включення» (інклюзивна).
3. Етапи розвитку спеціальної освіти в Україні.
4. Сучасний етап розвитку спеціальних закладів освіти в Україні.
5. Перспективи розвитку спеціальної освіти в Україні.

Практична частина

Підготувати (в парах) виступ та комп'ютерну презентацію щодо внеску в розвиток спеціальної освіти таких вітчизняних учених і практиків:

- Всеволод Петрович Кащенко;
- Лев Семенович Виготський;
- Володимир Іванович Лубовський;
- Олексій Миколайович Граборов;
- Іван Опанасович Соколянський;
- Микола Дмитрович Ярмаченко;
- Іван Гаврилович Єременко;
- Віктор Миколайович Синьов;
- Володимир Іванович Бондар.

Можна обрати тему самостійно, узгодивши її з викладачем.

Література

1. Кисла О.Ф. Корекційна педагогіка: навчальний посібник / О.Ф.Кисла. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 338 с.

2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко – К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»)

3. Мартинчук О.В. Основи корекційної педагогіки: [навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта»] / Олена Валеріївна Мартинчук. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 288 с.

4. Спеціальна педагогіка з історією логопедії: навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015 – 103 с.

Лабораторна робота № 2

Тема: Сучасна система освітньо-корекційних послуг

Мета: узагальнити знання студентів про сучасну вітчизняну систему освітньо-корекційних послуг; дослідити систему освітньо-корекційних послуг у своєму регіоні.

Теоретична частина

1. Стисло схарактеризувати сучасну вітчизняну систему освітньо-корекційних послуг.
2. Визначити мету різних типів закладів для дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, і шляхи її реалізації.
3. Вивчити досвід організації сучасних інклюзивних форм навчання дітей з особливими потребами.

Практична частина

1. Зробити порівняльний аналіз змісту і особливостей діяльності освітньо-корекційного закладу або корекційного структурного

підрозділу загальноосвітнього закладу вашого регіону (міста, села, району) з закладом або підрозділом інклюзивного типу навчання.

2. Зробити висновок щодо ролі описаних вами закладів (підрозділів) у корекційній освіті регіону та перспектив їх розвитку.

Література

1. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: Монографія. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 458 с.

2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

3. Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах // Управління освітою. – 2003. - № 9 (57). – С. 11.

4. Положення про навчально-реабілітаційний центр // Інформаційний вісник. – 1997.- № 11. – С.27 – 30.

5. Положення (тимчасове) про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах. - К.- 2002. – 16 с.

6. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. – К. - 2008. – 24 с.

7. Синьов В.М., Коберник Г.М. Основи дефектології: навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 143 с.

8. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина І. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.

9. Специальная педагогика: Учебное пособие / Под ред.
Н.М.Назаровой. – М.: Академия, 2000. – 400 с.

Лабораторна робота 3

Тема: Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями опорно-рухової функції

Мета: ознайомитись з основними видами порушень опорно-рухової системи; скласти психолого-педагогічну характеристику дітей з порушеннями опорно-рухової системи; визначити правила корекційно-педагогічної роботи з дітьми з порушеннями опорно-рухової системи.

Теоретична частина

1. Сутність, етіологія та патогенез порушень опорно-рухової системи.
2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями опорно-рухової системи.
3. Навчання і виховання дітей з порушеннями опорно-рухової системи у спеціальних закладах.
4. Корекційні прийоми реалізації індивідуального підходу до дітей з порушеннями опорно-рухової системи в умовах інтегрованого навчання.

Практична частина:

1. Стисло охарактеризуйте суть порушень опорно-рухової системи (ДЦП, поліомієліт, прогресуючі м'язові атрофії, сколіоз та ін.), їх форми та причини виникнення.

2. Складіть психолого-педагогічну характеристику дітей з порушеннями опорно-рухової системи.

3. Запропонуйте правила корекційно-педагогічної роботи з дітьми з порушеннями опорно-рухової системи (по 10-15 правил),
Додаток Є.

Рекомендовано	Не рекомендовано

Література

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 368 с.

2. Козьявкин В.И., Шестопалова Л.Ф., Подкорытов В.С. Детские церебральные параличи: Медико-психологические проблемы. – Львів: Українські технології, 1999. – 144 с.

3. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник / О. Б. Нагорна. – Рівне, 2012. – 99 с.

4. Основи медико-соціальної реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи. Навчально-методичний посібник / За ред. Мартинюка В.Ю., Зінченко С.С. – К.: Інтермед, 2005. – 416 с.

5. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. – К. - 2008. – 24 с.

6. Специальная психология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. В.И.Лубовского. – М.: Академия, 2006. – 464 с.

7. Сташків Б.І. Право соціального обслуговування. – К.: Знання, 2007. – 567 с.

8. Шипицина Л.М., Мамайчук И.И. Психология детей с нарушением функций опорно-двигательного аппарата. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 368 с.

Лабораторна робота 4

Тема: Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку

Мета: визначити специфічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку, розглянути можливості їх діагностики та розробити рекомендації з корекційно-виховної роботи з дітьми з ЗПР.

Теоретична частина

1. Сутність та класифікація затримки психічного розвитку.
2. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ЗПР.
3. Особливості навчання і виховання дітей із ЗПР.
4. Прийоми реалізації індивідуального підходу у корекційній роботі з дітьми з ЗПР в умовах інтегрованого навчання.

Практична частина

1. Визначити специфічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку за такими аспектами: особливості пам'яті, уваги, сприйняття, розумової діяльності (Додаток Ж).
2. Підібрати та стисло описати не менше 4-х діагностичних методик (по 1 за кожним із досліджуваних аспектів).

3. Розробити загальні рекомендації з корекційно-виховної роботи з дітьми з ЗПР (не менше 10).

Література

1. Ілляшенко Т.Д. Чому їм важко вчитися. Методичний посібник. – К.: Початкова школа, 2003. – 128 с.
2. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. – К. - 2008. – 24 с.
3. Психология детей с задержкой психического развития / Сост. О.В.Защиринская. – СПб.: Речь, 2003. – 214 с.
4. Психология детей с отклонениями и нарушениями психического развития / Сост. В.М.Астапов, Ю.В.Микадзе. – СПб.: Питер, 2001. – 384 с.
5. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку : [навчально-методичний посібник] / В. В. Войтко. – Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 48 с.
6. Специальная психология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. В.И.Лубовского. – М.: Академия, 2006. – 464 с.
7. Сташків Б.І. Право соціального обслуговування. – К.: Знання, 2007. – 567 с.

Лабораторна робота 5

Тема: Попередження девіантної поведінки дітей та підлітків

Мета: визначити основні види девіантної поведінки, їх характеристики та причини виникнення.

Теоретична частина

1. Поняття про девіантну поведінку.
2. Соціально-психологічна характеристика видів девіантної поведінки:
 - делінквентна поведінка;
 - адиктивна поведінка;
 - суїцидна поведінка.
3. Біологічні, соціальні та психологічні детермінанти відхилень у поведінці.

Практична частина

1. *Індивідуально (в парах або мікрогрупах)* розробити та презентувати в аудиторії соціальну рекламу з профілактики девіантної поведінки підлітків (взяти один із видів *девіантної, адиктивної або суїцидної поведінки*) в одній з форм: відеоролик, рекламний буклет, плакат, вірш, агітбригада та ін.

Література

1. Борба М. Нет плохому поведению: 38 моделей плохого поведения ребенка и как с ним бороться. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2004.- 320 с.
2. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением / под ред. М.И.Рожкова. - М.: ВЛАДОС, 2001.- 240 с.
3. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб.пособие для студ. высш. учеб. завед. - М.: Издательский центр «Академия», 2003.- 288 с.
4. Медико-соціальні та правові аспекти девіантної поведінки дітей та підлітків / Г.О.Слабкий, В.В.Беспалько, О.В.Коган, О.О.Федьков.- Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004.- 32 с.
5. Шмалей С.В. Основы наркологии. - Херсон, 2000.- 224 с.

Лабораторна робота 6

Тема: Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки

Мета: розглянути напрями психолого-педагогічної корекції; набути практичні навички з профілактики важковиховуваності.

Теоретична частина

1. Психологічна характеристика важковиховуваності.
2. Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки школярів у навчально-виховному процесі:
 - превенція девіантної поведінки;
 - інтервенція девіантної поведінки.

Практична частина

2. У мікрогрупах (3-4 особи) розробити сценарій виховного заходу з учнями з проблем корекції важковиховуваності. Підготувати всі необхідні дидактичні, роздаткові, ілюстраційно-демонстраційні матеріали. Продемонструвати фрагмент (15-20 хвилин) в аудиторії.

Література

6. Борба М. Нет плохому поведению: 38 моделей плохого поведения ребенка и как с ним борются. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2004.- 320 с.
7. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением / под ред. М.И.Рожкова. - М.: ВЛАДОС, 2001.- 240 с.
8. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб.пособие для студ. высш. учеб. завед. - М.: Издательский центр «Академия», 2003.- 288 с.

9. Медико-соціальні та правові аспекти девіантної поведінки дітей та підлітків / Г.О.Слабкий, В.В.Беспалько, О.В.Коган, О.О.Федьков.- Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004.- 32 с.
10. Шмалей С.В. Основы наркологии. - Херсон, 2000.- 224 с.

РОЗДІЛ 3

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З КУРСУ

3.1 Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів за змішаною (очно-дистанційною) формою навчання

Підготовка висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю, неможливе без якісної самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та розвиток творчої активності.

Самостійна робота студента (СРС) – невід’ємна складова підготовки фахівців у вищих закладах освіти. СРС є однією з форм оволодіння навчальним матеріалом поза межами обов’язкових навчальних занять. Її спрямовано на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами під час навчання, їх поглиблення, набуття і удосконалення практичних умінь і навичок, загальних та спеціальних компетентностей щодо відповідних спеціальностей та напрямів.

Навчальний час, відведений на самостійну роботу студента, регламентується робочим і навчальним планом і повинен складати не менше, ніж $1/3$ і не більше, ніж $2/3$ загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення окремої навчальної дисципліни.

Головною метою самостійної роботи студентів є формування їхньої пізнавальної активності, засвоєння основних умінь та навичок роботи з навчальними матеріалами, поглиблення та розширення вже набутих знань, підвищення рівня самоорганізації тощо.

Основними завданнями самостійної роботи студентів є засвоєння в повному обсязі освітньої програми та послідовне вироблення навичок ефективної самостійної професійної (науково-теоретичної й практичної) діяльності на рівні світових стандартів.

Зміст самостійної роботи студентів визначається навчальною програмою вивчення конкретної дисципліни, завданнями та рекомендаціями викладача. В умовах реалізації змішаної (очно-дистанційної) форми навчання (Додаток А), запровадженої в закладах освіти з огляду на стрімке поширення коронавірусної інфекції COVID-19 та світову пандемію, організація самостійної роботи набуває першочергового значення. З огляду на збільшення частки дистанційного навчання студентів у загальному освітньому процесі, відповідно збільшується і частка самостійної роботи студентів. Тому надзвичайно важливо не просто переносити необхідні завдання самостійної роботи на платформу дистанційного навчання, а адаптувати їх для такої форми освітнього процесу. Необхідно чітко визначати їх обсяг і терміни виконання, надавати інструкції щодо методики виконання самостійної роботи, розміщувати необхідні матеріали на платформі, давати відповідні посилання на наявні актуальні освітні ресурси, передбачати форми зворотнього зв'язку та перевірки якості виконання завдань тощо.

Самостійна робота студентів традиційно здійснюється за кількома **типами**, які можуть бути адаптовані й використані за змішаної форми навчання:

1. Самостійна робота з теоретичним і практичним матеріалом – це самостійне позааудиторне письмове (або в електронному форматі) виконання ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «відтворення» і «розуміння».

Можливі види завдань: анотування (аналітичні огляди) рекомендованих джерел; формулювання власних висновків і підсумків; відповіді на запитання і самостійне формулювання запитань (тестових завдань) до навчальної теми; заповнення таблиць; складання структурно-логічних схем; складання міні-глосарію з тем курсу; наведення прикладів, опис ситуацій; завдання на аналіз, синтез, дослідження, порівняння, класифікацію, узагальнення, конкретизацію, інтерпретацію теоретичного матеріалу.

2. Самостійна робота з підготовки до практичних і лабораторних занять та закріплення їх результатів – самостійне позааудиторне виконання (в письмовому або електронному форматі)

ряду завдань для засвоєння навчального матеріалу на рівні «застосування» і «створення».

Можливі види завдань: аналіз і вирішення ситуацій, вправи, спостереження, міні-експерименти, проведення психодіагностичних методик та аналіз їх результатів, підготовка до мікровикладання в режимі оф-лайн (відеозаписи фрагментів виступів студентів) та он-лайн (наприклад, з використанням конференцій Zoom), оформлення міні-звіту до практичного чи лабораторного заняття, підготовка тестів, допоміжних таблиць, виконання творчих завдань педагогічного (профорієнтаційного) характеру тощо (Додаток В).

3. Робота на практичних (лабораторних) заняттях – індивідуальне чи групове виконання ряду завдань під керівництвом викладача на рівні засвоєння навчального матеріалу «застосування» і «створення».

Можливі види завдань: дискусії і бесіди; виступи з міні-повідомленнями; вирішення задач і ситуацій; психодіагностика, інтерпретація й аналіз результатів виконання психодіагностичних методик; представлення результатів спостережень; мікровикладання; дидактичні ігри (адаптовані для очно-дистанційної форми навчання).

4. Контрольна робота – індивідуальне виконання (в письмовому або електронному форматі) ряду контрольних завдань для перевірки реалізації навчальних цілей – досягання запланованих рівнів засвоєння навчального матеріалу теоретичного і практичного блоків тем.

Можливі види завдань: дидактичні тести, усні і письмові відповіді на запитання, аналіз і вирішення ситуацій, задач, співбесіди, звіти з самостійної роботи.

Платформа дистанційного навчання Moodle дозволяє досить гнучко підходити до організації і проведення різних форм самостійної роботи студентів (Додаток Б). Зокрема, визначати формат, обсяг терміни і час виконання завдань. Надає можливість реалізації зворотного зв'язку викладача і студентів у вигляді листування, коментарів, обговорення в форумі тощо. Також система дозволяє відображати результати оцінювання окремих завдань та загальної

успішності студентів в курсі, і навіть використовувати мотиваційні інструменти – зокрема, схвальні коментарі та систему відзнак.

3.2. Карта самостійної роботи студента

367 групи спеціальності 016 Спеціальна освіта
з дисципліни «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної
дидактики»

Кредит та тема	Академічний контроль (форма представлення)*	Кількість балів (за видами роботи)**	Кількість балів всього за кредит	Термін виконання (тижні)** *	Викладач (підпис)
<i>Кредит № 1</i> Тема 1: «Становлення вітчизняної системи спеціального навчання» Тема 2: «Основи дидактики спеціальної освіти»	Есе з теми: «Дидактичні особливості спеціальної освіти»	20	70		
	Аналітичний огляд сучасної наукової статті з проблем спеціальної освіти (додати ксерокс статті з вихід. даними)	20			
	Розробка конспекту прозакласного заняття в спец. навч. закладі (з використ. наочності)	30			
<i>Кредит № 2</i> Тема 3: «Особливості розвитку, навчання та виховання дітей з	Буклет-пам'ятка для вчителів і батьків: «Особливості роботи з дітьми-логопатами»	30	70		

І. В. Серeda, В. А. Кисличенко
СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА З ОСНОВАМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ

порушеннями мовлення» Тема 4: «Особливості розвитку, навчання і виховання дітей з порушеннями слухової та зорової функції»	Поради щодо профілактики і корекції порушень зору у дітей	20			
	Профілактика сколіозу та інших порушень опорно-рухового апарату у дітей	20			
<i>Кредит № 3</i> Тема 5: «Особливості розвитку, навчання та виховання дітей із затримкою психічного розвитку»	Методи, прийоми та технології корекційно-виховної роботи з дітьми з певним порушенням (на вибір).	20	70		
	Контрольна робота	30			
Тема 6: «Психолого-педагогічна допомога дітям з порушеннями емоційно-вольової сфери»	Огляд наукових джерел з теми: «Ранній дитячий аутизм: причини та шляхи подолання»	20			
<i>Кредит № 4</i> Тема 7: «Девіантна поведінка та її соціально-психологічні характеристики»	Соціальна реклама з профілактики девіантної поведінки дітей	30	70		
	Підготовка сценарію профілактичної бесіди з батьками з проблем важковиховуваності	20			
Тема 8 «Важковиховуваність. Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки»	Виховний захід з учнями з проблем корекції важковиховуваності	20			
Всього балів за самостійну роботу		280 балів	280		
ВСЬОГО за семестр – 80 год.					

3.3. Питання для самоперевірки та підготовки до екзамену

1. Моделі спеціальної освіти: медична, «нормалізації» (інтеграційна), «включення» (інклюзивна).
2. Етапи розвитку спеціальної освіти в Україні.
3. Законодавчі основи спеціальної освіти.
4. Інтегрована освіта. Основні форми інтеграції.
5. Модель інклюзивної освіти. Особливості інклюзивного навчання.
6. Зміст, форми і методи навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я.
7. Соціокультурні основи навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я.
8. Сучасна вітчизняна система освітньо-корекційних послуг.
9. Консультативно-діагностична робота і її роль у попередженні та корекції відхилень у розвитку і поведінці дитини.
10. Основні закономірності та вікові етапи розвитку мовлення, їх характеристика.
11. Класифікація порушень мовлення у дітей згідно клініко-педагогічного та психолого-педагогічного підходів.
12. Психолого-педагогічна характеристика дітей із порушеннями мовлення.
13. Навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення.
14. Особливості роботи вчителя з дітьми, що потребують логопедичної допомоги, в умовах загальноосвітніх шкіл.
15. Причини виникнення та класифікація порушень слухової функції.

16. Навчання і виховання дітей з порушеннями слухової функції у спеціальних закладах.
17. Організація допомоги учням з порушеннями слуху в умовах загальноосвітньої школи.
18. Порушення зору як психолого-педагогічна проблема.
19. Класифікація порушень зорової функції та причини їхнього виникнення.
20. Навчання і виховання дітей з порушеннями зорової функції у спеціальних закладах.
21. Організація допомоги учням з порушеннями зору в умовах загальноосвітньої школи
22. Профілактика та корекція порушень зору у дітей.
23. Суть порушень опорно-рухової системи, їх форми та причини виникнення.
24. Психолого-педагогічна характеристика дітей з порушеннями опорно-рухової системи.
25. Навчання і виховання дітей з порушеннями опорно-рухової системи у спеціальних закладах.
26. Психолого-педагогічні особливості дітей із недорозвитком емоційно-вольової сфери.
27. Характеристика асинхронного дисгармонійного розвитку екстрапунітивного типу.
28. Характеристика асинхронного дисгармонійного розвитку інтрапунітивного типу.
29. Характеристика асинхронного дисгармонійного розвитку апатичного типу.
30. Ранній дитячий аутизм. Ступені РДА.
31. Організація корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають порушення емоційно-вольової сфери.
32. Сутність та класифікація затримки психічного розвитку.

33. Характеристика ЗПР конституційного походження.
34. Характеристика ЗПР соматогенного походження.
35. Характеристика ЗПР психогенного походження.
36. Характеристика ЗПР церебрально-органічного походження.
37. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ЗПР.
38. Навчання і виховання дітей із ЗПР.
39. Психолого-педагогічна характеристика дітей з різним ступенем розумової відсталості.
40. Навчання і виховання дітей із порушеннями інтелекту у спеціальних закладах.
41. Поняття про девіантну поведінку.
42. Соціально-психологічна характеристика делінквентної поведінки.
43. Соціально-психологічна характеристика адиктивної поведінки.
44. Соціально-психологічна характеристика суїцидної поведінки.
45. Біологічні, соціальні та психологічні детермінанти відхилень у поведінці.
46. Психолого-педагогічна характеристика важковиховуваності.
47. Психолого-педагогічна корекція девіантної поведінки школярів.
48. Типи сімейного виховання та їх вплив на формування девіацій у дітей.
49. Особливості психолого-педагогічної корекції важковиховуваності.
50. Превенція девіантної поведінки.
51. Інтервенція девіантної поведінки.
52. Місце і роль сім'ї у здійсненні корекційно-виховної роботи.

3.4. Тестові завдання для перевірки знань з курсу

Базовий рівень

1. Найважливішим завданням спеціальної педагогіки та соціальної психології є:

- А) психолого-педагогічна корекція особистості дитини;
- Б) вивчення ефективності різних методів психологічного впливу на особистість у процесі навчання і виховання;
- В) виявлення ступеня і характеру впливу первинного дефекту на формування окремих компонентів особистості дитини;
- Г) контроль за виконанням медико-педагогічних заходів.

2. Основна увага при вирішенні профорієнтаційних завдань НЕ приділяється:

- А) комплексній діагностичній оцінці індивідуальних можливостей дитини;
- Б) розвитку найбільш універсальних умінь, навичок і якостей, які необхідні для оволодіння певною професією;
- В) формуванню таких інтересів і настанов дитини, які максимально орієнтують її саме на певні професії;
- Г) особистим уявленням дитини про власні можливості в тій чи іншій сфері діяльності.

3. Вимоги до загальноосвітньої підготовки, корекційно-розвивальної, профілактичної та оздоровчої роботи, а також до трудової та початкової професійної підготовки стосовно кожної категорії осіб з особливими освітніми потребами відображає:

- А) Закон України «Про освіту»;

- Б) Концепція розвитку інклюзивного навчання;
- В) Стандарт спеціальної освіти;
- В) навчальна програма для спеціальних шкіл.

4. За класифікацією Н.Я.Семаго, М.М.Семаго, НЕ виділяють такий вид розладів емоційно-вольової сфери:

- А) асинхронний дисгармонічний розвиток;
- Б) асинхронний викривлений розвиток;
- В) гіперактивний розвиток;
- Г) недостатній розвиток.

5. Зовнішні подразники, що хворобливо впливають на психіку індивіда – це:

- А) психічна травма;
- Б) преневротичні патохарактерологічні радикали;
- В) порушення системи взаємин;
- Г) дисгармонія сімейного виховання.

6. Згідно класифікації Т.М.Мішиної НЕ виділяється такий тип невротичних взаємин у сім'ї:

- А) суперництво;
- Б) псевдо-співробітництво;
- В) ізоляція;
- Г) уникнення.

7. Провідне місце у групі цієї аномалії розвитку посідає такий тип ЗПР:

- А) конституційного походження;
- Б) соматогенного походження;
- В) психогенного походження;
- Г) церебрально-органічного походження.

8. Один із видів дезадаптивної поведінки, який являє собою систему вчинків, що суперечать прийнятим у суспільстві правилам або моральним нормам і наносять шкоду суспільству або самій особистості – це:

- А) правопорушення;
- Б) важковиховуваність;
- В) аморальна поведінка;
- Г) девіантна поведінка.

9. Термін девіантна поведінка може використовуватись щодо дітей:

- А) з 3-річного віку;
- Б) з 6-7-річного віку;
- В) з 9-10-тирічного віку;
- Г) будь-якого віку.

10. Девіантні дії НЕ виступають:

- А) у якості засобу досягнення значущої мети;
- Б) у якості реакції на гостру стресову ситуацію;
- В) як засіб психологічної розрядки і переключення;
- Г) як самоціль, що задовольняє потребу у самоствердженні.

11. Поведінка, яка порушує суспільні норми як морально-етичні, так і правові, у психології називається:

- А) делінквентною;
- Б) адиктивною;
- В) асоціальною;
- Г) антисоціальною.

12. До основних груп причин, які зумовлюють протиправну поведінку, і відповідні типи делінквентної особистості, НЕ належить:

- А) ситуативний;
- Б) субкультурний;
- В) протиправний;
- Г) патопсихологічний;
- Д) антисоціальний.

13. Нечутливість до соціальних санкцій позитивного чи негативного характеру – це:

- А) соціофобія;
- Б) алекситимія;
- В) адиктивність;
- Г) соціопатія.

14. Нетипове розуміння і промовляння своїх почуттів, нездатність виражати почуття з допомогою слів – це:

- А) алекситимія;
- Б) дезадаптація;
- В) емансипація;
- Г) демонстрація.

15. До форм прояву делінквентної поведінки НЕ належить:

- А) втечі з дому та бродяжництво;
- Б) вандалізм;
- В) алкоголізм;
- Г) графіті.

Середній рівень

16. Другому ступеню туговухості відповідає порушення слуху в:

- А) 35-40 дБ;
- Б) 40-60 дБ;
- В) 60-90 дБ;
- Г) більше 90 дБ.

17. Систематичне дослідження дітей із ЗПР у нашій країні було розпочато:

- А) А.Біне і Т.Сімон на початку ХХ ст.;
- Б) Г.Є.Сухаревою у 50-і роки ХХ ст.;
- В) Т.А.Власовою та М.С.Певзнер у 60-70-і роки ХХ ст.;
- Г) В.В.Лебединською у 90-і роки ХХ ст.

18. Прагнення задовольнити свої егоцентричні потреби, протистояти вимогам, привертати увагу – риси, характерні для поведінки дитини з таким видом розладів емоційно-вольової сфери:

- А) недорозвиток емоційно-вольової сфери;
- Б) асинхронний дисгармонійний розвиток екстрапунітивного типу;
- В) асинхронний дисгармонійний розвиток інтрапунітивного типу;
- Г) асинхронний дисгармонійний розвиток апатичного типу.

19. Виникає внаслідок невмілих виховних дій з боку батьків або педагогів і проявляється в негативізмі, відкритому протесті, небажанні дотримуватись правил:

- А) ситуативна важковиховуваність;
- Б) соціально-педагогічна занедбаність;
- В) важковиховуваність, через відхилення в особистісному розвитку;
- Г) власне важковиховуваність.

20. Суїцидна активність досягає максимуму у:

- А) 10-11-річному віці.

- Б) 12-13-річному віці;
- В) 14-15-річному віці;
- Г) 16-19-річному віці.

21. У комплексі індивідуально-корекційного розвитку дитини з особливими освітніми потребами в старшому підлітковому віці домінують завдання:

- А) діагностика рівня психофізичного розвитку;
- Б) подальший максимальний індивідуальний розвиток;
- В) спрямована профорієнтаційна робота;
- Г) комунікаційна складова.

22. Ступінь збереження зорових уявлень дітей залежить:

- А) від віку, в якому відбулось порушення зору;
- Б) від своєчасно проведеної діагностики;
- В) від ступеня збереження інших аналізаторів;
- Г) від змісту і організації пізнавальної діяльності сліпих дітей.

23. У корекційній роботі з дітьми, у яких спостерігається достатній залишковий слух, використовують:

- А) слухові апарати;
- Б) дактилологію;
- В) формування навичок читання з губ;
- Г) жестове мовлення.

24. Із перелічених методів визначте ті, що є методами перевиховання:

- А) арттерапія;
- Б) “вибух”;
- В) реконструкція характеру;
- Г) ведення особистого щоденника.

25. Суїцидна поведінка включає в себе:

- А) схильність до самогубства;
- Б) суїцидні дії;
- В) суїцидні прояви;
- Г) спробу самогубства.

26. Якщо у дитини є збереженим слух, зір, інтелект, проте наявні значні вади мовлення, що відображаються на усьому психічному розвитку – це _____ мовленнєве порушення.

27. Тип несприятливого соціального впливу при ЗПР, який характеризується явним або прихованим відторгненням дитини батьками або одним із членів сім'ї – _____.

28. За статистикою більшість злочинів, скоєних підлітками, є _____.

29. Характерною ознакою адиктивної поведінки є _____ – заперечення хвороби, небажання визнати наявності залежності.

30. Поступове відокремлення від матері та індивідуалізація дитини – це: _____.

Високий рівень

31. Особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, яке є типовим для кожного вікового етапу і обумовлює і динаміку психічного розвитку протягом відповідного вікового періоду, і нові якісно своєрідні психологічні утворення (за Л.С.Виготським) – це:

- А) умови розвитку особистості;

- Б) соціальна ситуація розвитку особистості;
- В) фактори впливу на особистість;
- Г) вікові етапи розвитку особистості.

32. Найбільш адекватне розуміння звуків людиною відбувається у діапазоні:

- А) від 100 до 1000 Гц;
- Б) від 1000 до 3000 Гц;
- В) від 5000 до 10000 Гц;
- Г) від 15000 до 20000 Гц.

33. Загальною ознакою адиктивної поведінки НЕ є:

- А) наявність постійного нездоланного потягу до зміни психофізичного стану;
- Б) процесуальний та циклічний характер залежності, яка проходить через певні фази;
- В) яскрава, кардинальна зміна особистості;
- Г) трансформація особистості та соціальна дезадаптація.

34. Співвіднесіть методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності з їх підгрупами:

- А) перцептивні;
- Б) логічні;
- В) гностичні.

1) репродуктивні, проблемно-пошукові, дослідницькі;

2) методи словесної передачі та слухового та / або зорового сприйняття навчального матеріалу та інформації з організації та способу його засвоєння;
наочні, практичні методи;

3) індуктивний і дедуктивний.

35. Співвіднести види розвитку емоційно-вольової сфери з їхнім змістом:

- А) недостатній розвиток;
- Б) асинхронний розвиток;
- В) дисгармонійний розвиток;
- Г) викривлений розвиток.

1) форма порушення, для якої характерною є недостатність емоційно-вольової та мотиваційної сфери особистості при відносній збереженості інших структур;

2) низький рівень сформованості усіх або окремих психічних функцій;

3) поєднання загального недорозвитку, затримки, пошкодження та прискореного розвитку окремих функцій;

4) порушення принципу гетерохронії, коли спостерігаються складні поєднання недостатності, прискорення та спотворення розвитку.

36. Співвіднесіть типи сімейного виховання, що формують схильність до девіантної поведінки у дітей, з їхнім змістом:

- А) потураюча гіперпротекція;
- Б) домінуюча гіперпротекція;
- В) емоційне відторгнення;
- Г) підвищена моральна відповідальність;
- Д) гіпопротекція;

- 1) дитиною ніхто не цікавиться, її ніхто не контролює;
- 2) виховання за типом Попелюшки;
- 3) поєднання високих вимог зі зниженою увагою до дитини;
- 4) дитина знаходиться в центрі уваги сім'ї, яка прагне максимально задовольнити її потреби;

5) дитина знаходиться в центрі уваги, батьки віддають її вихованню багато сил, але обмежують її самостійність.

37. Поєднання загального недорозвитку, затримки, пошкодження та прискореного розвитку окремих функцій спостерігається при _____ розвитку психіки.

38. Крім несприятливих умов виховання до ЗПР психогенного походження може призвести _____.

39. Час продуктивної роботи у дітей з ЗПР не перевищує стількох хвилин ____.

40. Девіантна поведінка виражає соціально-психологічний статус особистості на осі: соціалізація – дезадаптація – _____.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Абілітація – первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку за рахунок створення спеціальних умов.

Аномальні діти (діти з вадами психофізичного розвитку) – діти, які мають суттєві відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими або набутими дефектами, і потребують спеціальних умов навчання й виховання.

Артикуляційна гімнастика – підготовчі вправи, метою яких є вироблення правильних, повноцінних рухів артикуляційних органів, необхідних для правильної вимови звуків.

Арт-терапія – технологія цілеспрямованого використання мистецтва як засобу психотерапевтичного та психокорекційного впливу на особистість.

Арт-педагогіка – новий педагогічний напрямок арт-терапії, який передбачає роботу з особистістю дитини шляхом організації живого конструктивного союзу дитини та дорослого у культуротворчому мистецькому просторі з метою реалізації освітніх завдань.

Аутизм – замкнутість, відстороненість від реального світу, занурення у світ власних внутрішніх переживань.

Важковиховуваність – це несприйнятливості індивіда до засвоєння позитивного соціального досвіду людства, або різкі розходження між суспільними етичними нормами і поведінкою людини, її несприйнятливості до впливу інших людей, до тих чи інших виховних впливів.

Вторинна профілактика – полягає у ранньому виявленні та реабілітації нервово-психічних розладів та роботі з т. з. «групою ризику» (дітьми, схильними до девіантної поведінки).

Гностичні методи навчання – методи, пов'язані з активністю пізнавальної діяльності: репродуктивні, проблемно-пошукові, дослідницькі.

Гра – освоєння дитиною світу тими засобами, якими вона володіє на рівні свого фізичного та інтелектуального розвитку.

Діти з особливими освітніми потребами – термін, який використовується для дітей із порушеннями, стосується однаковою мірою як інвалідності у важкій формі, так і середніх за ступенями порушень.

Девіантна поведінка (відхильна поведінка) — поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм.

Дивергенція – розходження біологічного та соціального розвитку.

Диференційоване навчання – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів учіння, соціальний досвід спрямована на їх оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами та програмами.

Звукова гімнастика – методика, яка полягає у проголошенні різних звуків певним способом.

Зона найближчого розвитку – потенційні можливості дитини.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – розлад, який виражається в уповільненому темпі дозрівання різних психічних функцій.

Інклюзивна освіта – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, і передбачає навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу.

Інтеграція – включення дитини з вадами психофізичного розвитку в середовище здорових людей у процесі навчання, виховання, праці, проведення вільного часу.

Інтервенція девіантної поведінки – подолання та корекція проявів девіантної поведінки, подальша реабілітація.

Комбінована інтеграція – форма організації навчання, за якої дітей із близьким до норми рівнем психофізичного розвитку по 1-3 особи включають до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу; у процесі навчання вони постійно одержують допомогу вчителя-дефектолога (асистента вчителя).

Корекція (з латинської – виправлення) – система психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку дітей.

Корекційна педагогіка – розділ педагогічної науки, що вивчає сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з психічними і (або) фізичними порушеннями, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку.

Корекційно-педагогічний процес в спеціальній освіті – цілісна система, що включає ряд взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів: діагностико-консультативний; фізкультурно-оздоровчий, виховно-освітній; корекційно розвиваючий; соціально-педагогічний.

Корекційна робота – діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних вад учнів у процесі їх навчання і виховання з метою

максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Корекційно-виховна робота – система комплексних заходів психолого-педагогічного впливу на різні особливості аномального розвитку особистості в цілому.

Логічні методи навчання – методи, пов'язані з різними мисленнєвими операціями: індуктивний, дедуктивний.

Мета дошкільного виховання (загального та спеціального) – забезпечення кожній дитині максимально можливого рівня фізичного, розумового і морального розвитку.

Метою корекційної роботи є виправлення, послаблення недоліків психофізичного розвитку.

Мета спеціальних логопедичних дошкільних закладів (груп) – корекція мовленнєвих порушень у дітей та їх повноцінна підготовка до навчання у масових закладах загальної середньої освіти.

Мета спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (допоміжної школи) – розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації дитини, виховання у неї загальнолюдських цінностей.

Недорозвинення мовлення – якісно низький рівень сформованості порівняно з нормою тієї чи іншої мовної функції або мовної системи в цілому.

Освітня технологія – послідовна взаємопов'язана система дій педагога, спрямованих на вирішення педагогічних завдань або як планомірне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу.

Педагогічна технологія – це наукове проектування і точне відтворення, що гарантують успіх педагогічних дій, спрямованих на досягнення певних освітніх стандартів.

Первинна профілактика – спрямована на усунення несприятливих чинників, які зумовлюють певне явище, а також на підвищення стійкості особистості щодо впливу цих чинників.

Перевиховання – це перебудова ціннісних установок людини, зміна її способу життя з метою забезпечення соціальної адаптації.

Перцептивні методи навчання – методи словесної передачі та слухового та / або зорового сприйняття навчального матеріалу: наочні, практичні методи.

Повна інтеграція – форма організації навчання, за якою дітей із психологічною готовністю до спільного навчання зі здоровими однолітками та рівнем психофізичного розвитку, що відповідає віковій нормі, по 1-3 особи включають до звичайних класів (груп) загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу; при цьому вони одержують корекційну допомогу за місцем навчання та проживання.

Порушення мовлення – відхилення від норми, загальноприйнятої у певному мовленнєвому середовищі, які повністю або частково перешкоджають мовленнєвому спілкуванню та обмежують можливості соціальної адаптації людини.

Превенція девіантної поведінки – дії та заходи, спрямовані на попередження та профілактику девіантної поведінки.

Психогімнастика – метод збереження психічного здоров'я, запобігання емоційним розладам у дитини шляхом зняття психічного напруження, створення можливостей для кращого розуміння себе та інших, самовираження.

Психологічна інтервенція – психологічне втручання в особистісний простір з метою стимулювання позитивних змін, послаблення або усунення тих форм поведінки, які перешкоджають соціальній адаптації дитини.

Розумова відсталість – стійке порушення пізнавальної діяльності на основі органічного ураження центральної нервової системи.

Реабілітація – застосування цілого комплексу заходів медичного, соціального, освітнього та професійного характеру з метою підготовки або перепідготовки індивідуума до найвищого рівня його функціональних здібностей.

Складна структура аномального розвитку – структура, що складається з первинного дефекту (ядра), викликаного певним хворобливим фактором, і вторинних та супутніх порушень, що виникають під впливом первинного дефекту у процесі розвитку дитини.

Слабкозорість – виразне зниження гостроти зору або значне порушення інших зорових функцій (наприклад, звуження меж поля зору), або прогресуюче захворювання.

Словесні ігри – найскладніший різновид ігор, який змушує дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання у нових ситуаціях і зв'язках.

Соціо-ігрова педагогіка – нова галузь педагогіки, яка опікується пошуком ігрових прийомів і обґрунтуванням їх доцільності.

Стандарт спеціальної освіти стосовно кожної категорії осіб з особливими освітніми потребами відображає вимоги до загальноосвітньої підготовки, корекційно-розвиваючої роботи, профілактичної та оздоровчої роботи, а також до трудової та початкової професійної підготовки.

Технологія – сукупність пов'язаних між собою форм, методів, прийомів і засобів, спрямованих на поетапне (покрокове) досягнення конкретної мети.

Тимчасова інтеграція – форма організації навчання, за якої дітей з особливостями психофізичного розвитку об'єднують зі здоровими однолітками 2-4 рази на місяць для проведення спільних виховних заходів.

Тренінг асертивності – афективно-ціннісне навчання, яке базується на розумінні безпосереднього зв'язку девіацій з емоційними порушеннями.

Тренінг резистентності – практичні вправи, спрямовані на формування стійкості до негативного соціального впливу.

Третинна профілактика – вирішує специфічні завдання, наприклад, лікування нервово-психічних розладів, які супроводжуються порушеннями поведінки; спрямована на попередження рецидивів у осіб з уже сформованою девіантною поведінкою.

Туговухість – часткова слухова недостатність з різним ступенем виразності, яка є причиною порушень мовленнєвого розвитку.

Часткова інтеграція – форма організації навчання, за якої дітей з особливостями психофізичного розвитку, які неспроможні разом зі здоровими однолітками оволодіти освітнім стандартом, уключають до загальноосвітніх класів (груп) по 1-3 особи лише на частину дня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України / Наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. К.: Світлич, 2008. 430 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: [монографія] / Алла Михайлівна Богуш. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 376 с.
3. Бондар Є.О. Виховання осіб з психофізичними вадами як соціальна проблема // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. пр. К.: Університет «Україна», 2004.
4. Бородулина С. Ю. Коррекционная педагогика: психолого-педагогическая коррекция отклонений в развитии и поведении школьников. Ростов н/Д: Феникс, 2004. 352 с.
5. Боряк О.В. Професійна підготовка вчителів-логопедів до роботи з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 4. С. 9-17.
6. Борякова Н. Ю. Педагогические системы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии: [учебное пособие для студентов педвузов] / Наталья Юрьевна Борякова. М.: АСТ: Астрель, 2008. 222 с.
7. Вавіна Л. С. Розвиваємо у дитини вміння бачити: Від народження до 6 років: [поради батькам] / Л. С. Вавіна, В. М. Ремаржевська. К.: Літера ЛТД, 2008. 128 с., іл.
8. Вержиховська О. М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній

роботі: монографія / О. М. Вержиховська. Кам'янець-Подільський : видавець Зволейко Д. Г., 2009. 228 с.

9. Выготский Л.С. Мышление и речь. Изд. 5, испр. М.: Изд-во Лабиринт, 1999. 352 с.

10. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под. ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1991. 479 с.

11. Вимоги до особистості педагога-дефектолога // Колишкін О.В. Вступ до спеціальності дефектологія : навчальний посібник. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. С. 235-238.

12. Винарская Е.Н. Раннее речевое развитие ребёнка и проблемы дефектологии: Периодика раннего развития. Эмоциональные предпосылки освоения речи. М.: Просвещение, 1987.

13. Виноградова Н.А. Интерактивная предметноразвивающая и игровая среда детского сада: учеб. Пособие / Н.А.Виноградова, Н.В.Микляева. М.: УЦ «Перспектива», 2011. 208 с.

14. Висоцька А. М. Основні напрямки виховної роботи з формування спеціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів: методичний посібник / А. М. Висоцька, І. І. Івашина. Черкаси : ЧОІПОПП, 2003. 31 с.

15. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи : [навчально-методичний посібник] / В. Войтко. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.

16. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності: [навчально-методичний посібник] / Л. Б. Люндквіст, В. В. Бурлака, А. Г. Шевцов [та ін.]. К.: Герб, 2007. 288 с.

17. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.

18. Гладуш В.А. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.) // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. № 1. С. 56-66.

19. Даніелс Е. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів // Е. Деніелс, К. Стаффорд. Львів: Т-во «Надія», 2000. 255 с.

20. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: [навчальний посібник] / Т. М. Дегтяренко, Л. С. Вавіна. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 302 с.

21. Демченко І. І. Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи у питаннях і відповідях: навчальний посібник. Умань : АЛМІ. 2015. 154 с.

22. Дефектологічний словник: навч. посіб. / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.

23. Ерёменко И.Г. Становление и развитие дефектологии в Украинской ССР// Развитие специального обучения и воспитания аномальных детей: Тезисы к Всесоюзным пед. чтен. М., 1973. 501 с.

24. Жадленко І. Компетентісний підхід щодо професійної підготовки майбутніх вчителів-логопедів у вищій школі // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки. 2014. Вип. 132. С. 301-304.

25. Журавльова А. Є. Домашня логопедія без проблем: [книга для батьків, які хочуть самі навчити дитину правильно вимовляти звуки] / А. Є. Журавльова, В. В. Федієнко. Харків.: Видавничий дім «Школа», 2006. 112 с.: іл.

26. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради. 2001.

27. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради. 2001. № 30. С. 142–150.
28. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради. 2006. № 2-3. С. 36–42.
29. Закон України «Про спеціальну освіту» (проект) // Міністерство освіти і науки // www.mon.gov.ua.
30. Засенко В.В. Стан і пріоритети розвитку спеціальної освіти // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід). К.: Науковий світ, 2004. С. 139-144.
31. Засенко В.В. Сучасні проблеми теорії і практики навчання дітей з особливими потребами // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід). К.: Наук, світ, 2004. С. 29.
32. Зейгарник Б.В. Личность и патология деятельности. Москва: Изд-во Московского Университета, 1971.
33. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Змановская, 5-е изд. М.: «Академия», 2008. 288 с.
34. Золотоверх В. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку// Дефектологія. 2004. № 4. С. 18.
35. Игры в логопедической работе с детьми / под ред. Селиверстова В.И. М.: Просвещение, 1987. 142 с.
36. Ілляшенко Т. Д. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем у реабілітаційному центрі (Дошкільний і молодший шкільний вік) / Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська, О. В. Романенко, Н. С. Скрипка. К., 2003. 155 с.
37. Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / Под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. Лондон, 2000. 78 с.

38. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: [навч.-метод. посібник] / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін. / За заг. ред. Л. І. Даниленко. К.: 2007. 127 с.

39. Киселёва М.В. Арт-терапия в работе с детьми. СПб.: Речь, 2008. 160 с.

40. Кисличенко В.А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення: монографія / В.А. Кисличенко, С.Ю. Конопляста. Миколаїв: Іліон, 2016. 218 с.

41. Kovalenko V. Programme of correction of emotional development disorders in mentally retarded primary school students taking one-on-one training. Science and Education, 2017, № 7, 11-15.

42. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаєва. К.: Педагогічна думка, 2007. 458 с.

43. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

44. Колупаєва А., Таранченко О. Освіта дітей з особливими потребами за часів незалежності України: етапність у стратегічному вимірі // «Особлива дитина: навчання і виховання», № 3, 2016. С. 7 – 18.

45. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: [науково-методичний посібник] / Наук. Ред. О. Л. Кононко. К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 244 с.

46. Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами. Рішення колегії № 7/5-7 від 23.06.99.

47. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дефектологія. 2000. № 2. С. 2–10.

48. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ міністерства освіти і науки України № 912 від 01.10.2010.

49. Концепція спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку в найближчі роки та перспективу. К., 2003.

50. Копытин А.И. Руководство по групповой арт – терапии. СПб.: Речь, 2003. 320 с.

51. Кот М.З. Теорія і методика виховної роботи у допоміжній школі. К., 1998.

52. Кочетов А. И. Мастерство перевоспитания, Минск., 1981.

53. Кузава І.Б. Моделі розвитку інклюзивної освіти: теоретичний аспект // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. № 1 (27). С. 380-388.

54. Кузьмінський А. І. Педагогіка родинного виховання: навч. посіб/ А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. К.:Знання, 2006. 324 с.

55. Кучерук О.С. Професіограма вчителя інклюзивної школи / О.С. Кучерук, Ю.Д. Бойчук // Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених, присвячена 10-річчю відкриття спеціальності «Корекційна освіта», (25-26 квітня 2013 р.). Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. С. 42-48.

56. Лебедева Л.Д. Арт-терапия в педагогике // Педагогика. 2000. № 9. С. 27.

57. Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития // В кн.: Психология детей с задержкой психического развития. Хрестоматия / Сост. О. В. Защиринская. СПб.: Речь, 2004. С. 63-83.

58. Лебединський В.В. Порушення психічного розвитку в дитячому віці. 2003.

59. Лейтес Н.С. Возрастные предпосылки умственных способностей // Хрестоматия по возрастной психологии / сост. Л.М.Семенюк. 2003. С. 64-75.

60. Листопад О.В. Інклюзивна освіта в контексті інноваційного розвитку // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2011. № 2 (12). С. 174-185.

61. Литвак А.Г. Соотношение компенсации и коррекции в развитии слепых и слабовидящих // Особенности познавательной деятельности слепых и слабовидящих школьников. Сборник научных трудов. Вып. 7. Ленинград, 1976. С.108-120.

62. Лубовский В.И. Дети с задержкой психического развития. М.: Просвещение, 2003. 164 с.

63. Лубовский В.И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей. М., 1989.

64. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. К., 1990.

65. Малофеев Н.Н. Западная Европа: эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии. М.: Издательство «Экзамен», 2003. 256 с.

66. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія) / І. С. Марченко, 1-е видання. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 288 с.

67. Методика навчання учнів 1–4 класів спеціальної школи: навч. посіб. / за ред. О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. 312 с.

68. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. К.: Світич, 2009. 208 с.

69. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2008. 204 с.

70. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Рівне, 2012. 99 с.

71. Обучение детей с задержкой психического развития / Под ред. В.И. Лубовского. Ярославль, изд-во Академия развития, 2004. 269с.

72. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва; за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

73. Павлова О.С. Нарушение коммуникативного акта у детей с ЗПР // Психолингвистика и современная логопедия / под ред. Л. Б. Халиловой. М.: Педагогика, 2007. 304 с.

74. Пасекова Л.А. Предметно-развивающая среда: метод. реком. для воспитателей дошкольных образовательных организаций. СПб. : Астерион, 2012. 24 с.

75. Пахомова Н.Г. Концептуальні основи системності професійної підготовки дефектологів // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2011. Вип. 17(1). С. 114-121.

76. Певзнер М.С. Клиническая характеристика детей с задержкой психического развития // Дефектология. 2000. № 3. С. 12-16.

77. Педагогічна корекція важковиховуваності [Електронний ресурс] https://studopedia.com.ua/1_151690_pedagogichna-korektsiya-vazhkovichovuvanosti.html

78. Петрова В. Г., Белякова И. В. Кто они, дети с отклонениями в развитии? 2-е изд. М.: Флинта: Московский социально-психологический институт, 2000. 104 с.

79. Пінчук Ю.В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2005. 20 с.

80. Положення про центральну та республіканську (Автономна республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації / Наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 07.07.2004. № 569/38.

81. Понятийно-терминологический словарь логопеда / Под ред. В.И. Селиверстова. М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. 400 с.

82. Психология развития. Словарь / Под. ред. А.Л. Венгера // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л.А. Карпенко. Под общ. ред. А.В. Петровского. М. : ПЕР СЭ, 2005. 176 с.

83. Положення про навчально-реабілітаційний центр // Інформаційний вісник. 1997. № 11. С.27-30.

84. Положення (тимчасове) про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах. К, 2002. 16 с.

85. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. К, 2008. 24 с.

86. Порядок комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу / Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я від від 27.03.2006. № 240/165.

87. Права дитини: Збірник документів / Упоряд. В.В. Усенко. Львів: Оксарт, 1995. 109 с.

88. Практична педагогіка виховання: посібник з теорії та методики виховання / За ред. М.Ю.Красовицького. Київ–Івано-Франківськ: ПЛАЙ, 2000. 218 с.

89. Програма навчання і виховання дітей дошкільного віку від 3 до 7 років «Дитина» / Наук. ред. О.В. Проскура. К.: Богдан, 2004. 270 с.

90. Профессиональная деятельность педагога-дефектолога [Електронний ресурс] Режим доступу: http://studopedia.ru/10_186344_professionalnaya-deyatelnost-pedagoga-defektologa.html

91. Ратнер Ф. Л. Интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями в обществе здоровых детей / Ф. Л. Ратнер, А. Ю. Юсупова. М.: Владос, 2006. 175 с.: ил.

92. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва: навчальний посібник / К.В. Щербакова, Ж.В. Петрочко; Ред. А.Й. Капська ; Держ. центр соц. служб для молоді, НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2002. 95 с.

93. Резниченко Т. С. Логопедическая энциклопедия для родителей дошкольников и младших школьников / Т. С. Резниченко, О. Д. Ларина. М.: АСТ: Астрель, 2009. 319 с.: ил.

94. Рібцун Ю.В. Науково-методичне забезпечення реалізації спеціальної освіти дітей із ЗНМ // Логопед. 2011. № 8. С. 2-8.

95. Савіна Л. П. Пальчикова гімнастика для розвитку мовлення: [посібник для батьків і педагогів] / Лідія Павлівна Савіна. К.: Вид-во «Школа», 2002. 48 с.

96. Савінова Н. Актуальні проблеми формування професійної компетентності вчителів-логопедів // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 9(1). С. 162-169.

97. Савінова Н.В., Середа І.В., Берегова М.І. Innovation and content characteristics of the training of future specialists of special education // International scientific professional periodical journal "European Humanities Studies: State and Society". Issue 4(I), 2018.

98. Самойлова І.В. Основні напрями професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у вищому навчальному закладі // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. Вип. 38. С. 543-548.

99. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей / Марія Аврамівна Савченко. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 160 с.

100. Сайко Х.Я. Професіограма корекційного педагога // Актуальні проблеми психології. Т.12. Психологія творчості. Вип. 16, с.427-434.

101. Сак Т. В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: [поради батькам] / Тамара Василівна Сак. К.: Літера ЛТД, 2008. 144 с., іл.

102. Сачок В.О. Теоретико-історичний аналіз розвитку становлення системи опіки і навчання осіб з вадами розвитку [Електронний ресурс] Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_96/Sachok.pdf.

103. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7–10 июня 1994. К., 2000. 21 с.

104. Свиридчук Т.П. Нариси з історії тифлопедагогіки на Україні / Т.П. Свиридчук, Т.А. Гроза, Т.Д. Ранська. К.: Бібліотечне видання, 1999. С. 20-34.

105. Серета І.В. Використання технологій корекційно-виховної роботи у практичній діяльності спеціальних педагогів //Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 27, том 4, 2020. С.212-217. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/27.204007>

106. Серета І. В. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти: монографія / Н. В. Савінова, І. В. Серета, Н. В. Стельмах. Миколаїв: Іліон, 2019. 190 с.

107. Серета І.В. Організація навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. № 1(68) Миколаїв, 2020. С. 257-262

108. Серета І.В. Психолого-педагогічні основи корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в контексті технологічного підходу // Педагогічний процес: теорія і практика (серія: Педагогіка). №1-2 (60-61), 2018. С.146-152. DOI: <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2018.1-2.146152>

109. Серета І. В. Технології корекційно-виховного процесу: навчально-методичний посібник / Н. В. Савінова, І. В. Серета, Д. М. Борулько. Миколаїв: Іліон, 2018. 172 с.

110. Серета І.В., Кисличенко В.А. Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів з курсу. Частина І / І.В.Серета, В.А.Кисличенко. Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2020. 164 с.

111. Сєдих Н. О. Вчимося писати й говорити правильно: поради логопеда / Нєля Олєксїївна Сєдих. Харків: Видавнича група «Основа», 2007. 176 с.

112. Синев В. Н. Коррекционно-воспитательная направленность учебно-воспитательного процесса вспомогательной

школы // Введение в историю олигофренопедагогики / Под. ред. А.И. Капустина. Донецк: ТОВ «Либідь», 1996. С. 10-20.

113. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. Частина І. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.

114. Синьов В.М. Основні тенденції модернізації підготовки корекційних педагогів в умовах реформування освітньої галузі / В.М. Синьов, М.К. Шеремет // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 7. С. 390-396.

115. Спеціальна педагогіка: Понятійно - термінологічний словник / За ред. Академіка В. І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.

116. Специальная педагогика: Учебное пособие / Под ред. Н. М. Назаровой. М.: Академия, 2000. 400 с.

117. Стельмах Н.В., Середа І.В., Білюк О.Г. Психологопедагогічна корекція девіантної поведінки підлітків www.eapps.info/ua/journal_science_ua/ International scientific professional periodical journal «The Unity of Science». April, 2018 (Austria, Index Copernicus).

118. Степина О.С. Коммуникативные умения младших школьников с ЗПР // Специальное образование: Научно-методический журнал / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2007. № 8. С. 52-59.

119. Сухар В. Л. Розвиток звукової культури мовлення дітей молодшого дошкільного віку / Упоряд. В. Л. Сухар. Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. 80 с.

120. Теорія розвитку вищих психічних функцій Л.С.Виготського [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidruchniki.com/17021027/psihologiya/teoriya_rozvitku_vischih_psihichnih_funktsiy_vigotskogo

121. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до п'яти років: Поради батькам. К.: Літера ЛТД, 2008. 128 с.
122. Томич Л.М. Організація корекційно-розвивального середовища для дітей з порушеннями мовлення в умовах дошкільного навчального закладу корекційно-розвивальної спрямованості // Вестник інститута розвитку ребенка. – Київ: 2010. С. 280-286.
123. Триггер Р.Д. Психологические особенности социализации детей с задержкой психического развития. СПб.: Питер, 2008. 192 с.
124. Ульяновская У.В. Дети с задержкой психического развития. М.: Просвещение, 2000. 294 с.
125. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка / Ірина Леонідівна Холковська. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. С. 6–23.
126. Хрестоматія з логопедії: Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія: навчальний посібник / За заг. ред. М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. К.: КНТ, 2008. 380 с.
127. Тищенко В. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: [поради батькам] / В. Тищенко, Ю. Рібцун. К.: Літера ЛТД, 2006. 128 с.
128. Федорович Л.О. Концептуальні засади підготовки логопеда до роботи з дітьми раннього віку у вищих навчальних закладах в умовах інтеграції в Європейський освітній простір // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2012. Вип. 21. С. 286-290.
129. Федорченко Т.Є. Дитяча агресивність : проблеми, профілактика: навч.-метод. посібник за заг. ред. В.М.Оржеховської . Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2010. 269 с.
130. Федорченко Т.Є. Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах

соціокультурного середовища: монографія. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. 2009. 358 с.

131. Хребтова Н.П. Використання інноваційних корекційно-компенсаційних технологій у логопедичній роботі з дітьми // Імідж сучасного педагога : науково-практичний освітньо-популярний журнал. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://marganets-dnz5.edukit.dp.ua>

132. Чередніченко Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій) / Н. В. Чередніченко. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 208 с.

133. Чепка О. В. Сучасні системи спеціальної педагогіки та психології : навчально-методичний посібник / укладач О. В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 108 с.

134. Чистякова М.И. Психогимнастика / Под ред. М.И. Буянова. 2-е изд. М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1995. 160 с.

135. Шеремет М.К. Підготовка корекційних педагогів у вищих навчальних закладах України // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2011. Вип. 17(1). С. 7-11.

136. Шульженко Д.І. Корекційно-педагогічні та психокорекційні тенденції реабілітаційного процесу дітей з порушеннями розвитку: світовий досвід та його застосування в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://shodinki-autism.org/content/d-shulzhenko-problema-diagnostychnyh-doslidzhen>

137. Яловська О.О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 228 с.

138. Ярмаченко М.Д. Історія сурдопедагогіки. К.: Вища школа, 1975. 422 с.

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ЗМІШАНОЇ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ: ІНСТРУКТУРНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Рекомендації МОН України щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти [Інтернет-ресурс].

Режим доступу:

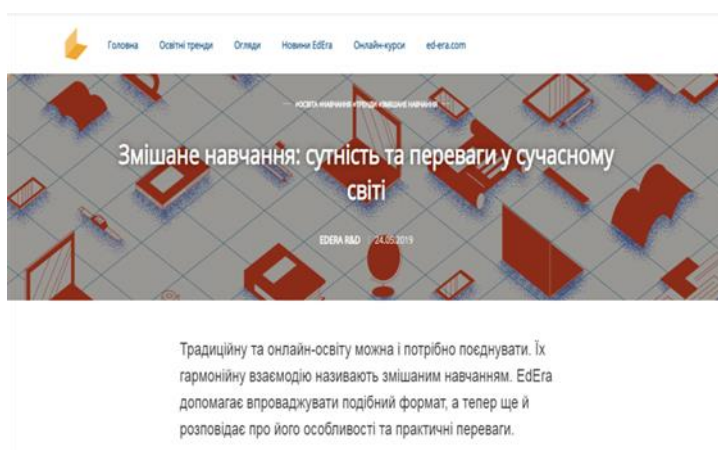
[https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-](https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf)

[osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf)

Про суть технології змішаного навчання [Інтернет-ресурс].

Режим доступу:

<http://aphd.ua/pro-sut-tekhnohzi-zmishanoho-navchannia-/>

Змішане навчання: сутність та переваги в сучасному світі [Інтернет-ресурс].

Режим доступу: <http://blog.ed-era.com/blended-learning-sut-pierievaghi-ta-uspishni-prikladi/>

Додаток Б

КУРС «СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА З ОСНОВАМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ» НА ДИСТАНЦІЙНІЙ ПЛАТФОРМІ MOODLE

Режим доступу: <http://moodle.mdu.edu.ua/course/view.php?id=1476>

Informational page

moodle.mdu.edu.ua/my/

Recently accessed courses

Серед Ірина Валеріївна
★ Спеціальна педагогіка з основами с...

Серед Ірина Валеріївна
★ Психолого-педагогічні основи коре...

Огляд курсу

▼ Stated ▼

Course name ▼

Card ▼

Серед Ірина Валеріївна
★ Основи психоаналізу (667, 767/з I семестр)

Серед Ірина Валеріївна
★ Психолого-педагогічні основи ...

Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики (367, 367/з I семестр)

Інформаційна сторінка / Мої курси / Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики (367, 367/з I семестр)

Новини

Кредит 1. Основи дидактики спеціального навчання

07.09.20, Лекція 1, Становлення вітчизняної системи спеціального навчання

Презентація до лекції 1

02.09.20 (367 I, 367 II), Практичне 1, Історія становлення і розвитку національної системи спеціальної освіти

09.09.20 (367 I, 367 II), Лабораторна 1, Становлення спеціальної педагогіки як науки: дослідження, цілі, персоналі

14.09.20, Лекція 2, Основи дидактики спеціальної освіти

Презентація до лекції 2

Карта самостійної роботи студента

ОСНОВИ ДИДАКТИКИ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

«Перші кроки»

Доступ по ссылке

98 просмотров • 29 янв. 2020 г.

04.11.20 (367 I, 367 II)_Лабораторна 4_Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку

Лабораторна робота 4

Тема: Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку

Мета: визначити специфічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку, розглянути можливості їх діагностики та розробити рекомендації з корекційно-виховної роботи з дітьми з ЗПР.

Теоретична частина (Для усного опрацювання)

1. Сутність та класифікація затримки психічного розвитку.

2. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ЗПР.

3. Особливості навчання і виховання дітей із ЗПР.

4. Прийоми реалізації індивідуального підходу у корекційній роботі з дітьми з ЗПР в умовах інтегрованого навчання.

Практична частина

1. Визначити специфічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку за такими аспектами: особливості пам'яті, уваги, сприйняття, розумової діяльності.

2. Підбрати та стисло описати не менше 4-х діагностичних методик (по 1 на кожний із досліджуваних аспектів).

3. Розробити загальні рекомендації з корекційно-виховної роботи з дітьми з ЗПР (не менше 10).

Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики (367, 367/з I семестр)

Інформаційна сторінка / Мої курси / Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики (367, 367/з I семестр) / Кредит 3. Навчання та виховання дітей із порушеннями поведінкового розвитку / 04.11.20 (367 I, 367 II)_Самостійні роботи до кредиту 3

04.11.20 (367 I, 367 II)_Самостійні роботи до кредиту 3

Завдання самостійної роботи до 3-го кредиту:

3.1. На основі самостійного опрацювання інтернет-джерел описати існуючі методи, прийоми та технології корекційно-виховної роботи з дітьми з певним порушенням (на вибір). Обсяг - довільний. Форма представлення - за вибором студента.

3.2. Огляд наукових джерел з теми: «Ранній дитячий аутизм: причини та шляхи подолання». Підбрати 10-15 сучасних наукових джерел з проблеми, оформити їх перелік відповідно бібліографічних норм. Стисло оглядово описати загальні напрями досліджень, визначити їх актуальність в сучасних умовах. Одне з джерел (на вибір) представити більш детально.

Результат оцінювання

Скороване від студентів

Н6

Учасники

62

ДИТИНА-ЛОГОПАТ: ПОРАДИ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ

2. У власному мовленні будьте зразком для дитини. Вживайте всі частини мови, емоційне та інтонаційне забарвлення мовлення.

3. При спілкуванні з дитиною вводьте елементи новизни, пояснюючи незнайомі терміни, слова етикету, варіанти словозміни та словотворення.

4. Не дозволяйте собі в присутності дитини ігнорувати звертання іншого дорослого.

5. Не можна глузувати з дитини, яка має вади мовлення та перекривляти її.

6. Не можна карати дитину за те, що вона не в змозі виконати ваше завдання стосовно мовлення. Під час спілкування з дитиною, використовуйте до обраної теми предмети, малюнки, атрибути, що

предметами. При спілкуванні робіть паузи для відповіді дитини, навіть якщо вона ще не говорить – це правило діалогу.

8. Купуйте та пропонуйте дитині іграшки, які впливають на всебічний розвиток.

9. Вчіть дитину спілкуватися, гратися з іншими дітьми. Хваліть дитину за її намагання говорити. Уважно слухайте її, якщо вона розповідає про свої справи. Дитина потребує визнання своїх мовленнєвих успіхів та схвалення їх усмішкою, дотиком, обіймами, оплесками, приємними словами. Не скупіться на такі прояви почуттів.

10. Розвивайте у дитини дрібну моторику пальчиків. Багато малюйте, займайтеся ліпленням, розвивайте і збагачуйте емоційний світ дитини.

ЩО РОБИТИ ЯКЩО В ДИТИНИ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ?

Поради батькам від спеціалістів

КІЛЬКА ПОРАД ВЧИТЕЛЄВІ

- Коли ви помітили, що у вашому класі є учень, який має схожі труднощі, проконсультуйтеся учителями, котрі навчали дитину в попередні роки.
- Зверніться до психолога та логопеда, поговоріть з батьками. Виконуйте усі настанови рекомендації фахівців.
- Від складу команди, яку ви організуєте, залежатиме правильність визначення діагнозу, стратегії корекційної допомоги та вибір необхідних засобів для успішного навчання дитини у вашому класі.
- Запитуйте у учня про труднощі, які він/вона відчуває під час сприйняття, обробки, застосувань інформації (нового матеріалу). З'ясуйте, яку інформацію учень не сприймає.

ПОРАДИ ВЧИТЕЛЮ, ЯК СПІВПРАЦЮВАТИ З ДИТИНОЮ-ЛОГОПАТОМ

- Запропонуйте інший спосіб (якщо учень не може читати, поясніть усно, якщо не сприймає на слух подайте у письмовому вигляді).
- Виконуйте всі рекомендації логопеда, інших фахівців, батьків щодо спеціальних вправ та адаптації матеріалу для конкретного учня.
- Дізнайтеся про можливості використання спеціальних комп'ютерних програм (наприклад перетворення друкованого тексту в аудіо відтворення), інших технічних засобів, залежно в особливостей навчання конкретного учня.

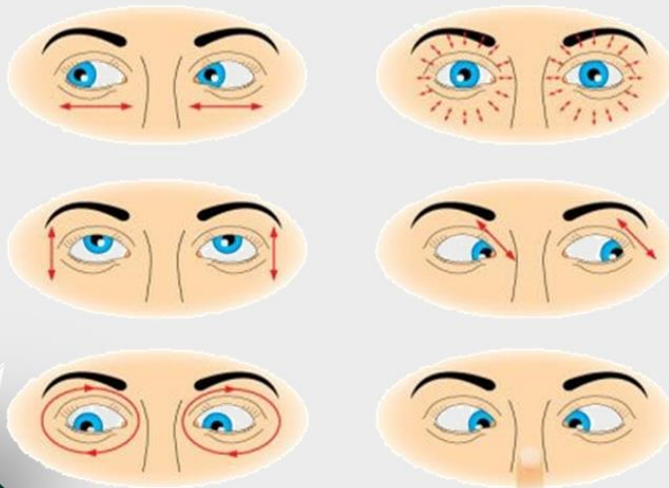
ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ЗОРУ

Загальні правила для профілактики

- ☐ Очам потрібний відпочинок та здоровий сон.
- ☐ Роботу за комп'ютером, перегляд телевізора або читання потрібно переривати через кожні 20-40 хв.
- ☐ Під час читання, письма або іншої роботи предмети необхідно розміщувати за 30-35 см від очей.
- ☐ Не забувайте про правильне освітлення робочого місця - світло має падати зліва.
- ☐ Бережіть очі від травм.
- ☐ Дотримуйтесь збалансованого харчування, багатого на білки і вітаміни.

Комплекс вправ для очей

Кожна вправа виконується від 30 секунд до 1 хвилини

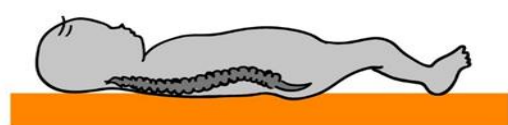

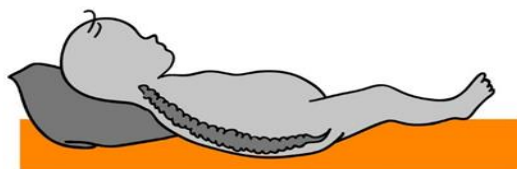
ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

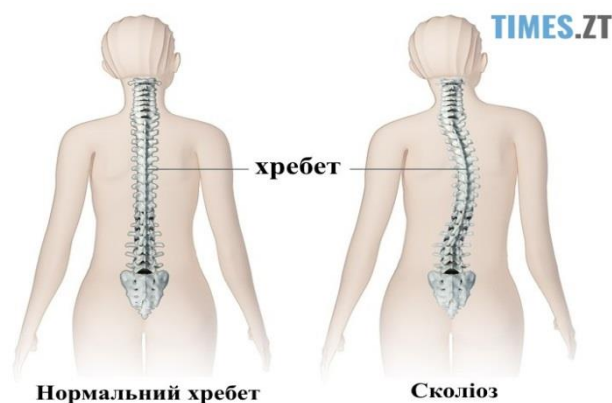
Основою профілактики сколіозу – є профілактика порушеної постави. Найважливіша умова правильної постави – нормальний розвиток хребта. Якщо положення тіла правильне, то негативних змін у стані здоров'я дитини не відбудеться, це стосується стану кісток та м'язів. Вже з перших місяців життя для профілактики сколіозу необхідно оберігати дитину від чинників, що формують нерівномірний розподіл навантаження на опорно-руховий апарат. Для цього не слід садити немовля раніше ніж воно буде готовим і почне сидати самостійно (садити дитину потрібно після 6-ти місяців), не водити дитину за одну ручку.

правильно
(ровный твердый матрас и отсутствие подушки)

неправильно (мягкий матрас и подушка)

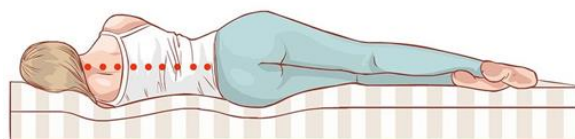
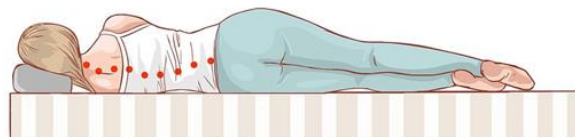

Якщо дитина чи підліток неправильно сидить за партою чи столом, викривляючись в ту або іншу сторону, то це може призвести до сколіозу. Важливо, щоб дитина сиділа прямо, не згинаючи тулуба, голова злегка нахилена вперед, ноги впираються в підлогу всією ступнею і зігнуті в кульшових, колінних і гомілковостопних суглобах під прямим кутом, спина повинна спиратися на спинку стільця або крісла, а стегна лежати на двох третинах сидіння. Не можна щоб дитина сиділа, поклавши одну ногу на другу або прибравши ноги під сидіння, адже це призводить до порушення постави. Особливо потрібно стежити за плечима – вони повинні бути на одному рівні, не можна спиратися на одну руку, лікті повинні лежати на столі.

✚ Спати краще на напівжорсткій опорі, на ортопедичному матраці. Дуже важливо спати на спині, (на животі та боках не спати). Подушка повинна бути невисокою, пружною, її бажано ставити після одного року життя.

✚ Меблі, якими користується дитина, повинні відповідати її зросту. Підбирати дитячі меблі слід з урахуванням фізіологічних особливостей і зростання. Причому, це стосується не тільки шкільної парти. Меблі для дошкільнят теж повинні відповідати віку.

✚ Для розвитку правильної постави і профілактики сколіозу необхідний нормальний розвиток м'язового апарату, що досягається виконанням фізичних вправ помірної інтенсивності (ЛФК та фізична праця). Тому важливо для профілактики сколіозу формування стереотипів до ведення активного способу життя: з малих років необхідно перебувати в стані руху від 4 до 6 годин на добу,

проведення ранкової гімнастики, заняття ходьбою, бігом, плаванням, проведення активного відпочинку – це необхідний кожній дитині руховий мінімум. Можна

облаштувати спортивний куток і вдома: для цього підійде шведська стінка або драбинка, поперечина або кільця, можна обладнати справжній спортивний куточок. А на підлогу потрібно покласти поролоновий мат або матрац.

ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗПР

Сфера прояву	Прояв
Емоційно-вольова сфера	• проявляються в підвищеній збудливості дитини, надмірній чутливості до всіх зовнішніх подразників і лякливості • деякі діти – неспокійні, метушливі, розгальмовані, інші – мляві, пасивні, безініціативні й загальмовані в руховій сфері. • відрізняються недостатньою продуктивністю будь-якої сфери діяльності, де вимагається вольове зусилля • часто звертають на себе увагу надмірною залежністю від матері, несамостійністю, страхом перед медичною апаратурою, лікарями • важко адаптуються до дитячого колективу, підвищено плаксиві, часто капризують • підвищена емоційна лабільність поєднується з інертністю емоційних реакцій • прояви інфантилізму • Синдром дратівливої слабкості • недорозвинення мотиваційної основи психічної діяльності
Мислення	• інтелектуальний розвиток дітей із порушеннями опорно-рухового апарату характеризується дисгармонійністю • слабкість невербальної складової інтелекту • краще збереженим буває вербальний інтелект • словесно-логічне мислення має ряд недоліків, зумовлених слабкістю тієї конкретно-чуттєвої основи, на якій формується • інертність процесів мислення • у багатьох спостерігається своєрідна затримка психічного розвитку, у деяких має місце олігофренія • затриманне формування понятійного, абстрактного мислення • специфічні труднощі переробки інформації • спостерігається взаємозв'язок порушень мислення і мовної діяльності
Сприймання та відчуття	• формування названих функцій у цих дітей відбувається неповноцінно Зорове сприймання • недорозвиненість зорового сприймання, що пов'язана з обмеженням руху очей і порушеннями фіксації погляду • запізніле формування зорових образів і впізнавання знайомих предметів • труднощі у формуванні уявлення про форму, величину та застосування цих еталонів у пізнанні навколишнього предметного світу. Слухове сприйняття • може виявлятися порушення слуху та слухового сприймання • може не сприймати окремих звуків мови, а тому неправильно їх вимовляти, заміняти іншими звуками • надмірна чутливість до слухових подразнень: вони здригаються від різких звуків, при цьому в багатьох посилюються спазми м'язів

І. В. Середа, В. А. Кисличенко
СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА З ОСНОВАМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ

	Кінеститичне відчуття • порушується дотикове або тактильне сприймання та відчуття – відчуття власних рухів • труднощі розпізнавання предметів під час їх обмацування, що також обмежує різноманітність вражень від предметного світу
	• • уповільнюється розвиток предметних дій
координація	• діти потерпають від окремих специфічних труднощів під час малювання, конструювання, а також під час письма та читання: їм важко утримувати поглядом рядок, навчатися писати палички, елементи літер. • не можуть визначити праву й ліву сторони, • не орієнтуються у схемі власного тіла, • не можуть показати його частини. • погано вони орієнтуються й у взаємному розміщенні предметів, • довго не засвоюють понять «вгорі», «внизу», «поряд», «під», «над», «праворуч», «ліворуч», «позаду» • важко складати різні зображення з окремих частин
Уява та увага	• найслабші ланки в структурі інтелекту дітей цієї категорії • труднощі дитини у визначенні конкретних понять, якими вона користується • важко зосереджуються на завданні, легко відволікаються, швидко стомлюються
Мовлення	• слово в них часто виявляється недостатньо наповненим реальним змістом, за яким стоять часом дуже неточні уявлення. • знижений обсяг словника • не вживають або вживають неправильно прийменники, що означають напрямок, взаємне розміщення предметів у просторі • спостерігається ЗНМ, можливі прояви дизартричних компонентів мовлення
Особистість	• важко адаптуватись у соціумі • часто спостерігається диспропорційний варіант розвитку особистості • відсутність впевненості в собі, самостійності • особистісна незрілість проявляється в егоцентризмі, наївності суджень, слабкою орієнтованістю в побутових і практичних питаннях життя. • дитина навіть з збереженням ручної діяльності довго не освоює навички самообслуговування
Діяльність	• предметно-практична діяльність обмежена • маніпуляції з предметами ускладнені • пізнавальна діяльність знижена • ігрова діяльність не є повноцінною

Додаток 3

КЛІНІЧНІ СИМПТОМИ СИНДРОМУ РАННЬОГО ДИТЯЧОГО АУТИЗМУ (за Д.М. Ісаєвим)

- Перші ознаки аутистичного спектру порушень після народження дитини.
- Відсутність потреби у спілкуванні та відсутність цілеспрямованої поведінки.
- Намагання до збереження стабільності оточуючого середовища.
- Своєрідність страхів.
- Своєрідність моторики.
- Симптоми порушення етапності та ієрархії психічного та фізичного розвитку.
- Своєрідність мовлення та його формування.
- Своєрідність комбінації вищих емоцій.
- Інтелектуальна нерівномірність.
- Стереотип у поведінці, моториці, мовленні, грі.
- Порушення формули сну.
- Недостатність або відсутність реакції на подразники.

- Порушення диференціювання живих та неживих предметів.
- Здатність до відносної компенсації в сфері побуту за умови наявності помічника.
- Можливість регресу психічних функцій при відсутності правильного психотерапевтичного початку лікування.

Микола 4 роки.

Мати про дитину: Микола надзвичайно рухливий, проте його погляд недовго залишається на оточуючих предметах. Якщо я намагаюсь його чимось зацікавити (іграшками, книжками або іншими предметами із оточення) він навіть не звертає на них уваги. Зрештою я залишаю його самого і йду займатись своїми справами. Я не хвилююсь в цей час за його безпеку, бо він весь час (а це значить, що його увага) буде прикутий до телевізора і нікуди не піде.

Особливо йому подобається реклама, мені навіть здається, що він розуміє її прихований підтекст. У випадк, коли я хочу нагодувати Миколу або переключити на інші заняття, він починає кричати. А кричить він весь час: з ранку до вечора. Іноді моє терпіння уривається і я силою примушую його виключити телевізор і звернути увагу на чудові дитячі книжки, щоб розвивати його. Проте він починає плакати, кусатись, кружляти на підлозі і я змушена залишити його у спокої. Мені так шкода його, коли він кричить, плаче, ховається від інших членів родини. Особливо боляче, коли я спостерігаю, як розвиваються інші діти, особливо як формуються їх інтереси та потреби до знань. Наша старша доня, яка розвивається нормально, стидається Миколу, їй не цікаво з ним тому, що той не реагує на всі її пропозиції щодо ігор та інших цікавих речей. Він б'є і кусає її, тому що вона заважає йому бути аутистом.

Чоловік, тато Миколки, став дуже нервовим, бо він надзвичайно страждає від неможливості спілкуватись з дитиною, гратися в різні «чоловічі» ігри, про які він так мріяв, чекаючи другу дитину – хлопчика. А я відчуваю сильну вину перед чоловіком, що народилася така дитина. Хоча з яких причин не знаю. І вагітність і пологи

проходили нормально. Лікарі розгублено знижують плечима і не можуть чітко вказати на причину, яка призвела до такого стану

Миколи. Єдине, про що вони говорять, так про те, що Миколою повинні займатися спеціальні педагоги. Я і сама бачу. Що він не хоче спілкуватись з іншими дітьми, бути радісним, активним, щось самотійно дізнаватись, вивчати. Якщо він і зацікавиться іграшкою, то використовує її не за призначенням; намагання пояснити йому, як гратись з іграшкою, викликають у нього агресію і крик. Разом із тим він з трьох років зацікавився комп'ютером, самотійно освоїв основні функції користувача. Він пам'ятає розташування всіх предметів не тільки в його кімнаті, а взагалі в будинку. Дуже любить музику, ритм, прекрасно наслідує мелодію, яка звучить з магнітофону. Знає послідовність запуску механізму автомобіля і погляд його у цей час зацікавлений і осмислений. А от до іграшкової машинки відноситься байдуже і навіть агресивно, якщо нав'язувати її.

Іноді буває ласкавим, прив'язливим, незлобним і уважним до мене та чоловіка. Єдине, що він хоче, щоб нічого не мінялось, щоб йому не пропонували зміну (наприклад, вийти з автомобіля, щоб прогулятись). Здається, що Микола хоче прожити в одних і тих же життєвих декораціях все життя. А як же бути далі? Як він виживе, раптом щось з нами, батьками? Вихователі в дитячому садочку не можуть дати йому ради і я змушена була забрати його. Тепер він весь час удома. А як же життя? Невже воно так і пройде, не зрушивши Миколу з місця?

Додаток 3

КВЕСТ ДЛЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ «ДОПОМОЖИ ТВАРИНКАМ ПЕРЕЗИМУВАТИ»

Мета: Розвивати вміння виразно і ритмічно рухатися відповідно до характеру музики. Активізувати роботу органів голосового апарату в процесі розучування пісень і вправ, розвивати артикуляційну моторику. Виховувати інтерес до занять. Розвивати інтерес до об'єктів природи, мову, мислення, увагу та пам'ять. Сприяти розвитку зв'язного мовлення та моторики. Розширювати словниковий запас дітей назвами диких тварин. Розвивати слухову увагу та сприйняття.

Обладнання: малюнки тварин, картки з вправами, м'які іграшки, мішечок, загадки.

Місце поведення: ділянка групи

Хід заняття

I Етап мотивації до діяльності

- Діти, ви знаєте, яка пора року до нас наближається? (Зима)
Дійсно, це зима, ця казкова пора настає після завершення осені.

- Які ми з вами знаємо ознаки завершення осені? (Дерева вже голі, на дворі досить холодно, птахи відлетіли в теплі краї, в повітрі пахне сирістю, можливі заморозки, мокрий сніг і сльота. Все навколо готується до зимового сну, небо стає похмурим, все рідше з'являється сонечко.)

- А, що в нас стає з тваринами в зимку? (Впадають в сплячку, змінюють колір.)

Тварини проводять зиму по різному. Багатьом із них доводиться переживати численні незручності. Життя тварин стане легшим, якщо люди допоможуть їм. Іноді людина може навіть врятувати їм життя.

II Етап пізнавальної діяльності

Сьогодні до нас у гості завітали тваринки які потребують нашої допомоги, вони заховалися на нашому майданчику їх потрібно відшукати.

А дізнатися, що це за тваринки нам допоможуть загадки які заховалися в чарівному мішечку:

Котиться клубочок

Зовсім без ниточок.

Замість ниточок –

Триста голочок. **(Їжак)**

Ліс обійшов, поїв весь мед,

В барлогу ліг і спить...

А мед він любить, не секрет,

На те він і ... **(Ведмідь)**

Літає крилами,

ходить ногами,

висить догори

своїми лапками. **(Кажан)**

Пухнастий клубочок
Виліз на дубочок,
Жолуді зриває
І в дупло ховає. **(Білка)**

Влітку сіренький,
А взимку біленький,
Довгі вуха має,
Швидко стрибає. **(Заєць)**

Ви такі розумні, змогли відгадати всі загадки. Давайте знайдемо кожну з них.

- Їжак + картинка
- Ведмідь + картинка
- Білка + картинка
- Кажан + картинка
- Зайчик + картинка

Давайте ми ще раз з вами назвемо їх. По черзі разом з вихователем повторюємо назви тварин.

Хто знає як саме ми можемо допомогти тваринам перезимувати? (надати їжу та воду, житло). Пропоную допомогти нашим новим друзям знайти собі їжу, щоб зробити запаси.

Дидактична гра «Знайди їжу для тваринок»

Мета: закріпити уявлення про тварин, чим їх варто годувати. Розвивати моторику, мислення, уважність.

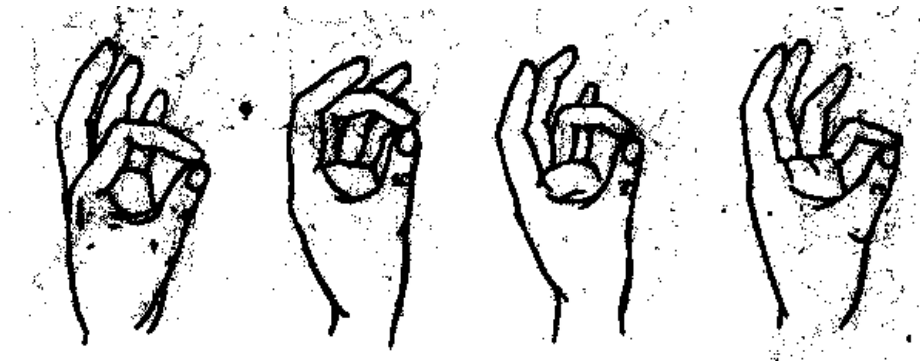
Виконання пальчикової гімнастики

Коли зустрілись їжаки, то привітались залюбки:

- Здоров був, друже! - Ну, здоров!

Як радий я, що ти прийшов!

Одночасно кінчиками великих пальців правої та лівої рук по черзі торкатися кінчиків вказівних, середніх, безіменних пальців і мізинців.

Хід гри: діти отримують картинку-розмальовку із зображеннями тварин та їжею. Завдання звучить так : „Вам потрібно знайти та з'єднати тварин, та їжу яку вони їдять.”

Після виконання, діти по черзі розповідають кого з чим вони з'єднали, чому саме цю тварину. По закінченню роботи збираються та віддаються по закінченні заняття.

- Ми з вами погодували наших тваринок тепер вони не будуть голодувати і вдало перезимують?

Поговоримо про тваринок, що впадають в сплячку, вони уповільнюють дихання, у них знижується температура тіла і пульс. Під час сплячки у тварин сповільнюються всі процеси життєдіяльності. Перед тим, як впасти в сплячку, тварини посилено

харчуються, щоб накопичити достатньо енергії на час сплячки. А ця енергія накопичується у жиру який знаходиться під шкірою.

Дидактична гра „ Спить – не спить”

Мета: розвиток уваги, мислення.

Хід гри: Як ви вже знаєте є тваринки, що сплять взимку, а є, що ні. На декілька хвилин ми з вами перетворимося на тваринок. Я буду називати, на яку тваринку ми перетворилися. І якщо ця тваринка впадає у сплячку, то ми заплющуємо оченята і уявляємо, що спимо. Якщо ж ні, і тваринка взимку не спить ми плескаємо в долоні.

Тваринки

- Їжак
- Заєць
- Ведмідь
- Лисиця
- Білка
- Борсук
- Кажан
- Вовк
- Жаба

Тож чи сподобалася вам роль звірят? Якими звірятками вам сподобалося бути найбільше, тими, що сплять чи не сплять у зимку?

Гра « Переправа»

Наступним нашим завданням буде допомогти нашим тваринкам Зайчику, Жабці та Ведмедю потрапити у свої хатки, щоб вони могли спокійно та в теплі перезимувати.

Хід гри: поділитися на 3 команди та розтягнутися на витягнуті руки. Завдання дітей передати іграшки з одного боку ділянки на інший до будиночків.

Ви вправно впоралися з завданням, і за це наші звірятка приготували для вас подарунок – невеличку руханку.

Фізкультхвилинка „Звірята та дощик”

Діти підіймаються зі своїх місць, та стають у коло. На екрані монітору програвляє відео з пісенькою. Вихователь показує рухи, діти за ним повторюють.

По завершенню, діти сідають на свої місця.

Чи сподобалась вам руханка від наших звіряток?

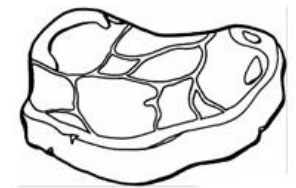
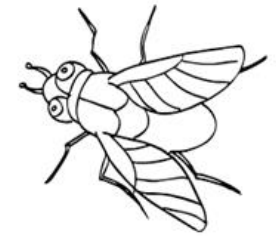
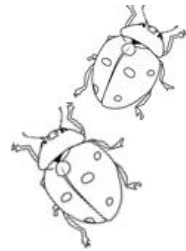
ІІІ Етап оцінно- контрольної діяльності

Як ви гадаєте чи змогли ми сьогодні допомогти нашим звірятам? Що ми сьогодні про них дізналися?

(Чому тваринки сплять у зимку? Які саме тваринки впадають у зимову сплячку? Як саме вони до неї готуються? Чим ми можемо допомогти тваринкам взимку?)

Що вам сподобалося найбільше?

Ви молодці, все вірно зауважили, тепер ми з вами знаємо, як допомогти тваринкам взимку, знаємо, що деякі тваринки сплять узимку, знаємо чому вони сплять, і як вони готуються до свого сну.

**КОНСПЕКТ ГРУПОВОГО ЛОГОПЕДИЧНОГО ЗАНЯТТЯ
ДЛЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ**

Тема: Подорож до Країни корисних продукти

Мета: корекційна: розширити уявлення дітей про продукти харчування, їх користь, збагачувати словник по лексичній темі, вчити відповідати на питання, складати прості речення, удосконалювати граматичний лад мовлення, зв'язне мовлення; розвивальна: формування зорової уваги і сприймання, фонематичних процесів, пам'яті, дрібної моторики, дихання і правильного мовного видиху; виховна: формування навичок співпраці, взаєморозуміння, доброзичливості, самостійності, ініціативності, відповідальності, виховання прагнення здорового харчування.

Обладнання: роздатковий матеріал для дихальних вправ (зображення фруктів), сигнальні картки для артикуляційної гімнастики, картинки-ілюстрації продуктів.

Хід заняття

I. Організаційний момент.

Повідомлення мети і теми заняття. (Дітки, сьогодні ми з вами будемо говорити про їжу, корисні продукт, будемо подорожувати країною корисних продуктів. Але розпочнемо наше заняття з логопедичної зарядки: вправ для дихання, ротика та язичка).

II. Основна частина.

1. Логопедична зарядка

Дихальні вправи

Вправа «Ненажерливі фрукти»

Мета: укріплювати м'язи дихального апарату і виробляти нижньо-діафрагмальний видих.

Дітям пропонуються подути на кульки різною силою подиху, намагаючись загнати їх до «рота ненажерливих фруктів».

Артикуляційна гімнастика

Мета: укріплювати м'язи та розвивати рухливість органів артикуляційного апарату.

Вправа «Лопаточка»

Вправа «Чашечка»

Вправа «Посмішка»

Вправа «Хоботок»

Вправа «Парканчик»

Динамічні підготовчі вправи

Вправа «Гойдалка»

Вправа «Смачне варення»

Вправа «Маляр»

Вправа «Киця п'є молоко»

Фонематична зарядка

Мета: Розвиток фонематичного сприймання, сили голосу.

Капотять краплини в тиші К-К-К-К.

Шарудять сіренькі миші Ш-Ш-Ш-Ш.

Вовчик дихає у сні Х-Х-Х-Х.

Цвіркуни цвірчать в траві Ц-Ц-Ц-Ц.

Барабанить град по стрісі Г-Г-Г-Г.

Там жуки літають в лісі Ж-Ж-Ж.

Вітер в лісі зашумів Ш-Ш-Ш-Ш.

У вікно комар влетів З-З-З-З.

Фиркає старий їжак Ф-Ф-Ф-Ф.

Білка пікає Ось так П-П-П-П

2. Вивчення нового матеріалу.

Повідомлення логопеда

Здорова людина – це щаслива людина, у якої: міцний сон; хороший апетит; веселий настрій; гарний зовнішній вигляд.

Здоровою людиною можна назвати і ту людину, яка правильно харчується. Ви знаєте, що усім живим істотам: людям, тваринам, рослинам, необхідно їсти, щоб жити. А чи знаєте ви, які продукти є корисними для здоров'я людини, а які шкодять ?

Вправа 1. «Вірш»

Мета: налаштувати на роботу.

Діти, сьогодні ми згадаємо

Про те, що ми вживаємо.

Про овочі та фрукти

Про молоко та хліб,

Про всі смачні продукти,

Які нам їсти слід.

Щоб здоровими були

Щоб скоріше підросли.

Логопед. **Скажіть, діти, як одним словом назвати все, що ми їмо?**
(Їжа, продукти харчування) **Де їх можна придбати?** (У магазині, супермаркеті, на базарі)

Вправа 2 «Ргляд презентації»

Мета: вивчення нового матеріалу, розвиток словникового запасу, зв'язного діалогічного мовлення.

Логопед пропонує дітям переглянути презентацію, яку коментує.
Повіdomляє про користь того чи іншого продукту.

Молоко - це еліксир життя, у ньому багато корисних речовин, які потрібні для розвитку організму дитини. Молоко люблять і дорослі, і діти

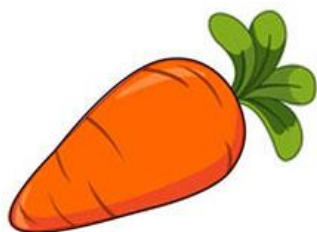
Хліб – є одним із головних продуктів харчування. Він позитивно впливає на організм і містить багато корисних речовин і вітамінів.

Овочі дуже корисні. Піднімають настрій, додають бадьорість, містять вітаміни, захищають від хвороб і роблять розумнішими.

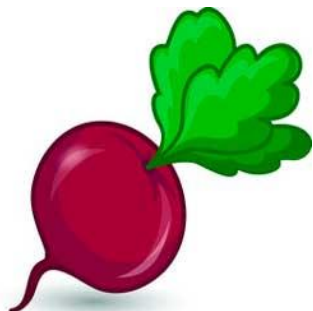
Морква дає сили, покращує розумову діяльність, корисна для зору, серця.

Огірок покращує ріст волосся, нігтів, підвищує імунітет.

Буряк – покращує апетит, позитивно впливає на зір.

Гарбуз – покращує стан шкіри, зір, роботу внутрішніх органів.

Вправа 3 «Чарівний мішечок »

Мета: закріплення нового матеріалу, розвиток словникового запасу, мислення, сприймання, зв'язного діалогічного мовлення.

Логопед пропонує дітям мішечок із продуктами харчування, ті на дотик мають дістати продукт з мішка пояснити корисний він чи шкідливий.

Вправа 4. «Продуктовий магазин»

Мета: вправляти дітей у класифікації предметів за ознакою; закріплювати у мовленні узагальнюючі поняття: «м'ясні продукти», «молочні продукти», «хлібобулочні вироби», «кондитерські вироби», «овочі», «фрукти»; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу.

«Діти, у магазині ми купуємо різні продукти харчування: овочі, фрукти. хлібо-булочні вироби. молочні та м'ясні вироби. Зараз ми

фруктовим, м'ясним, молочним та хлібо-булочним відділом. Та купити продукт.»

Дитина говорить «Я хочу купити ...»

Логопед демонструє дітям імітований магазин із відділами. Та пропонує «купити» у магазині певні продукти. Дитина озвучує свій вибір. Говорить простим реченням.

Вправа 5. Пальчикова гімнастика.

Мета: зняття напруження, розвиток дрібної моторики.

На сметані, на яйці,
робим тісто на млинці.
Напече нам мама їх,
Гаряченьких і смачних.

Закріплення вивченого матеріалу.

Вправа 6. «Корисно-шкідливо»

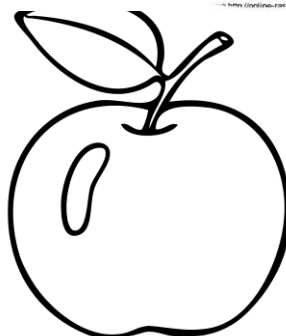
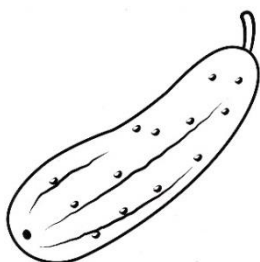
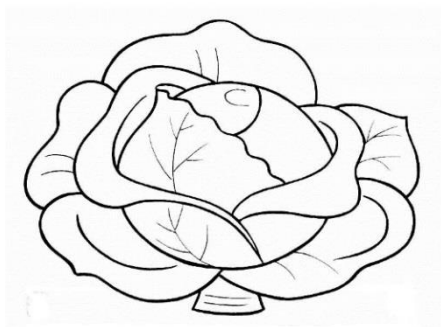
Мета: розвиток сприймання, мислення, збагачення словникового запасу.

Гра із серії «Ігри з ліхтариком». Логопед пропонує дитині зображення їжі та емоцій-смайликів. Дитина говорить яка це їжа корисна чи шкідлива. Відповідь перевіряє за допомогою ліхтарика.

Вправа 7. «Розфарбуй»

Мета: розвиток мислення, дрібної моторики

Дітям пропонуються розфарбовки і дається інструкція розфарбувати ті продукти, які необхідні для приготування борщу!

III. Підсумок заняття.

Визначення правил корисного харчування:

- ✓ вживати молочні страви (молоко, кефір, твердий сир, масло, каші);
- ✓ їсти овочі та фрукти;
- ✓ вживати м'ясо, рибу;
- ✓ солодощі вживати лише зрідка;
- ✓ відмовитись від газованих напоїв;
- ✓ основу харчування повинні становити хліб, картопля, крупи;
- ✓ дотримуватися режиму харчування.

ДО УВАГИ БАТЬКІВ

Батьки повинні звернути увагу, якщо дитина:

ходить на пальчиках,
трясе ручками

не дивиться в очі, не
використовує міміку, жести

гіперактивна чи
пасивна

ігнорує ровесників, грається в
одноманітні ігри, не наслідує

часті істерики

вибудовує предмети в ряд

постійно повторює
слова та фрази, про
себе говорить у 2-ій
чи 3-ій особі

не відгукується на
ім'я, але лякається
окремих звуків, має
інші "непояснювані"
фобії

не усвідомлює небезпечних
ситуацій

ЯКЩО **БИТИ** ДИТИНУ, ТО ВОНА З ВЕЛИКОЮ ВІРОГІДНІСТЮ:

У СТОСУНКАХ З БАТЬКАМИ

1. Боятиметься, а не поважатиме батьків.
2. Втратить довіру до них та "відіграється" у підлітковому віці.
3. Навчиться брехати та приховувати проблеми.
4. Звикне до побиття і все одно перестане слухатися.
5. Бажатиме помсти, навіть якщо побиття "за діло".
6. Триматиме образу все життя і уникатиме спілкування з батьками.

В ПИТАННІ ЗДОРОВ'Я

1. Часто хворітиме, або навіть отримає ризик онкозахворювань.
2. Буде невпевнена, піддаватиметься депресії та думкам про самогубство.
3. Сповільнить інтелектуальний розвиток.
4. Боятиметься помилок, а отже й пробувати нове та розвиватися.

У СВОЇЙ ПОВЕДІНЦІ

1. Битиме інших, а згодом власних дітей, батьків чи свого партнера.
2. Шукатиме собі партнера, схильного до насильства.
3. Не захищатиметься, коли її битимуть чи принижуватимуть.
4. Може стати злочинцем, наркоманом чи алкоголіком.

Ніколи не пізно спинитися
і вибачитися.

Є інші методи виховання -
ефективні й безпечні.

 nebyjdytynu

happydity.org

#НеБийДитину

Навчальне видання

СЕРЕДА

Ірина Валеріївна

КИСЛИЧЕНКО

Вікторія Анатоліївна

**СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА
З ОСНОВАМИ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ**

*Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи студентів з курсу
за змішаною формою навчання*

Частина II

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 11,5. Тираж 100 пр. Зам. № 148-410.

Виготовлювач

СПД Румянцева А. В.

54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.

